

T.C.
KARABÜK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

KARA ÇELEBİ MUHAMMED ET-TİREVÎ VE TEFSİR YÖNTEMİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Hasan AYDIN

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Şükrü MADEN

Karabük
Haziran/2019

**T.C.
KARABÜK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

KARA ÇELEBİ MUHAMMED ET-TİREVÎ VE TEFSİR YÖNTEMİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Hasan AYDIN**

**Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Şükrü MADEN**

Karabük

Haziran/2019

İÇİNDEKİLER

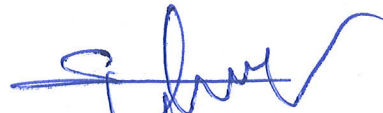

İÇİNDEKİLER	1
DOĞRULUK BEYANI	4
ÖNSÖZ	5
ÖZ.....	6
ABSTRACT.....	7
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ.....	8
ARCHIVE RECORD INFORMATION	9
KISALTMALAR	10
GİRİŞ	11
ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI VE KAYNAKLARI.....	11
ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI.....	11
ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI.....	14
BİRİNCİ BÖLÜM: KARA ÇELEBİ MUHAMMED ET-TİREVÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ.....	18
1.1. Kara Çelebi'nin Hayatı	18
1.2. Kara Çelebi'nin Eserleri	21
1.2.1. Tefsirle İlgili Eserleri.....	22
1.2.1.1. Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn.....	22
1.2.1.1.1. Yazma Nüshaları.....	22
1.2.1.1.2. Telif Sebebi	23
1.2.1.1.3. Kaynakları	24
1.2.1.2. Hâşiye alâ Envâri't-Tenzîl: Risâle Âlâ Tefsîri Kavlihî Teâlâ Min Envâri't-Tenzîl 'Yevme Ye'ti Ba'zu Âyatı Rabbik'	27
1.2.1.2.1. Yazma Nüshası	27
1.2.1.2.2. Telif Sebebi	27
1.2.1.2.3. Kaynakları	28

1.2.2.	Diğer Eserleri	28
1.2.2.1.	Metâli’u’l-Envâr ve Levâmî’u’l-Ezhâr.....	28
1.2.2.2.	el-Cevâhirü’l-Ma’neviyye	30
1.2.2.3.	Kitâbü’l-İstihsân.....	30
1.2.2.4.	el-Metâlibü’l-Âliye.....	30
1.2.2.5.	Şerhu Viridi’s-Settâr	31
İKİNCİ BÖLÜM: KARA ÇELEBİ MUHAMMED ET-TİREVÎ’NİN TEFSİR		
YÖNTEMİ.....		32
1.3.	Rivayet Tefsiri.....	32
1.3.1.	Âyeti Âyetle Tefsiri	32
1.3.2.	Âyeti Hadisle Tefsiri	39
1.3.3.	Âyeti Sahabe Kavliyle Tefsiri	42
1.3.4.	Âyeti Tâbiîn Kavliyle Tefsiri	45
1.3.5.	Kıraâtlerden Yararlanma	49
1.3.6.	Şiirle İstişhad.....	50
1.3.7.	İsrâiliyyât.....	55
1.3.8.	Fezâilü’l-Kur’ân.....	58
1.4.	Dirayet Tefsiri	62
1.4.1.	Dilbilimsel Tefsir	62
1.4.2.	Kelamî Yorumlar	66
1.4.3.	İşârî ve Tasavvufî Yorumlar.....	71
1.4.3.1.	İşârî ve İ’tibârî Yoruma Dayalı İstidlaller	72
1.4.3.2.	Keşf ve İlham	76
1.4.3.3.	Âyetten Remizler Çıkarması	76
1.4.3.4.	Zahir-Batın Ayrımı	77
1.4.4.	İ’câzü’l-Kur’ân	77
1.4.5.	Hurûf-ı Mukattaa	78
1.4.6.	Aksâmu’l-Kur’ân.....	80
1.4.7.	Fıkıhla İlgili Değerlendirmeler	81
SONUÇ		82
KAYNAKÇA.....		86
ÖZGEÇMİŞ		91

TEZ ONAY SAYFASI

Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Hasan AYDIN'a ait "Kara Çelebi Muhammed Et-Tirevî ve Tefsir Yöntemi" adlı bu tez çalışması Tez Kurulumuz tarafından Temel İslam Bilimleri Yüksek Lisans programı tezi olarak oybirliği / oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

	Akademik Unvanı, Adı ve Soyadı	İmzası
Tez Kurulu Başkanı	: Dr. Öğr. Üyesi Şükrü MADEN	
Danışman Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Şükrü MADEN	
Üye	: Doç. Dr. Burhan BALTACI	
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Tuğrul TEZCAN	

Tez Sınavı Tarihi: 03.07.2019

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntıların intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: Hasan AYDIN

İmza

ÖNSÖZ

Kur'ân'ı anlama faaliyetleri Hz. Peygamber döneminden itibaren devam etmektedir. Bu gayretlerin bir bölümünü de Osmanlı dönemi oluşturur. Bu süreçte nitelik ve nicelik açısından farklı özellikler taşıyan eserler meydana getirilmiştir. Kendisinden önceki dönemlerin devamı niteliğindeki bu dönem tefsirlerin üslup, içerik, kaynak ve metodoloji açısından çok boyutlu olarak incelenmesi tarihî birikimin sağlıklı bir biçimde geleceğe taşınabilmesi açısından önem arz eder.

Osmanlı'nın 17. Yüzyılında yaşamış önemli müfessirlerden biri de müellifimiz Kara Çelebi'dir. Aynı zamanda Halveti şeyhi olan Kara Çelebi Arapçaya ve dini literatüre hakim bir alimdir. Bu çalışmada Kara Çelebi'nin tefsir alanında yazdığı eserler çerçevesinde müfessirin tefsir anlayışı incelenmektedir.

Çalışmamızın belirlenmesi, hazırlanması, sınırlarının çizilmesinde her zaman yardımlarını, destek ve teşviklerini esirgemeyen kıymetli hocam ve tez danışmanım Sayın Dr. Öğr. Üyesi Şükrü Maden'e şükranlarımı sunarım. Ayrıca çalışmanın hazırlanmasında katkı sağlayan değerli hocalarım; Hayati Sakallıoğlu, Ali Kemal Seyis, Abdullah Köseoğlu, Hasan Kaytaç ve İsmet Dertlioğlu'na teşekkür ederim. Son olarak desteğini ve sabrını eksik etmeyen eşim Melek Aydın'a, çocuklarım Mustafa ve Fatma Zehra'ya teşekkürü borç bilirim.

Hasan AYDIN

Karabük, 2019

ÖZ

Osmanlı dönemi müfessirlerinden Kara Çelebi'nin hayati hakkında biyografi kitaplarında fazla bir bilgi bulunmamaktadır. Bu durum onun Kadı Kara Çelebi (ö. 965/1557) ile karıştırılmasına neden olmuştur. Müellifimiz Kara Çelebi 16. yy. sonu ve 17. yy. başlarında yaşamıştır. Tefsir, fıkıh ve tasavvuf ile ilgili eserleri bulunmaktadır. Çalışmada öncelikle onun hayatı ve eserleri hakkında bilgiler verilmiştir. Kara Çelebi'nin *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn ile Hâşiye alâ Envâri't-Tenzîl: Risâle alâ Tefsîri Kavlihî Teâlâ min Envâri't-Tenzîl 'Yevme Ye'tî Ba'zu Âyati Rabbik'* adlı iki önemli eseri bulunmaktadır.

Osmanlı döneminde tam tefsirlerin yanında; eksik tefsirler, sûre ve âyet tefsirleri ile çok sayıda tefsir haşiyesi kaleme alınmıştır. Kara Çelebi'nin sûre tefsiri ve tefsir haşiyesi formundaki tefsir eserleri yazma halindedir. Kara Çelebi'nin tefsirlerinde dilbilim, kelam ve tasavvufî yorumların hâkim olduğu söylenebilir Kara Çelebi'nin incelenen eserlerinde rivayet tefsiri açısından ayetler, hadisler, sahabe ve taabiîn kavilleri, Arap şiiri ve Fezâilü'l-Kur'ân rivayetlerinin kaynak olarak kullanıldığı görülmüştür. Müellif dirayet tefsiri açısından ise dil, kelam ve tasavvuf perspektifinden açıklamalar ortaya koymuştur. Ayrıca müfessir kıraât ilimlerinden de faydalanmaktadır. Kara Çelebi Halvetî şeyhidir. Tasavvufî anlayışa dair önemli eserleri bulunmaktadır. Dolayısıyla tefsir eserlerinde de vaaz üslubu mevcuttur. Kara Çelebi'nin eserleri onun ilmi birikimi yansıtmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Osmanlı, Kara Çelebi, Fatiha, Yasin, Haşiye.

ABSTRACT

Ottoman era biographies do not contain enough information about Quran commentator Kara Çelebi. That's way, his name is confused with Kadi Kara Çelebi.

Author Kara Çelebi had been lived between at the last period of the 16th century and first period of the 17th century. His works are about tafsir (Quran commentary), fiqh and sufism. In this study, it is given information about his life and his works. Kara Çelebis' works which are entitled *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn* and *Hâşiye alâ Envâri't-Tenzîl: Risâle alâ Tefsîri Kavlihî Teâlâ min Envâri't-Tenzîl 'yevme ye'tî ba'zu âyati rabbik* are among significant tafsir resources. In Ottoman era, there were non-exact tafsirs, such as sûre tafsirs and verse tafsirs with together exact tafsirs in the literature. Kara Çelebis' tafsir works are as manuscripts. Kara Çelebis' tafsir methodology is summarized as follows. In narrative method, Kara Çelebi commentated the Quran with other verses, hadiths, testimony of poems, words of sahabe (friends of the prophet Mohammed) and tabîin (followers of the sahabe). Also, he interpreted excellences of the Quran. By using acumen method, Kara Çelebi made linguistic, sufistic, Islamic theology evaluations and implications. Also, the Quran commentator used reading style knowledge. Kara Çelebi is a sheikh of Khalwati. He has significant works about sufistic understanding. So, sermon style exists in his tafsir works. Generally, Kara Çelebis' tafsirs show Ottoman era tafsir understanding. However, it is important that his works have references. This situation is close to present day scientific methods. Kara Çelebis' works unveil his knowledge accumulation.

Keywords: Kara Çelebi; Ottoman; Tafsir; Fâtiha; Yâsîn; Hâşiye.

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Kara Çelebi Muhammed et-Tirevî ve Tefsir Yöntemi
Tezin Yazarı	Hasan AYDIN
Tezin Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Şükrü MADEN
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans Tezi
Tezin Tarihi	Haziran 2019
Tezin Alanı	Tefsir
Tezin Yeri	Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tezin Sayfa Sayısı	91
Anahtar Kelimeler	Kara Çelebi; Osmanlı; Tefsir; Fâtiha; Yâsîn; Hâşiye.

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	Kara Çelebi Muhammed et-Tirevî and the Method of Tafsir
Author of the Thesis	Hasan AYDIN
Advisor of the Thesis	Assistant Professor Şükrü MADEN
Status of the Thesis	Master Thesis
Date of the Thesis	June 2019
Field of the Thesis	Tafsir
Place of the Thesis	Karabük University Institute of Social Sciences
Total Page Number	91
Keywords	Kara Çelebi; Ottoman; Tafsir; Fâtiha; Yâsîn; Hâşiye.

KISALTMALAR

a.s. : aleyhisselâm

b. : bin (Oğlu)

c. : cilt

çev. : çeviren

DİA : *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*

DİB : Diyanet İşleri Başkanlığı

doğ. : Doğum tarihi

H.z. : Hazreti

İFAV : Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları

İSAM : İslâm Araştırmaları Merkezi

Ktp. : Kütüphane, Kütüphanesi

m. : Miladi

nr. : Numara

nşr. : Neşreden

ö. : Ölüm tarihi

s. : Sayfa

s.a.v. : Sallallâhü aleyhi ve sellem

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

ts. : Tarihsiz

thk. : Tahkik eden

vr. : Varak numarası

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI VE KAYNAKLARI

ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI

Kur'ân'ı anlama gayretleri vahyin inişinden itibaren İslam coğrafyasında devam etmiştir. Hz. Peygamber döneminde sahâbe; manasını ve ilahi muradın ne olduğunu kavrayamadığı ayetleri peygambere sorup çözüme kavuşturmuştur. Hz. Peygamber'in vefatından sonra ise sahâbe ve tabiîn, tefsir ilminde temayüz etmiş kişilere başvurmuşlardır. Daha sonraki dönemlerde, fetihler artmış ve topraklar hızla genişlemiştir. Arap olmayan ve değişik kültürlerle sahip topluluklar da bu süreçte Kurân'ı anlama yorumlama faaliyetlerine katkı sağlamışlardır.¹

Dört halife dönemi, Emevi ve Abbasilerden sonra Selçuklular dönemlerinde de ilmi faaliyetler devam etmiştir. Büyük Selçuklular döneminde Nizamiye medreseleri kurulmuştur. Nizamiye medreselerinin kurulmasıyla beraber dini ilimlerin öğretimi daha sistemli bir hale getirilmiştir.²

Osmanlı döneminde ise ilk medrese 731/1330 yılında Orhan Gazi (ö. 763/1362) tarafından İznik'te yaptırılmıştır. Medreseye de ilk müderris olarak Davûd-i Kayseri (ö. 751/1350) atanmıştır.³ Osmanlı Devleti, önemli İslam âlimlerini medreselerde görevlendirerek ilmi seviyeyi yükseltmiştir. Din ilimlerinin tahsil edilmesini ve yaygınlaşmasını sağlayan devlet yönetimi sebebiyle büyük mesafeler alınmıştır. Bu vesileyle İslam memleketlerinde medreselerin şöhreti artmış ve medreseler otorite haline gelmiştir.⁴

¹ İsmail Cerrahoglu, *Tefsir Tarihi I*, (Ankara: Fecr Yayınevi, 1996), 39, 163.

² Muhammed Abay, "Osmanlı Dönemi Müfessirleri" (yüksek lisans tezi, Uludağ Üniversitesi, 1992), 2-12.

³ Mehmet Bayraktar, "Dâvûd-i Kayserî," *DİA*, (1994), IX, 33.

⁴ Abay, "Osmanlı Dönemi Müfessirleri," 2-12; Abay, "Osmanlı Döneminde Yazılan Tefsirle İlgili Eserler Bibliyografyası," *Divân İlmi Araştırmalar I*, No. 6, (1999): 258-299; Ziya Demir, *Osmanlı Müfessirleri ve Tefsir Çalışmaları: Kurulustan XXVI. Asrın Sonuna Kadar*, (İstanbul: Ensar Nesriyat, 2006), 93; Mustafa Öztürk, "Osmanlı Tefsir Kültürüne Panoramik Bir Bakış," *İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi 3*, (Haziran 2011): 91-160.

Osmanlı'da ilmi tahsil metodu Selçuklular dönemindeki eğitim ve öğretim sisteminin devamı niteliğindedir. Bu nedenle Osmanlı âlimleri kendi dönemlerine kadar gelen ilmi gelenekleri devam ettirmişlerdir. Aynı usul ve esasları benimseyerek içinde buldukları zamanı da göz önünde bulundurmuşlar ve ilmî seviyeyi yükseltmişlerdir. Osmanlı âlimleri başlatmış oldukları bu ilmi ivmenin köklerini; Fahreddin Râzî (ö. 606/1210) ve hatta Gazzâlî'ye (ö. 505/1109) dayandırmışlardır.⁵

Bütün tefsirlerde olduğu gibi Osmanlı dönemi tefsirlerine de genellikle hamdele ve salvele⁶ ile başlanır. İlk sayfalarda müfessir edebi yönünün güçlü olduğunu hissettirmek amacıyla tuntuaklı ifadelerle hünerlerini ortaya koyar.

Osmanlı müfessirleri, sarf ve nahiv tahlilleri ile tefsire başlayıp mana üzerinde durmuşlardır. Kelam, itikadî ve amelî konularda müfessirler kendi mezheplerinin görüşlerini savunmuşlardır. Sahabe ve tabiinden gelen bilgileri genellikle tenkite tabi tutmadan kabul ederler. Müfessirler, geçmişin mirasını geliştirerek daha sağlam temellere dayandırmayı temel gaye edinmişlerdir.⁷

Osmanlı'da tasavvufî ve dirayete dayalı tefsirler daha yaygındır.⁸ Bunun yanında, genel itibariyle bir risale veya kitap sayfasının satır aralarına, kenarına ve boş bulunan yerlerine yazılan açıklayıcı mahiyette olan notaları ifade eden hâşiye⁹ ve ta'lik türünde eserlerde yaygındır.¹⁰ Ayrıca Osmanlı dönemi tefsirini kapsamı bakımından; tam tefsirler, eksik tefsirler, cüz, süre ve ayet tefsirleri diye ayırmak mümkündür.¹¹

Yapılan incelemelerde Osmanlı dönemi tefsir geleneğinde¹² şerh ve hâşiye¹³ türü eserlere önem verildiği anlaşılmaktadır. Hâşiye türü eserlerin telif edilmesinde; hâşiyesi yapılan eserde bulunan anlamı kapalı ifadelerin yer alması, veciz kelimelerin varlığı, gizli işaret ve manaların bulunması etkili olan sebeplerdendir. Tefsir hâşiyelerinde ise

---

⁵ Abay, "Osmanlı Dönemi Müfessirleri," 2-12.

⁶ Tuğrul Tezcan, "Bir Klişenin Şerhi: Hamdele, Salvele ve Ba'dü İfadesinin Davud el-Haneff el-Karsî el-Birgivi'de Çağrıştırdıkları," *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 3 (2019): 56-72.

⁷ Abay, "Osmanlı Dönemi Müfessirleri," 2-12.

⁸ Abay, "Osmanlı Dönemi Müfessirleri," 2-12.

⁹ Şükrü Maden, *Tefsirde Hâşiye Geleneği ve Şeyhzâde'nin Envârü't-Tenzil Hâşiyesi* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2015), 35.

¹⁰ Abay, "Osmanlı Dönemi Müfessirleri," 2-12.

¹¹ Şükrü Maden, "Tefsirde Şerh Hâşiye ve Ta'lika Literatürü," *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi* 3, No.1 (2014): 183-220.

¹² Abay, "Osmanlı Döneminde Yazılan Tefsirle İlgili Eserler Bibliyografyası," 258-299; Ziya Demir, "Osmanlı Müfessirleri ve Tefsir Çalışmaları: Kurulustan X/XVI. Asrın Sonuna Kadar," (İstanbul: Ensar Nesriyat, 2006), 93.

¹³ Maden, "Tefsirde Şerh Hâşiye ve Ta'lika Literatürü", 183-220.

sarf, nahiv, lugat ve belağatla ilgili değerlendirmeler; cümle çeşitleri, garip lafızların manaları ilgili içerik bulunmaktadır. Tefsir hâşiyeleri; eserin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmak, tefsir okunurken bazı yanlış fikirlerin oluşmasını engellemek, tefsirin okunmasını kolaylaştırmak, bazı anlaşılması zor meseleleri çözüme kavuşturmak gibi sebeplerle kaleme alınmıştır.¹⁴

Osmanlı tefsir anlayışını peşin hükümlerle ve incelemeden karalamak ilmi bir anlayış değildir. Modern dönemlerde bazı anlayış sahipleri tefsir tedrisatını, “gramer ve hitabet süprüntüleri” olarak görmüşlerdir. Ayrıca Osmanlı ilim geleneğinde önemli bir yeri olan şerh ve hâşiyelerde “kılı kırk yaran ayrıntılarla uğraşıldığı söylenmiştir. Bu durumun ise ilmin asıl meselelerinin çözümünü önlediği iddia edilmiştir.¹⁵

Hz. Peygamber döneminden günümüze kadar gelen tefsir mirasının hiçbir dönemini göz ardı etmeden çok yönlü olarak eksi ve artılarıyla incelemenin daha ilmi bir yaklaşım olduğu söylenebilir. Tefsir halkasının yaklaşık altı yüz yıllık bir dönemini oluşturan ve “ikinci klasik dönem”¹⁶ olarak nitelendirilen Osmanlı tefsir anlayışı ciddi gayretlerle ele alınmayı hak etmektedir.

Bu çalışmada ise bu dönem âlimlerinden müfessir ve mutasavvıf yönüyle tanınan Kara Çelebi ve onun tefsir anlayışı incelenmektedir. Kara Çelebi’nin, Fâtiha ve Yâsîn sure tefsirlerinin yanında *Hâşiye alâ Envârî’t-Tenzîl: Risâle alâ Tefsîri Kavlihî Teâlâ min Envârî’t-Tenzîl ‘Yevme Ye’tî Ba’zu Âyati Rabbik’* isimli ayet tefsiri bulunmaktadır.

Kara Çelebi’nin, *Tefsîru Sûreti’l-Fâtiha ve Yâsîn* isimli tefsirinin biri Süleymaniye Kütüphanesi, Denizli/4, diğeri de Şam Zâhiriyye Kütüphanesi 4665 numaralı iki nüshası bulunmaktadır. Biz Suriye’deki iç karışıklıktan dolayı Şam’da bulunan Zâhiriyye Kütüphanesi’ndeki nüshaya ulaşamadık. Bu nedenle Süleymaniye Kütüphanesi’nde bulunan nüshayla karşılaştırma yapılamamıştır.

Tez; giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş kısmında Osmanlı dönemi tefsir anlayışı üzerinde durularak genel değerlendirmeler ortaya konulmaya çalışılmış, tezin konusu ve amacı ifade edilmiştir. Birinci bölümde Kara Çelebi’nin hayatı ve

¹⁴ Maden, *Tefsirde Hâşiye Geleneği ve Şeyhzâde’nin Envârü’t-Tenzîl Hâşiyesi*, 61-66.

¹⁵ Fazlurrahman, *İslam ve Çağdaşlık: Fikri Bir Geleceğin Değişimi*, çev. Alparslan Açıkgenç-M. Hayri Kırbaoğlu (Ankara: Ankara Okulu, 2002), 91-93.

¹⁶ İkinci klasik dönem tanımlaması için bkz.

http://www.isam.org.tr/index.cfm?fuseaction=objects2.detail_content&cid=915&cat_id=33&chid=109 [18.04.2018].

eserleri hakkında bilgiler verilmektedir. İkinci bölümde ise Kara Çelebi'nin tefsir metodu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde Kara Çelebi'nin tefsir anlayışı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Kara Çelebi'nin ayeti âyetle, hadisle, sahabe ve tabiin kavliyle tefsiri üzerinde durulmuştur. Ayrıca şiirle istişhad, müfessirlerden nakiller, dil ile ilgili değerlendirmeler, kıraatlerden yaralanma, i'câzü'l-Kur'ân, isrâiliyat, kelâmî değerlendirmeler, fezâilü'l-Kur'ân, hurûf-ı mukattaa, mübhemâtü'l-Kur'ân, bilimsel tefsir, tasavvufi-işari değerlendirmeler ve fikhî değerlendirmeleri içeren rivayet ve dirayet tefsirine ilişkin kısımlar Kara Çelebi'nin eserlerinden hareketle incelenmiştir.

Osmanlı dönemine ait çok sayıda eser çağımızda gün yüzüne çıkmayı beklemektedir. Biz bu çalışmamızda keşfedilmeyi bekleyen Kara Çelebi'yi ve onun tefsir anlayışını ortaya konulmaya çalışılmıştır.

ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI

Araştırmada Kara Çelebi'nin hayatı ve eserleri hakkında tabakat kitapları ve kendi eserlerine bakarak sonuçlar çıkarılmaya çalışılmıştır. Tefsir anlayışı hakkında ise Kur'ân ilimleri alanındaki eserlere başvurarak tanımlardan faydalanılmıştır. Ayrıca müellifin kendi eserlerinden örnekler vererek açıklamalar yapılmıştır.

Çalışmamızda temel kaynaklar müellifin kendi eserleridir. Hayatı ile ilgili bilgiler kendi eserlerinden, tabakat kitaplarından daha sağlıklı bir şekilde edinilmektedir. Ayrıca tefsir anlayışı ile ilgili bilgiler bizzat tefsir eserlerinden tespit edilmeye çalışılmıştır.

Ana Kaynaklar

1. *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*: Kara Çelebi'nin doksan üç varaktan oluşan eseridir. Fâtihâ ve Yâsîn suresinin tefsirini içermektedir. Tezin temel kaynağı konumundadır.

2. *Hâşiye alâ Envâri't-Tenzîl: Risâle alâ Tefsîri Kavlihî Teâlâ min Envâri't-Tenzîl 'yevme ye'tî ba'zu âyati rabbik*: Kara Çelebi En'âm suresi 158. ayetini

Beydâvî'nin tefsirine yaptığı hâşiye ile şerh etmektedir. Dört varaktan oluşmaktadır. Kelamî değerlendirmeler içermektedir.

3. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*: İbn Kesîr'in (ö. 774/1372) eseridir. Tefsirin mukaddimesinde bulunan genel değerlendirmelerden istifade edilmiştir.

4. *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*: Kur'ân ilimlerini anlatan önemli eserler arasında zikredilir. Zerkeşî (ö. 794/1392) tarafından yazılmıştır. Arapça bir eserdir. Eser kırk yedi kısımdan oluşmaktadır. Kur'ân'ın üslûb ve özellikleri ile Kur'ân'da yer alan harf ve edatlara değinilmiştir. Bu alanda yazılan önemli eserlerden biri olarak kabul edilmektedir. Kur'ân ilimlerine dair konularda bu eserden yararlanılmıştır.

5. *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*: Suyûtî (ö. 911/1505) tarafından kaleme alınmıştır. Arapça olarak yazılan Kur'ân ilimleri eseridir. Müellif eserini seksen bölüme ayırıp bilgiler vermiştir. Ulûmu'l-Kur'ân konularında eserden istifade edilmiştir

6. *Osmanlı Müellifleri*: Türkçe olarak yazılan bir eserdir. Bursalı Mehmed Tahir Efendi'ye (ö. 1344/1925) aittir. Osmanlı'nın kuruluşu ve 1925'e kadar olan süre içerisinde yaşamış olan birçok müellifin hayatı ve eserleriyle ilgili bilgiler bulunmaktadır. Müellif eserinde, Kara Çelebi ile ilgili de bilgiler vermektedir.

7. *Mecelletü'n-Nisâb*: İslam dünyasında yetişmiş meşhur şahısları inceleyen bir eserdir. Arapça olarak Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin (ö. 1202/1788) tarafından kaleme alınmıştır. Müellif eserinde Kara Çelebi ve eserleri hakkında bilgiler vermektedir.

Tali Kaynaklar

1. *Tefsir Usûlü*: İsmail Cerrahoğlu'nun eseridir. Kur'ân ilimleri ilgili bir eserdir. Kara Çelebi'nin tefsir metodu ve Kur'ân ilimlerinin tanımı konularında yararlanılmıştır.

2. *Tefsir Tarihi I ve II*: İsmail Cerrahoğlu'nun eseridir. İki cilttir. Ana hatlarıyla; Hz. Peygamber, sâhabe, tabiîn ve tabiîn sonraki dönem ile ilgili geniş tahliller yapar. Ayrıca tefsir çeşitlerine ve günümüzdeki tefsir hareketleri hakkında kıymetli bilgiler vermektedir.

3. *İşârî Tefsir Okulu*: Süleyman Ateş'in yazdığı bir eserdir. Kara Çelebi'nin işârî ve tasavvufî değerlendirmeleri konusunda istifade edilmiştir.

4. *Tefsir Usûlü ve Tarihi*: Muhsin Demirci'ye ait bir eserdir. Tefsir Usûlü ve Tarihi ile ilgili bilgiler verir.

5. *Osmanlı Müfessirleri*: İshak Doğan'a ait eser Osmanlı müfessirleri ile ilgili genel değerlendirmeler yaparak müellif isimleri ve eserler hakkında bilgiler vermektedir.

Tezler

1. *Osmanlı Dönemi Müfessirleri*: Muhammed Abay'ın yüksek lisans tezidir. Osmanlı döneminde bulunan birçok müfessiri incelemiştir. Özellikle mukaddime bölümünde Osmanlı dönemi tefsiriyle ilgili değerlendirmeleri önemlidir.

3. *Tefsirde Hâşiye Geleneği ve Şeyhzâde'nin Envârü't-Tenzîl Hâşiyesi*: Şükrü Maden tarafından yazılan doktora tezidir. Osmanlı ilim geleneği ve haşiye kültürüyle alakalı bilgilerinden istifade edilmiştir.

2. *Kara Çelebi Muhammed et-Tîrevî'nin Fâtiha Sûresi Tefsiri (Tahlil – Tahkik)*: Mahmut Ayyıldız tarafından yazılan yüksek lisans tezidir. Kara Çelebi'nin hayatı, tefsir anlayışı ve Fâtiha suresi tefsirinin tahlil ve tahkikinde bulunan değerlendirmeler ile ilgili karşılaştırmalar yaparak eserden istifade edilmiştir. Ancak yapılan çalışma Kara Çelebi'nin tefsir metodunu açıklamak gayesiyle yazılmamıştır. Tezde tefsir metoduyla ilgili kısım iki buçuk sayfadan ibarettir. Ayrıca Kara Çelebi'nin sadece Fâtihâ sûresi tefsiri ile ilgili değerlendirmelerinden çıkarılan bir kısım sonuçlar bulunmaktadır. Bu nedenle Kara Çelebi'nin tefsir metodunu yansıtmaktan uzaktır. Dolayısıyla tarafımızdan yapılan çalışmadan farklı bir eserdir.

Makaleler

1. *Çağdaş Tefsir Tarihi Tasavvurunun Kayıp Halkası: Osmanlı Tefsir Mirası*: Osmanlı tefsir özelliklerini ifade eden bu makale Düccane Cündioğlu'na aittir.

2. *Osmanlı Döneminde Yazılan Tefsir ile İlgili Eserler Bibliyografyası*: Muhammed Abay'ın bu makalesinden Osmanlı dönemi sure tefsirleri konusunda istifade edilmiştir.

3. *Osmanlı Tefsir Kültürüne Panoramik Bir Bakış*: Mustafa Öztürk'ün makalesidir. Osmanlı tefsirinin değerlendirilmesinde yararlanılmıştır.

4. *Tefsirde Şerh Hâşiye ve Ta'lika Literatürü*: Şükrü Maden'in makalesidir. Hâşiye konusunda bu eserden faydalanılmıştır.

Ansiklopedi Maddeleri

Bu çalışmada TDV ansiklopedisinin; “Müteşâbih”, “Hurûf-ı Mukattaa”, “İ'câzü'l-Kur'ân”, “Garîbü'l-Kur'ân”, “İ'râbü'l-Kur'ân”, “Aksâmu'l-Kur'ân”, “Esbâb-ı Nüzûl”, “Mübhemâtü'l- Kur'ân” ve “İşârî Tefsir” gibi ansiklopedi maddelerinden de faydalanılmıştır.

Âyet manaları için Türkiye Diyanet Vakfı'nın ve Hasan Basrî Çantay'ın meâllerinden yararlanılmıştır.

Araştırma Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tez yazım kuralları kapsamında bulunan Chicago dipnot kuralları çerçevesinde yazılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM: KARA ÇELEBİ MUHAMMED ET-TİREVÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. Kara Çelebi'nin Hayatı

Kara Çelebi'nin hayatıyla ilgili Osmanlı dönemini ihtiva eden biyografi eserlerinde çok az bilgi bulunmaktadır. Kara Çelebi, eserlerinde kendisiyle ilgili az da olsa bir kısım bilgiler vermektedir. Yeterli olmayan bu bilgiler nedeniyle Kara Çelebi'nin biyografisi tam olarak tespit edilememektedir. Ancak biz Kara Çelebi'nin ilmi yönünü ve kişiliğini eserlerinden hareketle sunmaya çalışacağız.

Kara Çelebi ölüm ve doğum tarihleri tam olarak bilinmemekle birlikte 16. yüzyıl sonu ile 17. yüzyıl başlarında yaşamıştır. Kara Çelebi'nin doğum tarihiyle ilgili kaynaklarımızda net bir bilgi tespit edemedik. Ancak Kara Çelebi'nin halveti tarikatına mensup olması Hocası Abdülkerim Efendi'nin 964/1557 yılında vefat etmiş olması nedeniyle kesin tarihi tam olarak bilinmemekle beraber doğum tarihinin bundan önce olduğu anlaşılmaktadır.¹⁷

Kara Çelebi; *Metali'u'l-Envâr*,¹⁸ *el-Metâlibu'l-Âliye*,¹⁹ *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*²⁰ ve *Hâşiye alâ Envâri't-Tenzîl: Risâle alâ Tefsîri Kavlihî Teâlâ min Envâri't-Tenzîl 'yevme ye'tî ba'zu âyati rabbik*²¹ adlı eserlerinin başında isminin Mehmed/Muhammed olduğunu ifade etmektedir. Arapça metinlerde geçen bu ifadelerde hareke bulunmadığından “Mehmed” mi yoksa “Muhammed” olduğu net olarak anlaşılamamaktadır. Bursalı Mehmet Tahir,²² Muhammed Abay,²³ Mustafa

¹⁷ Ayyıldız, “Kara Çelebi Muhammed et-Tîrevî'nin Fâtiha Sûresi Tefsiri (Tahlil – Tahkik)”, 36.

¹⁸ Kara Çelebi, *Metâli'u'l-Envâr* (Millî Kütüphane, Afyon Gedik Ahmed Paşa, nr. 17880), vr. 1b, 213b.

¹⁹ Kara Çelebi, *Metâlibu'l-Âliye* (Manisa İl Halk Kütüphanesi, nr. 5397), vr. 220a.

²⁰ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 1a-93b.

²¹ Kara Çelebi, *Hâşiye alâ Envâri't-Tenzîl: Risâle alâ Tefsîri Kavlihî Teâlâ min Envâri't-Tenzîl 'yevme ye'tî ba'zu âyati rabbik*, vr. 4a.

²² Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri* (İstanbul: Mtb. Amire, 1320/1902), I, 145.

²³ Abay, “Osmanlı Döneminde Yazılan Tefsir ile İlgili Eserler Bibliyografyası,” *Dîvân İlmî Araştırmalar*, 278.

Öztürk²⁴ ve Şükrü Maden²⁵ müellifimizin ismini “Mehmed” olarak değil, “Muhammed” olarak vermektedirler.

Müellifimiz bazı eserlerinde Güzelhisar kasabasından bahsetmekte ve Güzelhisar’da “Kara Çelebi” diye meşhur olduğunu ifade etmektedir.²⁶ “Kara Çelebi” Osmanlı’da çok bilinen bir lakaptır. Kara Çelebi lakabı, Şeyhulislam Kemelpaşazâde’nin (ö. 943/1536) öğrencisi Muhyiddin Mehmed (ö. 965/1557) ile bilinmiştir. Onun soyundan gelenlere de “Karaçelebizâdeler” denmektedir. Ancak müellifin kendi eserlerinde veya Osmanlı dönemi kaynaklarında bilinen Karaçelebiler ile herhangi bir akrabalığı veya ilişkisini tespit edemedik.

Kara Çelebi *Metâli’u’l-Envâr* adlı eserinde ayrıca, Bursalı Mehmet Tahir’in *Osmanlı Müellifleri* ve Müstakimzâde’nin *Mecelletü’n-Nisâb* adlı Osmanlı biyografi eserlerinde Kara Çelebi için “Tirevî” nisbesi kullanılır.²⁷ Kara Çelebi Tire’de doğmuştur.²⁸ Tire Osmanlı’da Aydın sancağının merkezidir.

Müellifimiz muhtemelen Osmanlı padişahları; I. Süleyman (926/1520 - 974/1566),²⁹ II. Selim (974/1566 - 982/1574),³⁰ III. Murad (982/1574 - 1004/1595)³¹ ve III. Mehmed (1004/1595 - 1012/1603)³² döneminde yaşamıştır.³³

Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti’l-Fâtîha ve Yâsîn* adlı tefsirinin başında *Metâli’u’l-Envâr’i* gençlik döneminde yazdığını ifade etmektedir.³⁴ Bu nedenle tasavvufi terbiyesini ve ilmi icazetini genç yaşta aldığı değerlendirilebilir. İrşat faaliyetleri ve ilim öğretmek gayesiyle Tire’den Güzelhisar kasabasına gelmiştir ve burada yaşamıştır.³⁵

---

²⁴ Mustafa Öztürk, “Osmanlı Tefsir Kültürüne Panoramik Bir Bakış”, *Osmanlı Toplumunda Kur’an Kültürü ve Tefsir Çalışmaları*, (İlim Yayma Vakfı Yayınları, 2011), I, 91-160.

²⁵ Maden, *Tefsirde Hâşiye Geleneği ve Şeyhzâde’nin Envârü’l-Tenzîl Hâşiyesi*, 345.

²⁶ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti’l-Fâtîha ve Yâsîn*, 1b, 92a; Kara Çelebi, *Metâli’u’l-Envâr*, 1b; Kara Çelebi, *el-Metâlibü’l-Âliye*, 220a; Müstakimzâde, *Mecelletü’n-Nisâb*, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2000), vr. 352a; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I, 145; Abay, “Osmanlı Döneminde Yazılan Tefsir ile İlgili Eserler Bibliyografyası”, *Dîvân İlmî Araştırmalar*, 278.

²⁷ Müstakimzâde, *Mecelletü’n-Nisâb*, 352a; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I, 145; Kara Çelebi, *Metâli’u’l-Envâr*, 220a.

²⁸ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I, 145.

²⁹ Ziya Nur Aksun, *Osmanlı Tarihi* (İstanbul: Ötügen Neşriyat, 1994), I, 237-337.

³⁰ Mustafa Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2011), III, 1188-1282.

³¹ Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, III, 1286-1403.

³² Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, III, 1590-1703.

³³ Ayyıldız, “Kara Çelebi Muhammed et-Tirevî’nin Fâtîha Sûresi Tefsiri (Tahlil – Tahkik)”, 33.

³⁴ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti’l-Fâtîha ve Yâsîn*, 1b.

³⁵ Kara Çelebi, *Metâli’u’l-Envâr*, 1b; Ayyıldız, “Kara Çelebi Muhammed et-Tirevî’nin Fâtîha Sûresi Tefsiri (Tahlil – Tahkik)”, 35.

Kara Çelebi'nin hocaları ve öğrencilerinin kimler olduğu kaynaklarda ve kendi eserlerinde belirtilmemektedir. Ancak *Metâli'u'l-Envâr* adlı eserinde hocalarından ve öğrencilerine dua etmektedir. Dolayısıyla ders aldığı ve ders talimi yaptırdığı anlaşılmaktadır.³⁶ Bu sebeple eserlerinde derin bilgi birikimine sahip olduğu görülmektedir. Eserlerinde zengin içerik bulunmaktadır. Birçok bilgiyi ilmî seviyesinin derinliği sayesinde çeşitlendirerek aktarmaktadır. Ayrıca nakilde bulunduğu kişilerden bahsederken derin saygı cümleleri kullanmaktadır. Ancak kendisini tanıtırken; fakir, zayıf, hakir, fakirlerin ve miskinlerin hizmetçisi,³⁷ günaha batmış ve günah denizinde boğuluyor gibi ifadeler kullanmaktadır.³⁸ Bu ifadeler Kara Çelebi'nin son derece mütevazı bir kişiliğe sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Kara Çelebi, Karamanî kolundan bir halveti şeyhidir. Tasavvuf silsilesini *Metâli'u'l-Envâr*,³⁹ *el-Cevâhirü'l-Ma'neviyye*⁴⁰ ve *Şerhu Viridi's-Settâr*⁴¹ adlı kitaplarında Hz. Peygamber'den başladığı silsilede otuzuncu sırada kendi ismi bulunmaktadır. Şeyhi Abdülkerim er-Rûşenî et-Tîrevî'dir (ö. 964/1556).⁴²

Kara Çelebi'nin vefat tarihi ile ilgili kaynaklarda herhangi bir bilgi tespit edilememiştir. Ancak Müstakimzâde, onun *Şerhu Viridi's-Settâr*⁴³ adlı kitabının 1009/1600 yılında yazıldığını ifade etmektedir. Dolayısıyla Kara Çelebi'nin vefatı 1009/1600'dan sonra olmalıdır.

Kara Çelebi bazı ilmi çalışmalarda Kemalpaşazade'nin öğrencilerinden Kadı Kara Çelebi el-Bursevî ile karıştırılmıştır. Kadı Kara Çelebi mutasavvıf değildir. Bir 'Divan'ı bulunmaktadır. "Hecri" mahlasını kullanmaktadır. Tespitlerimize göre sûre ve âyet tefsiri bulunmamaktadır. Kadı Kara Çelebi'nin bir dönem Tire'de müderris olarak görev yapması ve isim benzerliği bu karışıklığın nedenlerinden sayılabilir.⁴⁴

Ziya Demir *Osmanlı Müfessirleri (XII-XVI. yy. Arası)* adlı eserinde müellifimizi, Kadı Kara Çelebi ile karıştırmıştır. Eserinin "Sûre ve Ayet Tefsirleri Yazarları" kısmında Kara Çelebi'ye ait *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn* adlı eseri Kadı Kara

³⁶ Kara Çelebi, *Metâli'u'l-Envâr*, 220a.

³⁷ Kara Çelebi, *Cevahirü'l-Ma'neviyye* (Süleymaniye Kütüphanesi, Reşit Efendi, nr. 166), vr. 99a.

³⁸ Kara Çelebi, *Metâli'u'l-Envâr*, vr.1b.

³⁹ Kara Çelebi, *Metâli'u'l-Envâr*, 213b, 214a.

⁴⁰ Kara Çelebi, *Cevahirü'l-Ma'neviyye*, vr.96b, 99a.

⁴¹ Kara Çelebi, *Şerh-i Vird-i Settâr* (Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî Arabî, nr. 4352), vr. 80b, 81b.

⁴² Ayyıldız, "Kara Çelebi Muhammed et-Tîrevî'nin Fâtiha Sûresi Tefsiri (Tahlil – Tahkik)", 40.

⁴³ Kara Çelebi, *Metâlibu'l-Âliye*, vr. 1b, 2a.

⁴⁴ Ayyıldız, "Kara Çelebi Muhammed et-Tîrevî'nin Fâtiha Sûresi Tefsiri (Tahlil – Tahkik)", 48.

Çelebi'ye ait olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Şükrü Maden,⁴⁵ *Tefsirde Hâşiye Geleneği ve Şeyhzâde'nin Envârü't-Tenzîl Hâşiyesi* adlı eserinde Beydâvî üzerine yazılan hâşiyeleri sıralarken Kara Çelebi'nin "*Hâşiye alâ Envâri't-Tenzîl: Risâle alâ Tefsîri Kavlihî Teâlâ min Envâri't-Tenzîl 'yevme ye'tî ba'zu âyati rabbik*" adlı hâşiyesini, Mustafa Öztürk⁴⁶ ise "*Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*" adlı eseri 965/1557 tarihinde vefat eden Kadı Kara Çelebi'ye nispet etmektedir.

Kadı Kara Çelebi 965/1557 tarihinde vefat etmiştir. Ancak müellifimiz olan Kara Çelebi ise "*Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*" adlı eserinin vr. 93a sayfasında bu sûrelerin tefsirini hicri 993 yılında tamamladığını ifade etmiştir. Diğer taraftan Kara Çelebi, *Şerhu Virdi's-Settâr* adlı eserini 1009/1600 tarihinde,⁴⁷ *el-Metâlibu'l-Âliye ve'l-Meâribu'l-Ğâliye*'yi ise 988'de⁴⁸ telif etmiştir. Dolayısıyla Şeyh Kara Çelebi ile Kadı Kara Çelebi'nin farklı kişiler oldukları anlaşılmaktadır.⁴⁹

1.2. Kara Çelebi'nin Eserleri

Tespitlerimize göre Kara Çelebi'nin yedi eseri bulunmaktadır. Kara Çelebi yazmış olduğu eserlerde önceki eserleri hakkında bilgiler vermektedir. Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn* adlı eserinin hemen başında eserlerini yazım sırasına göre zikretmektedir. Kara Çelebi'nin ilk eseri *Metâli'u'l-Envâr*'dir. Sonra da *el-Cevâhirü'l-Ma'neviyye*'yi yazdığını ifade etmektedir. Kara Çelebi 'sonra topladım' ifadesini de kullanarak; *Kitâbu'l-İstihsân* ve *el-Metâlibu'l-Âliye* isimli eserlerini de zikretmektedir.⁵⁰

Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn adlı eserin, Süleymaniye Kütüphanesi, Denizli, nr. 34, vr. 1b-93a. adlı nüshasında birinci yazılan eser *Cevâhirü'l-Ma'neviyye* olarak yazılıp üzeri çizilerek *Metâli'u'l-Envâr* diye, muhtemelen müstensih tarafından kenarına not alınarak, düzeltilmiştir.

⁴⁵ Maden, *Tefsirde Hâşiye Geleneği ve Şeyhzâde'nin Envârü't-Tenzîl Hâşiyesi*, 345.

⁴⁶ Öztürk, "Osmanlı Tefsir Kültürüne Panoramik Bir Bakış," *Osmanlı Toplumunda Kur'an Kültürü ve Tefsir Çalışmaları*, I, 91-160.

⁴⁷ Müstakimzâde, *Mecelletü'n-Nisâb*, vr. 352a.

⁴⁸ Kara Çelebi, *el-Metâlibu'l-Âliye*, vr. 219b.

⁴⁹ Ayyıldız, "Kara Çelebi Muhammed et-Tîrevî'nin Fâtiha Sûresi Tefsiri (Tahlil – Tahkik)", 40.

⁵⁰ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, 1b.

Kara Çelebi'nin bir de *Hâşiye alâ Envâri't-Tenzîl: Risâle alâ Tefsîri Kavlihî Teâlâ min Envâri't-Tenzîl 'yevme ye'tî ba'zu âyati rabbik* adlı eseri bulunmaktadır. Mahmut Ayyıldız, *Kara Çelebi Muhammed et-Tîrevî'nin Fâtiha Sûresi Tefsîri (Tahlil - Tahkik)* isimli yüksek lisans tezinde eserler bölümünde bu eseri zikretmemektedir. Ancak bizzat eser üzerinde yaptığımız incelemede eserin son bölümünde müellifimiz bizzat kendi ismini vermektedir.⁵¹ Bu tefsir de Kara Çelebi'nin eseridir.

1.2.1. Tefsirle İlgili Eserleri

1.2.1.1. Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn

1.2.1.1.1. Yazma Nüshaları

Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn adlı eser tek cilttir. Dili Arapçadır. İlk kapağı kartondur. Son kapağı yoktur. Kitabın ilk kapağının iç kısımlarında sonradan yazıldığı belli olan çeşitli notlar bulunmaktadır. Eserin varak numarası verilen ilk bölümünde yaptığımız incelemede vakıf kaydı olan bir bölüm bulunmaktadır. Bu bölümde eserin Hacı Mustafa tarafından Kayalık medresesi müderrisi Osman b. Veli'ye verildiği daha sonra ise çocukları vasıtasıyla Salih Efendi'ye geçen nüshanın ilim ehli kişilere 1275 yılında vakfedildiği ifade edilmektedir.⁵²

Eserin iki nüshası bulunmaktadır:

Süleymaniye Kütüphanesi, Denizli, nr. 34, vr. 1a-92b,

Şam Zâhiriyye Kütüphanesi, nr. 4665, vr. 25-31.

Bu nüshalardan Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan nüsha esas alınarak Kara Çelebi'nin hayatı, eserleri ve tefsir anlayışı ile ilgili incelemeler yapmaya çalışılmıştır. Suriye'de bulunan iç savaş nedeniyle Şam Zâhiriyye kütüphanesine ulaşma imkânı olmamıştır.

Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan nüshada Fâtiha sûresinin tefsiri bölümünde metin içerisinde bazı kelimelerin üstleri ve altları kırmızı kalemle çizilmiştir. Aynı şekilde metin içerisinde yine rastgele bazı kelime ve ayetler kırmızı mürekkeple

⁵¹ Kara Çelebi, *Hâşiye alâ Envâri't-Tenzîl: Risâle alâ Tefsîri Kavlihî Teâlâ min Envâri't-Tenzîl 'yevme ye'tî ba'zu âyati rabbik*, vr. 4a.

⁵² Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, 1b.

herhangi bir düzen ve ilke olmadan yazılmıştır. Yâsîn suresinde ise ayetler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Ayrıca nakledilen beyitlerden önce de ‘beyit’ kelimesi kırmızı yazılmıştır. Eserin genel olarak metni ise siyah mürekkeple yazılmıştır.

Eser tespitlerimize göre doksan üç varaktır. Her sayfa on dokuz satırdan oluşmaktadır. Her sayfanın sonunda sonraki sayfanın başındaki kelimeler yazılmıştır.

Eserin 61a ile 63b arasındaki varaklar muhtemelen asıl müstensih dışında başka biri tarafından yazılmıştır. Bu bölümde yazı kötüdür. Ayrıca 68a ve 68b varaklar asıl müstensih tarafından araklı olarak kaleme alınmıştır.

Kara Çelebi bu eserin sonunda kendi ismini ve eserin yazılış tarihi olan hicri 993 yılını vermektedir. Eserin sonunda bulunan bu kayıt müellife isnadın kesin olduğunu ortaya koymaktadır.⁵³

Eserin ferağ kaydında ise müstensih, isminin Derviş Mehmet b. Derviş Sa’dî olduğunu ifade etmekte ve bu nüshayı ilk nüshadan yazdığını belirtmektedir. Muhtemelen bu nüsha müellifin bizzat kendi yazdığı nüshadır.⁵⁴

1.2.1.1.2. Telif Sebebi

Kara Çelebi Fâtiha suresinin başında hamdele ve salveleden sonra “Faslü’l-hitâb” kelimesi olan, “emmâ ba’d” ibaresiyle giriş yapmaktadır. Eserini yazma sebebi olarak bazı âlim kişilerin diğer eserlerini yazdıktan sonra özel olarak Allah’ın rızasını kazanmak gayesiyle tefsir yazdıklarını gördüğünü ifade eder.⁵⁵ Ayrıca Kara Çelebi çevresinde bulunan bazı insanların da kendisinden bu yönde talepleri olunca tefsir yazmaya şiddetli bir iştiaak duyduğunu ve müfessirlerin arasına katılmak istediğini ifade etmektedir.⁵⁶ Müellifin bazı ifadelerinden; tefsirini iyice olgunlaştıktan sonra yazdığı, uhrevi kazanç peşinde olup Allah rızasını aradığı, Allah kelâmının tefsiri konusunda toplumun taleplerini karşılamak istediğini ve tefsir ilmini önemli bir ilim olarak sayıp müfessirlerin arasına katılmak istediği anlaşılmaktadır.

⁵³ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti 'l-Fâtiha ve Yâsîn*, 92b.

⁵⁴ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti 'l-Fâtiha ve Yâsîn*, 92b.

⁵⁵ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti 'l-Fâtiha ve Yâsîn*, 1b, 2a.

⁵⁶ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti 'l-Fâtiha ve Yâsîn*, 1b, 2a.

1.2.1.1.3. Kaynakları

Kara Çelebi, Fâtiha sûresinin tefsirinin başında *Tefsîru Sûreti 'l-Fâtiha ve Yâsîn* adlı eserini cemettiği tefsirlerin isimlerini vermektedir.⁵⁷ Bu eserler; Ebu'l-Leys es-Semerkandî'nin (ö. 373/983) *Tefsîru 'l-Kur'âni 'l-Kerîm*'i, Neysâbü'rî'nin (ö. 368/1076) *Tefsîru 'l-Basît*'i, Beğavî'nin (ö. 516/1122) *Meâlimü 't-Tenzîl*'i, Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) *el-Keşşâf*'ı, Gazzâlî'nin (ö. 505/1111) *Yakûtî Te'vil*'i, Fahreddîn er-Râzî'nin (ö. 606/1210) *et-Tefsîru Kebîr*'i, Beyzâvî'nin (ö. 685/1286) *Envâr 'ut-Tenzîl*'i, Kurtubî'nin (ö. 671/1273) *el-Câmi' li Ahkâmi 'l-Kur'ân*'ı, İbn Âdil ed-Dimeşkî'nin (ö. 880/1475) *el-Lübâb*'ı, Nesevî'nin (ö. 710/1310) *Medârik*'i, Sülemî'nin (ö. 412/1021) *Hakâiku 't-Tefsîr*'i, Konevî'nin (ö. 673/1274) *Tefsîru 'l-Fâtiha*'sı, Mahmud es-Sivasî'nin (ö. 860/1456) *Tefsîru 'l-Uyûn*'u, Yahya es-Semerkandî el-Karamânî'nin (ö. 760/1456) *Bahru 'l-Ulûm*'u, es-Süyutî'nin (ö. 911/1505) *ed-Dürrü 'l-Mensûr*'u, Ebu's-Suûd'un (ö. 982/1574) *Tefsîru Ebî's-Suûdi*'si, Muhammed et-Tîbî'nin (ö. 743/1342) *Futûhu 'l-Gayb*'ı ve Abdurrahman el-Kazvînî'nin (ö. 740/1344) *Keşfu 'l-Keşşâf*'ı ve Şeyhzâde el-Kocevî'nin (ö. 950/1543) *Hâşiye alâ Envâri 't-Tenzîl*' dir.

Kara Çelebi bu kısımda ismini zikretmediği Zeccâc (ö. 311/923),⁵⁸ Tûsî (ö. 460/1067)⁵⁹ ve İbn Kesîr (ö. 774/1379)⁶⁰ gibi müfessirlerden de nakiller yapmaktadır.

Kara Çelebi'nin başvuru kaynaklarının başında Kâdî Nasruddin Beydâvî'nin *Envârü 't-Tenzîl ve Esrâru 't-Te'vil*'i gelir.⁶¹ Beyzâvî'den birçok nakilde bulunmuştur. Nakillerde genellikle Kâdî ismini kullanır. Beyzâvî adını tespitlerimize göre⁶² az kullanmıştır.

Kara Çelebi'nin sıkça atıf yaptığı kaynaklarından bir diğeri de Fahrüddin er-Râzî'dir.⁶³ Atıflarında onu 'İmam' ve 'İmam Râzî' diye anmıştır.⁶⁴ Kendisinden 'er-

⁵⁷ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti 'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 2b.

⁵⁸ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti 'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 73a, 74b.

⁵⁹ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti 'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 49b.

⁶⁰ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti 'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 47b.

⁶¹ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti 'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 9b, 11a, 11b, 27a, 27b, 33b, 37b, 38a, 39a, 41a, 41b, 45a, 46a, 47b, 48a, 48b, 49a, 50a, 50b, 51b, 52a, 52b, 53b, 54a, 55a, 55b, 56b, 73a, 74b, 75b, 76a, 76b, 78a, 78b, 79a, 80a, 80b, 81a, 81b, 82a, 82b, 83a, 84a, 84b, 85a, 85b, 86a, 86b, 87a, 88a, 88b, 89a, 91a.

⁶² Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti 'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 12b, 27b, 33b.

⁶³ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti 'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 5b, 36a, 36b, 14b, 15a, 15b, 16a, 17b, 18a, 18b, 23b, 27a, 28a, 31b, 32b, 33b, 38a, 39b, 41a, 41b, 45a, 47a, 48b, 49a, 50a, 52a, 54a, 55a, 55b, 56b, 65a, 65b, 66a, 66b, 70a, 72a, 75a, 75b, 76b, 77b, 78b, 79b, 80b, 81b, 83a, 85a, 85b, 88b, 89b, 91a, 91b.

⁶⁴ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti 'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 13a, 23b, 27b, 28b, 39b, 41a.

Râzî',⁶⁵ 'Fahredden er-Râzî',⁶⁶ 'el-Kebîr'⁶⁷ veya 'et-Tefsîru'l-Kebîr'⁶⁸ ifadelerini kullanarak alıntılar yapmıştır.

Kara Çelebi, Muvaffâkuddîn el-Kevâşî'nin *Tefsîru'l-Kevâşî* adlı eserine tespitlerimize göre sadece Yâsîn süresinin tefsirine atıfta bulunmuştur.⁶⁹ Ali b. Âdil el-Hanbelî ed-Dimeşkî'nin *el-Lübâb fi Ulûmi'l-Kitâb*'dan çokça iktibasta bulunmuştur.⁷⁰ Ayrıca Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî'nin *el-Keşşâf an Hakâik-i Gavâmizi't-Tenzîl* adlı tefsirinden nakiller yapmıştır.⁷¹ Atıflarında '*Sâhibu'l-Keşşâf*' diyerek de iktibaslar vardır.⁷² Kara Çelebi'nin Zemahşerî'yi '*Sâhibu'l-Keşşâf*' olarak zikretmesinin sebebi Zemahşerî'nin mütezile mezhebine mensup olmasıdır. Ehli Sünnet mezhebine mensup olan Kara Çelebi, ismini vermeden '*Sâhibu'l-Keşşâf*' şeklinde ifade ederek Zemahşerî'ye mesafeli durduğunu okuyucusuna hissettirmektedir.⁷³

Ebu'l-Berekat en-Nesefî'nin *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vil*'ine de müracaat etmiştir.⁷⁴ Nesefî'den bahsederken derin bir saygıyla 'Kâle Allâme Nesefî' ifadesini kullanır.⁷⁵ Kara Çelebi yaptığı iktibasın öncesinde veya sonrasına 'fi Medârik' ve 'Medârik' şeklinde kaynak vermektedir.⁷⁶

Kara Çelebi, Şeyhzâde Muhyiddin Mehmed b. Muslihuddin el-Kocevî'nin⁷⁷ eserinden 'Hâşiye' notlarıyla iktibaslar yapmaktadır.⁷⁸ Ayrıca Şerefüddin Hasan b. Muhammed et-Tîbî'nin *Fütûhu'l-Gayb ve'l-Keşfü an Kınâi'r-Rayb* adlı eserinden

⁶⁵ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 14b, 15a, 16a, 17b, 18b, 23b, 28b, 31b, 32b, 50a, 52a, 54a, 56b, 59a, 65b, 75a, 81b, 88b, 91a, 91b.

⁶⁶ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 36b.

⁶⁷ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 8b, 20a, 27a, 28a, 37b, 38a, 39a, 41a, 41b, 42b, 45a, 47a, 48b, 49a, 55a, 55b, 56b, 65a, 66a, 66b, 70a, 72a, 75a, 75b, 76b, 77b, 78b, 79b, 80b, 83a, 84a, 85a, 85b, 89b.

⁶⁸ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 3b, 5b, 8a, 8b, 9b, 10a, 11a, 12b, 19b, 20a, 36a.

⁶⁹ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 47a, 47b, 48a, 48b, 49a, 51a, 52a, 55a, 55b, 58a, 59b, 64a, 65b, 67a, 72a.

⁷⁰ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 48a, 49a, 51a, 54b, 55a, 56b, 58b, 59a, 71b, 72b, 73a.

⁷¹ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 11b, 41a, 45a, 51b, 53b, 55a, 58a, 59a, 66b, 67a, 71b, 72a, 73a, 77b, 78a, 81a, 81b, 82a, 84a, 90b.

⁷² Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 41a.

⁷³ Burhan Baltacı, *Müstakil Âyet Tefsirleri-Kasyamonu Yazmaları* (Ankara: Giriş Yayınları, 2001), 38.

⁷⁴ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 25a, 48a, 48b, 52b, 53b.

⁷⁵ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 25a.

⁷⁶ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 48a, 48b, 52b, 53b.

⁷⁷ Maden, *Tefsirde Hâşiye Geleneği ve Şeyhzâde'nin Envârü't-Tenzîl Hâşiyesi*, 127.

⁷⁸ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 48b, 51a, 51b, 52a, 54a, 64a, 65b, 68a, 73a, 73b, 75a, 84b, 85b, 86a, 89b.

‘Tîbî’⁷⁹ ve ‘Hâşiyetü Tîbî’⁸⁰ şeklinde kaynaklar vererek nakiller yapmaktadır. Yine Mükâtil b. Süleyman’a da (ö. 150/767) atıflar yapmıştır.⁸¹

Kara Çelebi, Nasr b. Muhammed es-Semerkindî’nin (ö. 373/983) *Tefsîrû’s-Semerkindî* adlı eseri ile⁸² Ebu’s-Suud el-İmâdî’nin (ö. 982/1574) *İrşâdu Akli’s-Selîm ilâ Mezâya Kur’ân’i’l-Kerîm* adlı eserine⁸³ de atıflar yapmaktadır.

Kara Çelebi, Ali el-Yafi’î’nin (ö. 768/1367) *ed-Dürü’n-Nazîm fî Havâssi’l-Kur’âni’l-Azîm* adlı eserini Ulûmu’l-Kur’ân ile ilgili bilgi için kaynak olarak kullanmıştır.⁸⁴

Kara Çelebi eserinde hadis kaynaklarından da nakiller yapmaktadır. Tespitlerimize göre bu eserler arasında, Buhârî’nin (ö. 256/869) *Câmi’u’s-Sahîh*’i,⁸⁵ Ahmed b. Hanbel’in (ö. 240/855) *Müsned*’i,⁸⁶ Müslim’in (ö. 261/874) *Câmi’u’s-Sahîh*’i,⁸⁷ Tirmizî’nin (ö. 279/892) *Câmi’u’l-Kebîr*’i,⁸⁸ Nesâî’nin (ö. 303/915) *Sünenü’l-Kübrâ*’sı,⁸⁹ Hakîm et-Tirmizî’nin (ö. 320/932) *Nevâdirü’l-Usûl*’ü,⁹⁰ Beğavî’nin (ö. 516/1122) *Mesâbîhu’s-Sünne*’si⁹¹ ve Zeydânî’nin (ö. 727/1327) *Mefâtîh fî Şerhi Halli’l-Mesâbîh*’i⁹² bulunmaktadır.

Kara Çelebi; Ca’fer es-Sadık (ö. 148/765),⁹³ Süfyân-ı Sevrî (ö. 161/778),⁹⁴ Bişr el-Hâfî (ö. 227/841),⁹⁵ Zünnûn el-Mısırî (ö. 246/859),⁹⁶ Serî es-Sakatî (ö. 251/865),⁹⁷ Ebû Sâlih (ö. 271/884),⁹⁸ Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 297/910),⁹⁹ Hallâc-ı Mansûr (ö.

⁷⁹ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti’l-Fâtîha ve Yâsîn*, vr. 72b, 78b, 84a.

⁸⁰ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti’l-Fâtîha ve Yâsîn*, vr. 42a, 81a, 82a, 90a.

⁸¹ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti’l-Fâtîha ve Yâsîn*, vr. 51a, 61a.

⁸² Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti’l-Fâtîha ve Yâsîn*, vr. 27b, 45a, 75b.

⁸³ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti’l-Fâtîha ve Yâsîn*, vr. 9b, 11b, 12a, 12b, 17b, 19a, 19b, 23b, 32a, 32b, 38a, 39a, 41b, 42b, 49a, 50b, 75a, 6b, 80a, 89a, 91b.

⁸⁴ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti’l-Fâtîha ve Yâsîn*, vr. 10a.

⁸⁵ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti’l-Fâtîha ve Yâsîn*, vr. 26b, 31b.

⁸⁶ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti’l-Fâtîha ve Yâsîn*, vr. 5a, 14a, 16a, 41b.

⁸⁷ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti’l-Fâtîha ve Yâsîn*, vr. 11b, 14a, 25b, 26a, 26b, 31a, 32a, 43a.

⁸⁸ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti’l-Fâtîha ve Yâsîn*, vr. 39b, 44b.

⁸⁹ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti’l-Fâtîha ve Yâsîn*, vr. 11b.

⁹⁰ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti’l-Fâtîha ve Yâsîn*, vr. 14a.

⁹¹ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti’l-Fâtîha ve Yâsîn*, vr. 25b, 26b, 67b.

⁹² Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti’l-Fâtîha ve Yâsîn*, vr. 11b, 26b.

⁹³ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti’l-Fâtîha ve Yâsîn*, vr. 16a, 75a.

⁹⁴ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti’l-Fâtîha ve Yâsîn*, vr. 29b.

⁹⁵ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti’l-Fâtîha ve Yâsîn*, vr. 6b, 29b, 30a.

⁹⁶ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti’l-Fâtîha ve Yâsîn*, vr. 18b, 32b, 35a.

⁹⁷ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti’l-Fâtîha ve Yâsîn*, vr. 13b.

⁹⁸ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti’l-Fâtîha ve Yâsîn*, vr. 30b.

⁹⁹ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti’l-Fâtîha ve Yâsîn*, vr. 23b, 29a.

309/922),¹⁰⁰ Kuşeyrî (ö. 465/1072),¹⁰¹ Gazzâlî (ö. 505/1111),¹⁰² Abdülkâdir el-Geylânî (ö. 561/1165-66),¹⁰³ İbnü'l-A'râbî (ö. 638/1240)¹⁰⁴ ve Kâşânî(ö. 730/1329)¹⁰⁵ gibi zevattan nakillerde bulunmuştur.

1.2.1.2. Hâşiye alâ Envâri't-Tenzîl: Risâle Âlâ Tefsîri Kavlihî Teâlâ Min Envâri't-Tenzîl 'Yevme Ye'tî Ba'zu Âyati Rabbik'

1.2.1.2.1. Yazma Nüshası

Yazma nüsha dört varaktan oluşmaktadır. Okunaklı bir yazısı vardır. Ayetler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Şahıs isimleri geçtiğinde bazen kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Ayrıca 'kâle ve ekûlu' (dedi, diyorum) ifadeleri kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Hâşiyenin sonunda müstensih ismini vermemektedir. Kara Çelebi'den bahsederken merhum ifadesinin kullanılması bu eserin Kara Çelebi'nin vefatından sonra istinsah edildiğini göstermektedir.

Tespitlerimize göre eserin bir nüshası vardır:

Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, nr. 224, vr. 1a-4a.

1.2.1.2.2. Telif Sebebi

Kara Çelebi En'âm sûresi 158. âyetini Beyzâvî'nin tefsirine hâşiye yazmıştır. Kara Çelebi, birçok kişinin bu âyeti tefsir etmeye çalıştığını ancak oldukça meşakkatli ve aşılması pek mümkün olmayan bir bilgi gerektirdiğine işaret etmektedir.¹⁰⁶ Bu ifadelerinden Kara Çelebi'nin hâşiyesini yaptığı ayetin insanlar tarafından daha kolay anlaşılmasını ve tefsir konusundaki ilmi birikimini göstermek istediği anlaşılmaktadır.

¹⁰⁰ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 35a.

¹⁰¹ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 18b, 27a, 29a, 30a, 35a, 38b, 39a.

¹⁰² Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 13b, 23b, 30a, 39b.

¹⁰³ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 36a.

¹⁰⁴ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 20b, 70b.

¹⁰⁵ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 40b.

¹⁰⁶ Kara Çelebi, *Hâşiye alâ Envâri't-Tenzîl: Risâle alâ Tefsîri Kavlihî Teâlâ min Envâri't-Tenzîl 'yevme ye'tî ba'zu âyati rabbik'*, vr. 1b.

1.2.1.2.3. Kaynakları

Kara Çelebi, Kâdî Nasruddin el-Beydâvî'nin *Envârü't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*'inde tefsir ettiği En'âm suresi 158. ayetine dört varak boyutunda bir hâşiye kaleme almıştır. Kara Çelebi âyet tefsiri hâşiyesinde Beydâvî'nin ayet ile ilgili tefsirinin tamamını vermektedir. Ayrıca; Fahreddin er-Râzî'nin *et-Tefsîru'l-Kebîr*'i,¹⁰⁷ Zemâhşeri'nin *el-Keşşâf*'i,¹⁰⁸ Kemalpaşazâde (ö. 940/1534) ve Zemahşeri'nin şerhlerini kaynak olarak kullanmıştır.¹⁰⁹

Ayrıca Kara Çelebi, 'bazı müfessirler' ve 'müfessirlerin çoğu' gibi ifadeler kullanmaktadır. İstifade ettiği kaynakları metin içerisinde vermektedir.

1.2.2. Diğer Eserleri

1.2.2.1. Metâli'u'l-Envâr ve Levâmi'u'l-Ezhâr

Kara Çelebi bu eseri gençliğinin ilk dönemlerinde yazdığını ifade etmektedir.¹¹⁰ Kara Çelebi'nin bu eseri tasavvufi ağırlıklı bir irşat eseridir. Eser hamdele ve salveleyi içeren bir mukaddime ile başlamaktadır. Sonra müellifimiz istifade ettiği kaynakları zikretmektedir. Bundan sonra da esere adeta bir fihrist çıkarmıştır.¹¹¹ Eserini yüz baba ayırmıştır:

1- İman ve İslam, 2- Kulun Allah'a saygısı, 3- Allah'ın kula sevgisi, 4- Kelime-i Tevhid, 5- Tevhidin üstünlükleri, 6- Zikir ve zikir meclislerinin önemi, 7- Tefekkür etmek, 8- İlim ve ilim meclisleri, 9- Emr-i bi'l-ma'rûf Nehy-i ani'l-münker, 10- Kur'ân okumanın faziletleri, 11- Bazı ayet ve sûrelerin özellikleri, 12- Tesbîh, tahmîd ve tehlîl, 13- Esmâu'l-Hüsna şerhi, 14- " هو " lafzının beyanı ve özellikleri, 15- Duânın faziletleri ve çeşitleri, 16- Farz namazların fazileti, 17- Cemaatle namazın önemi ve cemaati terk edene verilmesi gereken cezalar, 18- Namazı kılmayana verilmesi gereken cezalar, 19- Abdest ve misvak kullanmak, 20- Cuma gününün fazileti, 21- Revâtip sünnetler, işrâk, duhâ ve teheccüd namazları, 22- Beraat gecesi ve beraat gecesini

¹⁰⁷ Kara Çelebi, *Hâşiye alâ Envâri't-Tenzîl: Risâle alâ Tefsîri Kavlihî Teâlâ min Envâri't-Tenzîl* 'yevme ye'tî ba'zu âyati rabbik', vr. 2a.

¹⁰⁸ Kara Çelebi, *Hâşiye alâ Envâri't-Tenzîl: Risâle alâ Tefsîri Kavlihî Teâlâ min Envâri't-Tenzîl* 'yevme ye'tî ba'zu âyati rabbik', vr. 2a, 3a, 3b.

¹⁰⁹ Kara Çelebi, *Hâşiye alâ Envâri't-Tenzîl: Risâle alâ Tefsîri Kavlihî Teâlâ min Envâri't-Tenzîl* 'yevme ye'tî ba'zu âyati rabbik', vr. 3a, 3b.

¹¹⁰ Kara Çelebi, *Tefsîru Sureti'l-Fâtiha ve Yâsin*, 1b.

¹¹¹ Kara Çelebi, *el-Meteli'u'l-Envâr*, Süleymaniye Ktp., Denizli, nr. 197, vr. 4a-5b.

değerlendirmek, 23- Ramazan ayının faziletleri, 24- Kadir gecesinde ibadetle meşgul olmak, 25- Nafile oruç tutmak, 26- Zilhicce'nin onuncu günü ve İsmail (a.s)'in kurban edilme girişimi, 27- Zekat ibadeti, 28-Sadaka ibadeti, 29- En güzel şekilde borç vermek, 30- Mü'minin kardeşine doğruluğu aşılamanın değeri, 31-Hacc ve Umre ibadetlerimiz, 32- Aşure gününün anlamı ve faziletleri, 33- Salih amel işleyen mü'minlerin dereceleri, 34- Kalbi arındırmanın gerekliliği ve kalbin ıslah edilmesi, 35- Tövbe ve Allah'a sığınma, 36- Allah'tan af dilemek, 37- Allah'ın affetmesi ve bağışlaması, 38- Allah'ın merhametinin büyüklüğü, 39- Takvalı olma ve kötülükleri terk etmenin değeri, 40- Hz. Peygamber'e itaat etmek, 41- Peygamber sevgisinin önemi 42- Sünnetinin ihya edilmesi, 43- Hz. Peygamber'e salavatın fazileti, 44- Ana babaya iyilik etmek ve ana baba hakkı, 45- Akraba ziyaretinin önemi, 46- İnsanların arasını bulmak, 47- Allah'a ibadette istikamet üzere olmak, 48- Tam manasıyla Allah'a ibadet edebilmek, 49- Muttakiler ve takva üzere olmak, 50- Allah korkusunun gereği, 51- Allah'ın gazabından korkmak 52- Zühdün beyanı, 53- Kanaat etmek ve kanaat edenin fazileti, 54- Tevekkül etmek ve sevabı 55-Sabrın önemi, 56- Şükür ve Hamdin önemi 57- kaza ve kadere teslimiyet göstermek, 58- samimiyet ve iyi niyetli olmak, 59- Allah için sevmek ve Allah için buğz etmek, 60- Ayıpları setretmenin sevabı, 61- alçak gönüllü olmanın fazileti, 62- İyi ahlak sahibi olmak, 63- Fakirliğin faziletleri ve fakirlerin diğer insanlara üstünlüğü, 64- Cihat etmek, 65- sözde durmak farzdır, 66- Marifetullah, 67- Dünya'da Allah'ı görmenin açıklanması, 68- Ahirette Allah'ı görmek, 69- Helak eden ve küfre düşüren sözler,70- Kibirli olmayı kıymet ve kibri yok etmenin yolları, 71- Kendini beğenmenin kötülüğü, 72- Dünya sevgisinde aşırı gitmenin yerilmesi, 73- Riya 74- Riyakârın ibadetlerinin kabul edilmemesi 75- Hırs, faydalanma ve uzun yaşama arzusu, 76- Başkasını kıskanmanın kötülenmesi, 77-Söz taşımanın yasaklanması, 78- Dürüstlüğü methi ve yalan söylemenin zemmedilmesi, 79- Başkalarına öfkeyle davranmanın zemmi, 80- Kin ve düşmanlık etmenin zemmedilmesi, 81- Haram yemenin zemmi, 82- Faiz yemek haramdır, 83- Zina ve günahı, 84- Mahrem olmayana bilerek bakmanın günah olması, 85- İçki günahı, 86- Boş işlerle vakit geçirmenin yasak olması, 87- Âlemin beyanı, 88- Meleklerin özellikleri, 89- Ölümün gerçekliği, 90- Kabirde meleklerin sorgusu, 91- Mahlukatın ilk defa yaratılışı, 92- Allah'a dönme ve cesetlerin haşrı, 93- Sûra üfürme ve insanların kabirden kalkmaları, 94- Hesap ve terazi, 95- Şefaât, 96- Cehennem özellikleri, 97- Cennetin özellikleri, 98- Ru'yetullah ve Allah ile kelam, 99- Hocalarımızın tarikat silsilesi, 100-Hadislerin çeşitleri ve Hadis eserleri.

Kara Çelebi'nin bu eserinin iki nüshası bulunmaktadır:

Milli Kütüphane, Afyon Gedik Ahmed Paşa, nr. 17880, vr. 1a-214b;

Süleymaniye Kütüphanesi, Denizli, nr.197, vr. 1a-426b.

1.2.2.2. el-Cevâhirü'l-Ma'neviyye

Kara Çelebi eserinde çeşitli incelikleriyle birlikte hikmetten bahseder. Kitabını bablara ayırarak; “Tevhid, Vahdet-i Vucûd, Rahmân ve Rahîm” gibi belirlediği konuları tasavvufi açıdan değerlendirir.¹¹²

Eserin Nüshaları:

Süleymaniye Kütüphanesi, Reşit Efendi, nr. 166, vr. 1b-99b,

Manisa İl Halk Kütüphanesi, nr. 8015, vr. 1b-84a.

1.2.2.3. Kitâbü'l-İstihsân

Kara Çelebi *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn* isimli eserinin başında *Kitâbü'l İstihsân* adında bir eserden bahsetmektedir. Bu eserin furu' ve kerâhiyyât meselelerini ihtiva ettiğini bildirmektedir. Ancak yaptığımız araştırmalarda günümüze ulaşan böyle bir esere rastlayamadık.¹¹³

1.2.2.4. el-Metâlibü'l-Âliye

Kara Çelebi'nin tasavvufi ağırlıklı bir eseridir. Eserin mukaddimesinden sonra bu eseri muteber kaynaklardan cem ettiğini ifade eder. Ayrıca eseri oluştururken yararlandığı kaynakları da vermektedir.¹¹⁴ Kitabının sonunda bu eseri 988 yılında yazdığını ifade etmektedir. *Metâli'u'l-Envâr* adlı eseriyle bazı benzerlikler bulunsa da farklı bir eserdir. Aynı eser değildir. Eserini kırk başlık¹¹⁵ altında işlemektedir:

¹¹² Kara Çelebi, *el-Cevâhirü'l-Ma'neviyye* (Süleymaniye Ktp., Reşit Efendi, nr. 166), 1b-99b; Ayyıldız, “Kara Çelebi Muhammed et-Tîrevî'nin Fâtiha Sûresi Tefsiri (Tahlil – Tahkik)”, 44.

¹¹³ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, 1a.

¹¹⁴ Kara Çelebi, *el-Metâlibü'l-Âliye* (Manisa İl Halk Ktp., nr. 5397), vr. 1a-2a; Ayyıldız, “Kara Çelebi Muhammed Et-Tîrevî'nin Fâtiha Sûresi Tefsiri (Tahlil – Tahkik)”, 46.

¹¹⁵ Kara Çelebi, *el-Metâlibü'l-Âliye* (Manisa İl Halk Ktp., nr. 5397), vr. 2a; Ayyıldız, “Kara Çelebi Muhammed et-Tîrevî'nin Fâtiha Sûresi Tefsiri (Tahlil – Tahkik)”, 46.

1- Hakiki iman, 2- Tevhidin üstünlükleri, 3- Allah'ı zikretmenin çeşitleri 4-Dua, 5- Tevekkül, 6- Allah'a işleri havale etme, 7- Alah'a ulaşmak, 8- Kader, Kaza, Allah'a Teslimiyet ve Rıza göstermek, 9- Marifetullah ve çeşitleri, 10- İhlâs ve iyi niyet, 11- Tevhidin dereceleri, 12- Allah'ın varlığının delilleri, 13-Allah'tan haya etmek, 14- Hamdetmek, 15- Allah'ı zikretmenin fazileti, 16- Kalbi arındırmak, 17- Takva ve vera' duygusu, 18- İlim, 19- Hakikate ulaştırın işaretler, 20- İyi ahlak, 21-Evliliğin faziletleri ve sıkıntılarına göğüs germe, 22- Sıkıntılara sabretme, 23- Fakirliğin faziletleri, 24- Dünyayı övmek ve dünyayı kötölemek, 25- Kur'ân'ın üstünlükleri, 26- Tövbe ve af isteme, 27- Farz-ı ayn ve namaz, 28- Zekâtın hikmetleri, 29- Orucun hikmetleri, 30- Haccın hikmetleri, 31- Cihat, 32- Farz-ı kifâye ve Hz. Peygamber'e salâvât getirmek, 33- Hz. Peygamber'in mucizeleri, 34- Dili; yalan, gıybet, laf taşıma ve lanet etmekten korumanın fazileti, 35- Faydalı bilgiler ve örnekleri, 36- Ölüm, 37- Ölümle bağlantılı hadiseler, 38 "Allah vardı ve hiçbir şey O'nunla beraber yoktu" hadisinin açıklanması, 39- Kıyametin bölümleri, 40- Cennet.¹¹⁶

Eserin Nüshası:

Manisa İl Halk Kütüphanesi, nr. 5397, vr. 1a-220a.

1.2.2.5. Şerhu Virdi's-Settâr

Tasavvufi bir eserdir. *Virdü's-Settâr*, Halveti tarikatının önde gelenlerinden Yahya eş-Şirvânî'nin yazdığı günlük virtleri içeren bir eserdir.¹¹⁷ Müellifimiz bu esere şerh yazmıştır. Müstakimzâde, Kara Çelebi'nin bu eseri 1009/1600 senesi Kadir gecesinde bitirdiğini zikretmektedir.¹¹⁸ Dolayısıyla Kara Çelebi'nin son veya sondan bir önceki eseridir.

Kara Çelebi eserine bir mukaddime ve yazarı tanıtımla başlamaktadır. Eser; Yüce Allah'ın Settâr ismi, kalp, Allah'a kulluk, marifetullah, zikir, hamd, şükür, istiğfar, kaza, kader, tevekkül, tevhit, isti'aze, besmele, Allah'ın rızası, Allah'ın verdiği nimetler, Esmâu'l-Hüsna ve Hz. Peygamber'in özellikleri konularını içermektedir.¹¹⁹

¹¹⁶ Kara Çelebi, *el-Metâlibu'l-Âliye* (Manisa İl Halk Ktp., nr. 5397), vr. 2b; Ayyıldız, "Kara Çelebi Muhammed et-Tîrevî'nin Fâtiha Sûresi Tefsiri (Tahlil – Tahkik)", 46.

¹¹⁷ Mehmet Rıhtım, "Yahya Şirvanî", *DİA*, XLII, 265.

¹¹⁸ Müstakimzâde, *Mecelletü'n-Nisâb*, 352a.

¹¹⁹ Ayyıldız, "Kara Çelebi Muhammed et-Tîrevî'nin Fâtiha Sûresi Tefsiri (Tahlil – Tahkik)", 47.

Eserin Nüshası:

Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî ARB, nr. 4352, vr. 51b-81a.

İKİNCİ BÖLÜM: KARA ÇELEBİ MUHAMMED ET-TİREVÎ'NİN TEFSİR YÖNTEMİ

1.3. Rivayet Tefsiri

1.3.1. Âyeti Âyetle Tefsiri¹²⁰

Âyetin âyetle tefsirini rivayet tefsiri kısmında ele alınmasındaki temel düşünce nakil durumunun bulunmasıdır. Yani müfessir tefsirini yaparken Kur'ân'daki diğer bir kısım âyetlere başvurarak tefsir yapar. Bunu yaparken âyetler arasında içtihat ederek bağlantılar kurar.¹²¹ Dolayısıyla âyetin âyetle tefsirinin rivayet tefsiri bölümünde incelenmesi daha doğru olabileceği ifade edilebilir.

Bir kimse Allah'ın Yüce Kitabı Kur'ân'ı tefsir etmek isterse ilk olarak yine Kur'ân'a başvurur. Çünkü Kur'ân'da bir yerde kapalı olarak verilen âyet başka bir yerde açıklanmıştır. Bir yerde özet olarak verilmişse bir başka yerde genişletilerek anlatılmıştır.¹²²

Ayetlerin birbirlerini açıkladıklarına dair bizzat Kur'ân'da işaretler bulunmaktadır. “Sonra onu açıklamak da bize düşer.”¹²³ âyeti Kur'ân'da bir kısım âyetlerin diğer bir kısım âyetleri tefsir ettiğini ifade etmektedir.¹²⁴ Dolayısıyla Hz. Peygamber döneminden itibaren âyetler açıklanırken konuyla ilgili başka âyetlere atıflar yapılmakta, kelimeler izah edilmektedir.

¹²⁰ Ali Karataş, “Mâtürîdî'nin Te'vîlâtü'l-Kur'ân'ında Kur'ân'ı Kur'ân'la tefsir” (doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2010), 65-225. Âyeti Âyetle Tefsiri bölümünün alt başlıklarını oluştururken bu eserden faydalanılmıştır.

¹²¹ Fethi Ahmet Polat, “Dirayet Ağırlıklı Tefsirler,” *Tefsir El Kitabı*, Edit. Mehmet Akif Koç (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 177-224.

¹²² Ebü'l-Fidâ İsmail b. Kesîr, *Muhtasar Tefsîru İbni Kesîr* (Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye), 1435/2014), I, 7.

¹²³ Kiyâme, 75/19.

¹²⁴ Kâdî Nasruddin el-Beydâvî, *Envârü't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil* (Beyrut: Dâru's-Sadr, 1422/2001), II, 114-115.

Kara Çelebi tespitlerimize göre Fâtiha sûresinin tefsirinde¹²⁵ yetmiş bir âyete,¹²⁶ Yâsin sûresi'nin tefsirinde¹²⁷ ise yirmi üç âyete¹²⁸ atıf yapmıştır.

a. Gerekçelendirme

Kara Çelebi *hamd* kelmesinin tefsirini yaparken, Kur'ân âyetlerine başvurarak izahlar yapmıştır. Allah'ın *hamd* kelimesini yedi kişiden bize miras bıraktığını belirtmektedir. Yedi kişiden birincisinin Hz. Âdem olduğunu söyler. Hz. Âdem hapşıracağı zaman Allah'a hamd etmiştir. Hamd etmesinin bir sonucu olarak Allah kendisine rahmette bulunmuştur.¹²⁹ Kara Çelebi, Allah'a hamd edenlerin ikincisinin Hz. Nuh olduğunu ifade etmiştir. Hz. Nuh Allah'a "Zalim toplumdaki bizi kurtaran Allah'a hamdolsun"¹³⁰ diye niyaz etmiştir. Allah, Hz. Nuh'un "Ona denildi ki: "Ey Nûh! Sana ve seninle birlikte bulunanlardan birçok ümmete bizden esenlik ve bereketlerle (gemiden) in."¹³¹ âyetinin belirttiği gibi Allah bu şekilde hamd etmesi sebebiyle ona esenlik vermiştir. Kara Çelebi bu iki âyet arasında sebep sonuç ilişkisi kurmaktadır. Allah Hz. Nuh'un hamd etmesi vesilesiyle kendisine bereket ve esenlik bahşetmiştir.¹³² Hz. İbrahim yaşlılık döneminde İsmail ve İshak adında iki çocuğu dünyaya gelmiştir. Bunun üzerine Hz. İbrâhim Allah'a "Hamd, iyice yaşlanmış iken bana İsmail'i ve

¹²⁵ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsin*, vr 1b-43b.

¹²⁶ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsin*, vr. 4a (Tâhâ, 20/97), vr. 4a (Câsiye, 45/23), vr. 4a (Lokmân, 31/25), vr. 9b (Hicr 15/87), vr. 10b (Hicr 15/87), vr. 11a (Hicr 15/43-44), vr. 11b (el-Bakara, 2/285,286), vr. 11b (Âl-i İmrân 3/18-19), vr. 11b (Âl-i İmrân, 3/26-27), vr. 12a (En'âm, 6/1), (Kehf, 18/1), (Sebe', 23/1), (Fâtûr, 35/1), vr. 13a (İbrâhîm, 14/34), (el- Bakara, 2 /30), (Yûnus, 10/10), vr. 14a (Nahl, 16/53), vr. 14b (Mü'minûn, 23/27), (Hûd, 11/48), (İbrâhîm, 14/39), (Sâffât, 38/108), vr. 15a (Neml, 27/15), (Enbiyâ, 21/79), (İsrâ, 17/111), (Sebe', 34/13), (Yûnus, 10/10), vr. 15b (Hicr, 15/21), (Fecr, 83/28), (Hûd, 11/6), vr.18b (Hûd, 11/6), vr. 19b (Müddessir, 74/31), (Nahl, 16/8), vr. 20a (Müddessir, 74/31), vr. 23a (Rahmân, 55/19-20), vr. 25a (Kehf, 18/79-82), vr. 26a (Enbiyâ, 21/107), vr. 26b (Nahl, 16/61), vr. 27a (Mü'min, 40/16), (Tâhâ, 20/114), (Âl-i İmrân 3/46), (Kamer 54/55), vr. 27b (Sâffât, 37/53), vr. 28a (Zuhruf 43/51), vr. 28b (Necm, 53 /31), (Zilzâl, 99/78), vr.30b (Nebe', 99/18), vr. 31b (Hac 22/2), vr. 33b (Tevbe 9/40), (Şu'arâ 26/62), vr. 35a (el-Bakara, 2/152), vr. 36a (Mâide, 5/25-26), (A'râf, 7/188), (Tevbe, 9/51), (Yûsuf, 12/42), vr. 37b (Sâffât 37/23), (Beled, 90/10), (İsrâ, 17/9), (Enbiyâ, 21/73), (En'âm, 6/60), vr. 38a (Ankebût, 29/69), vr. 39a (Nisâ 4/28), vr.39b (İbrâhîm, 14/34), vr. 41b (Mâide 5/60,77), (Yûnus, 10/32), vr. 42b (Yûnus, 10/10).

¹²⁷ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsin*, vr 44b-93a.

¹²⁸ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsin*, vr. 46b (A'râf, 7/143), vr. 47a (Haşr 59/21), (Ra'd, 13/43), vr. 48a (Enbiyâ, 21/107), vr. 49a (Sâd, 37/85), (Zümer, 39/71), vr. 50a (Sâd, 37/ 85), vr. 50b (En'âm, 6/28), vr. 52b (Âl-i İmrân, 3/64), vr. 53b (Nisâ, 4/165), (İsrâ, 17/15), vr. 54a (Haşr, 59/22), vr. 54b (Hac, 22/50), vr.66b (A'râf, 7/95), vr. 67a (Zümer, 39/68), vr. 67b (Tûr, 53/6), vr. 74a (Rûm, 30/14), vr. 74b (Rahmân, 55/41), vr. 77a (Fâtiha, 1/6), vr. 77b (Duhân, 44/39), vr. 79b (Nahl, 16/78), vr. 81a (Nahl, 16/80), vr. 85a (Enbiyâ, 21/98), vr. 89b (A'râf, 7/172).

¹²⁹ Mü'minûn, 23/28.

¹³⁰ Mü'minûn, 23/28.

¹³¹ Hûd, 11/48.

¹³² Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsin*, vr. 14b.

İshak'ı veren Allah'a mahsustur. Şüphesiz Rabbim duayı işitendir.”¹³³ diye hamd etmiştir. Allah Teâlâ da Hz. İbrâhim'i “Biz, (İbrahim'e) büyük bir kurbanlık vererek onu (İsmail'i) kurtardık.”¹³⁴ âyetinde ifade ettiği üzere oğlu Hz. İsmail'i kurban olmaktan kurtarmıştır.¹³⁵ Kara Çelebi, Allah'a hamd etmenin üstünlüğünü ifade etmek gayesiyle Hz. Dâvûd'u ve Hz. Süleyman'ı da örnek vermektedir. Allah: “Andolsun! Biz Dâvûd'a ve Süleyman'a ilim verdik. Onlar, “Hamd, bizi mü'min kullarının birçoğundan üstün kılan Allah'a mahsustur” dediler.”¹³⁶ buyurmaktadır. Bu ayet Hz. Dâvûd'un ve Hz. Süleyman'ın Allah Teâlâ'ya olan hamdini göstermektedir. Kara Çelebi “Biz hüküm vermeyi Süleyman'a kavratmıştık. Zaten her birine hükümler ve ilim vermiştik. Dâvûd ile birlikte, Allah'ı tespih etmeleri için dağları ve kuşları onun emrine verdik. Bunları yapan biz idik.”¹³⁷ ayetinin Hz. Dâvûd ve Hz. Süleyman'a hamdin fazileti sebebiyle ilim verildiğini vurgulamaktadır.¹³⁸ Kara Çelebi, Allah'a hamd etmenin fazileti bağlamında son olarak Hz. Muhammed'i (a.s.) zikreder. Hz. Muhammed (a.s.) Allah'ın, “Ve de ki: “hamd, çocuk edinmeyen, mülkte ortağı olmayan, zillet ve âcizliğin gerektirdiği bir yardımcıya ihtiyacı bulunmayan Allah'a mahsustur” ve O'nu tekbir ile yücelt.”¹³⁹ emrini yerine getirmiştir. Yüce Allah bu vesileyle kendisini ‘Makamı Mahmud'a ulaştırmıştır: “Gecenin bir kısmında da uyanarak sana mahsus fazla bir ibadet olmak üzere teheccüd namazı kıl ki, Rabbin seni Makam-ı Mahmud'a ulaştırsın.”¹⁴⁰ Kara Çelebi bu şekilde ayetler ile peygamberlerden verdiği örneklerde hamd etmenin değerini ortaya koymaya çalışmaktadır. Allah'a hamd etmek maddi ve manevi anlamda kişilere kapı açmaktadır.¹⁴¹

b. Özdeşlik

Kara Çelebi, *hamd* kelimesinin beş sûrenin başında geçtiğini belirterek aralarındaki farkı ortaya koymaktadır.¹⁴² Birinci olarak Fâtiha sûresinin başında geçtiğini ifade etmektedir: “Bütün hamdler, âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur.”¹⁴³

¹³³ İbrahim, 14/39.

¹³⁴ Sâffât, 37/107.

¹³⁵ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 14b.

¹³⁶ Neml, 27/15.

¹³⁷ Enbiyâ, 21/79.

¹³⁸ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 15a.

¹³⁹ İsrâ, 17/111.

¹⁴⁰ İsrâ, 17/79.

¹⁴¹ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 14b, 15a.

¹⁴² Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 12a.

¹⁴³ Fâtiha 1/1.

İkinci olarak En'âm sûresinin başında geçmektedir: “Hamd, gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı var eden Allah’a mahsustur. Böyle iken inkâr edenler başka şeyleri Rablerine denk tutuyorlar.”¹⁴⁴ Kara Çelebi, bu âyetle ilgili olarak Allah’a hamd edilmesinin sebebinin yerlerin ve göklerin yaratılması olduğunu ifade etmektedir.¹⁴⁵ Üçüncü olarak Kehf sûresinin başında Allah, “Hamd, kuluna Kitab’ı (Kur’an’ı) indiren ve onda hiçbir eğrilik yapmayan Allah’a mahsustur.”¹⁴⁶ buyurmuştur. Bu ayette geçen hamd kelimesi ise hidayet, marifet ve ilim nimetinden özel bir çeşittir.¹⁴⁷ Dördüncü olarak Sebe’ sûresinin başında hamd kelimesi geçmiştir. Yüce Allah, “Hamd, göklerdeki ve yerdeki her şey kendisinin olan Allah’a mahsustur. Hamd ahirette de O’na mahsustur. O, hüküm ve hikmet sahibidir, (her şeyden) hakkıyla haberdardır.”¹⁴⁸ buyurarak göklerde ve yerde bulunanların hepsinin Allah’ı hamd ettiğini ifade etmiştir.¹⁴⁹ Beşincisi Fâtır sûresinin başındaki ayette geçen hamd kelimesidir. Allah, “Hamd, gökleri ve yeri yaratan, melekleri ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler yapan Allah’a mahsustur. O, yaratmada dilediğini artırır. Şüphesiz Allah’ın gücü her şeye hakkıyla yeter.”¹⁵⁰ diye buyurmaktadır. Kara Çelebi’ye göre bu ve Fâtiha sûresindeki ayette yer alan hamdler bütün yukarıda sayılan kısımları ifade etmektedir.¹⁵¹

c. Anlamı Zenginleştirme

Kara Çelebi, Fâtiha sûresindeki *yevm* kelimesi üzerinde durur. Ona göre “*yevm*” kelimesi kıyamet günüdür. Miktarı elli bin senedir. Pişmanlık ve perişanlık günüdür. O gün büyük gündür. O gün âlemlerin rabbi için insanlar kaldırılacak. O gün tartışma günüdür. Muhasebe günüdür. Amellerin tartılacağı terazi günüdür. Karşılıklı davalacağı gündür. Zelzele günüdür. Çılgılık ve diriliş günüdür.¹⁵² Kara Çelebi o günün dehşeti anlatmak için Hac süresi 1 ve 2. âyetlerini nakletmektedir: “Ey insanlar! Allah’a isyan etmekten sakının. Çünkü kıyamet gününde olacak olan deprem çok büyük bir olaydır. Sizin kıyamet gününü göreceğiniz zaman, bütün emzikli kadınlar o günün dehşetinden dolayı emzirmekte oldukları çocuklarından vazgeçerler ve bütün hamile

¹⁴⁴ En'âm 6/1.

¹⁴⁵ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 12a.

¹⁴⁶ Kehf 18/1.

¹⁴⁷ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 12a.

¹⁴⁸ Sebe' 34/1.

¹⁴⁹ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 12a.

¹⁵⁰ Fâtır 35/1.

¹⁵¹ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 12a; Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr* (Beyrut: Dâru'n-Neşr, 1420/2009), I, 108.

¹⁵² Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 31b.

kadınlar da karınlarındaki çocuklarını düşürürler. O günde sen insanoğlunu sarhoş olarak görürsün; ancak onlar sarhoş halde değildirler. Ancak Allah'ın azabı çok çetindir.”¹⁵³

Kara Çelebi, “Onlar ancak, çekişip durularken kendilerini yakalayacak korkunç bir ses bekliyorlar.”¹⁵⁴ âyetini izah ederken inkârcıların kendi işlerinde ticarethanelerinde meşguliyet içerisindeyken, akıllarına da hiç gelmezken ve karşılıklı birbirleriyle çekişirlerken başlarına felaketin geleceğini ifade ederek bu ayeti yine bir başka ayetle tefsir yoluna gitmiştir.¹⁵⁵ “Sonra kötülüğü (sıkıntı ve darlığı) değiştirip yerine iyiliği (bolluk ve genişliği) getirdik. Nihayet çoğaldılar ve (nankörlük edip) atalarımız da darlığa uğramış ve bolluğa kavuşmuşlardı, dediler. Biz de farkında değillerken onları ansızın yakaladık.”¹⁵⁶

Kara Çelebi, “(Allah şöyle der:) Ey suçlular! Ayrılın bugün!”¹⁵⁷ âyetini tefsir eder. Suçlara müminlerin yanlarında durmayın diye seslenildiğini ifade eder. Daha sonra onlar ayrılıp ateşe götürülür. Cehenneme atılırlar. Müminler ise cennete koyulur.¹⁵⁸ Allah Teâlâ şöyle buyurur: “Kıyamet gününde, işte o günde müminler ve kâfirler birbirlerinden ayrılacaklardır.”¹⁵⁹

d. Örneklendirme

Kara Çelebi, Rahmân ve Rahîm kelimelerini açıklarken de Hz. Musa ve Hz. Hızır'ın kıssasına değinmektedir. Hz. Musa, Hz. Hızır ile olan yolculuğunda olayların zahirine bakarak hüküm veriyordu. Bu sebeple Hz. Hızır'ın gemiyi delmesini, çocuğu öldürmesini ve yıkılmakta olan duvarı düzeltmesini eleştirmiştir. Hz. Hızır ise hükümlerini hakikatlere ve işlerin iç yüzüne göre bina ediyordu. Kur'ân-ı Kerim, Hz. Hızır'ın gemiyi delmesindeki hikmeti, yoksul kimselere ait geminin sağlam kalması durumunda varacağı yerde gasbedileceği, çocuğu öldürmesindeki hikmeti, mü'min olan anne-babsının çocuk sebebiyle azgınlık ve nankörlüğe sürükleneceği, Allah'ın ise onlara daha temiz ve merhametli bir çocuk vereceği, iki yetim çocuğa ait duvarı tamir etmedeki

¹⁵³ Hac, 22/1-2.

¹⁵⁴ Yâsîn, 36/49.

¹⁵⁵ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtîha ve Yâsîn*, vr. 66b; Beyzâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl* (Beyrut: Dâr Sâdır, 2001), II, 871.

¹⁵⁶ A'râf 7/95.

¹⁵⁷ Yâsîn 36/59.

¹⁵⁸ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtîha ve Yâsîn*, vr. 66b.

¹⁵⁹ Rûm, 30/14.

hikmeti ise, çocuklar yetişkinlik çağına ulaşınca duvarın altında bulunan hazineyi elde edebilmeleri gerekçesiyle açıklamaktadır.¹⁶⁰

e. Benzerlik

“إِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ” Âyetinin tefsirinde Kara Çelebi, hidayet in mahiyetine ve çeşitlerine değ inmektedir. Allah’ın kullara hidayet vermesinin birçok çeşidi bulunmaktadır. Ancak hidayet kelimesi beş mertebeye hasredilebilir.¹⁶¹ Birincisi: Yüce Allah’ın Allahın kulun menfaatinin gereği hidayet ine uygun olarak zahiri duygular, bâtinî hisler ve akli melekeler gibi kuvvetler vermesidir. İkincisi: Yüce Allah’ın fesat ile salah ve hak ile batıl arasına ayırıcı işaretler koymas ıdır. Allah, “وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ” (Ve ona iki yolu göstermedik mi?)¹⁶² diye buyurmaktadır.¹⁶³ Üçüncüsü: Kara Çelebi; hidayet in, elçi göndermek ve kitap indirmek olduğunu ifade etmektedir. Bu görüşünü âyetlerle delillendirmektedir. Enbiyâ sûresi 73. âyette Yüce Allah, “Onları, emrimiz uyarınca doğru yolu gösteren önderler kıldık ve kendilerine hayırlı işler yapmayı, namaz kılmayı, zekât vermeyi vahyettik. Onlar, bize hep kulluk ettiler” ve İsrâ sûresi 9. âyette: “Kuşkusuz bu Kur’an en doğru olana iletir; dünya ve âhiret için yararlı işler yapan müminlere, kendileri için büyük bir mükâfat olduğunu müjdeler.” diye buyurmaktadır.¹⁶⁴ Dördüncüsü: Kara Çelebi, hidayet in aşamalarından biri de kalpteki sırları açmak olduğunu ifade etmektedir. Vahiy, ilham ve sadık rüya eşyanın hakikatini göstermektir. Bu kısım nebilere ve evliyaya hastır. Yüce Allah: “İşte o peygamberler, Allah’ın hidayete erdirdiği kimselerdir. Şu halde onların rehberliğine uy. De ki: Ben, bu görevimden dolayı hiçbir karşılık istemiyorum; bilinsin ki bu, bütün insanlığa bir öğütten ibarettir.”¹⁶⁵ diye¹⁶⁶ buyurmaktadır. Kara Çelebi bu bölümü açıklarken Beydâvî’nin tefsirinden nakilde bulunmaktadır.¹⁶⁷ Kara Çelebi Beydâvî’den iktibasta bulunurken Beydâvî’nin cümlelerinin arasında sanki küçük bir hâşiye yapmıştır.¹⁶⁸

f. Mübhematı Belirleme

¹⁶⁰ Kehf, 18/65-82.

¹⁶¹ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 38a.

¹⁶² Beled, 90/10.

¹⁶³ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 38a.

¹⁶⁴ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 37b.

¹⁶⁵ Enâm, 6/90.

¹⁶⁶ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 37b.

¹⁶⁷ Beyzâvî, *Envârü't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, I, 16

¹⁶⁸ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 37b.

Kara Çelebi, “صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ” ayetinin tefsirinde nimet verilenlerden kastedilenlerin nebiler olduğu, tahrif ve nesihten önce Hz. Musa ve Hz. İsa'nın ashabı olduğunu ifade etmektedir. Ebu's-Suûd'a göre ise burada kastedilen Nisa sûresi 68 ve 69. ayetlerde ifade edilen; nebiler, sıddıklar, şehitler ve salihlerin yoludur.¹⁶⁹ Yüce Allah bu âyetlerde: “İnanları hidayete ulaştırdık. İnsanlardan kim ki, Allah'a ve peygambere uyarsa işte bunlar, Allah'ın kendilerine ihsanda bulunduğu nebiler, sadıklar, şehidler ve sâlih insanlarla beraber olurlar; işte onlar ne güzel dostlardır!”¹⁷⁰ diye buyurmaktadır.

g. Mücmeli Beyan

Kara Çelebi, Yâsîn sûresi 7. âyetindeki, “Andolsun onların çoğu üzerine o söz (azap) hak olmuştur. Artık onlar iman etmezler.” ifadesinin insanın hür iradesine aykırı olmadığını izah eder. Kâfir ve inkârcılar üzerine gerçekleşecek olan bu sözün kulların üzerinde olan bir zorlama nedeniyle değil tamamen kendi hür iradeleriyle küfür ve inkârı seçmeleri neticesinde başlarına geleceğini belirtir.¹⁷¹ Kara Çelebi, âyetlerde geçen kelimelerin daha iyi anlaşılması için Kur'ân'ın diğer âyetlerine başvurur. Gerçekleşecek olan söze delil olarak “Yemin olsun ki, cehennemi seninle ve sana uyanların tümüyle dolduracağım.”¹⁷² âyetini nakleder. Bu âyette hitap şeytanadır.

h. Yabancı Kelimeleri Açıklama

Kara Çelebi bazen âyetlerde geçen kelimelerin manalarını da tahlil ederken de diğer ayetlerden deliller getirir.¹⁷³ Yâsîn sûresi 10. âyette, “Onları uyarsan da uyarmasan da, onlar için birdir, inanmazlar.” ayetinde geçen “sevâun” kelimesinin eşitlik manasına geldiğini ve mübalağa ifade ettiğini belirterek ayetle istişhâd eder. “De ki: Ey kitap ehli! Bizimle sizin aranızda ortak bir söze gelin: Yalnız Allaha ibadet edelim. Ona hiçbir şeyi ortak koşmayalım. Allah'ı bırakıp da kimimiz kimimizi ilah edinmesin. Eğer onlar yine yüz çevirirlerse deyin ki: Şahit olun biz Müslümanlarız.”¹⁷⁴ Bu âyette de “sevâun” kelimesinin eşitlik ve mübalağa ifade ettiğini savunur.

¹⁶⁹ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 38a.

¹⁷⁰ Nisâ, 4/68-69.

¹⁷¹ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 49a; Ebu's-Suûd Efendi, *İrşadu'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâye'l-Kitâbil-Kerîm* (Beyrut: Dâru İhyâ, ts.), VII, 159.

¹⁷² Sâd, 38/85.

¹⁷³ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 52b; Ebu's-Suûd Efendi, *İrşadu'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâye'l-Kitâbil-Kerîm*, VII, 160.

¹⁷⁴ Âl-i İmrân, 3/64.

1.3.2. Âyeti Hadisle Tefsiri

Hadisler, Kur'ân tefsirinde ikinci temel kaynak olarak kabul edilmektedir. Çünkü Hz. Peygamber, Kur'ân'ı insanlar arasında en iyi bilendir. Vahiy bizzat kendisine indirildiğinden, ayetlerin bağlamını, nüzul sebeplerini bilmektedir. Bu nedenle, Hz. Peygamber'den gelen nakiller müfessir için son derece önem arz etmektedir.¹⁷⁵ Hadisler, Kur'ân'ın açıklayıcısı ve izah edicisidir. Kur'ân-ı Kerîm'de: "Sana kitabı, ancak ayrılığa düştükleri şeyleri onlara açıklaman için ve iman eden bir topluma doğru yolu gösterici ve rahmet olarak indirdik"¹⁷⁶ buyrulmaktadır. Bu ayet, Hz. Peygamber'in beyan görevini açıkça ifade etmektedir.¹⁷⁷

Hz. Peygamber'in Kur'ân'ı tefsir etme yöntemleri; mücmelin tebyini, mübhemin tafsîli, mutlakın takyîdi veya müşkilin tavzîhi şeklindedir.¹⁷⁸ Kur'ân'da mücmel olarak belirtilen; namaz vakitleri, namazların kılınış şekli, mesh müddeti, zekât miktarı ve benzeri ibadetlerin beyanı hadislerle anlaşılmaktadır. Örneğin, Bakara sûresi 238. ayette, "Namazları ve özellikle de orta namazı koruyun", denmektedir. Orta namaz kapalı bir ifadedir. Arap örfüne göre gün, güneşin batması ile başladığından orta namaz sabah namazı olması gerekirken Hz. Peygamber, "Orta namaz ikindi namazıdır"¹⁷⁹ buyurarak mücmel ifadeyi beyan etmiştir.¹⁸⁰

Kara Çelebi, Fâtiha ve Yâsîn sûresi tefsirinde hadislerle çokça yer vermektedir. Fâtiha sûresi tefsirinde 48,¹⁸¹ Yâsîn sûresi tefsirinde ise 32¹⁸² hadis nakletmiştir.¹⁸³

Müellif, Yâsîn sûresinin tefsirinin giriş kısmında edebi ifadelerle sûrenin inceliklerini ifade etmektedir. Kitabın indirilmesinden, risaletin beyanına, tevhide, haşr ve neşre ayrıca cennet ve cehennemliklerin ayrılmasına varıncaya kadar konuları hadislerden deliller getirerek ortaya koymaktadır.

---

¹⁷⁶ Nahl, 16/44.

¹⁷⁷ Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 231-234.

¹⁷⁸ Demirci, *Tefsir Usulü ve Tarihi*, 223.

¹⁷⁹ Ebu'l-Hasen Müslim b. Haccac en-Neysâbü'rî, *Sahîhi Müslim* thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kâhire: Dâru İbni'l-Cevziyyî, 2009), Mesacid, 208.

¹⁸⁰ Beyzâvî, *Envârü't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vîl*, I, 133.

¹⁸¹ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 3a, 5a, 5b, 6b,7a, 8a, 8b, 9b, 10a, 10b, 11a, 12b, 13b, 14a, 14b, 15a,16a, 19b, 25a, 25b, 30b,31b,32a, 35b, 36a,36b, 37a, 40a, 42a, 43a.

¹⁸² Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 44b, 45a, 45b, 50b, 51a, 52a, 54b, 55a, 55b, 56b, 67a, 73b, 74a, 74b, 80b, 81b, 82a, 86a, 86b, 88b, 91b.

¹⁸³ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 1b, 93a.

Yâsîn sûresi, “Şüphesiz biz, ölüleri mutlaka diriltiriz. Onların yaptıklarını ve bıraktıkları eserlerini yazarız. Biz her şeyi apaçık bir kitapta (Levh-i Mahfuz’da) kaydetmişizdir.”¹⁸⁴ âyetini tefsir ederken insanların eserlerini hasenat ve seyyiat diye ikiye ayırır. Hasenat öğretilen bir ilim veya vakfedilen bir mal gibi iyiliklerdir. Seyyiat ise batıl bir düşüncenin yayılması ve zulmün tesisi gibi kötülüklerdir. Kara Çelebi, hasenat ve seyyiat şeklinde yapmış olduğu taksimini hadisle delillendirmektedir: “İslam’da iyi bir çığır açan kimseye, bunun sevabı vardır. O çığırda yürüyenlerin sevabı da kendisine verilir. Fakat onların sevabından hiçbir şey noksanlaşmaz. Her kim de İslam’da kötü bir çığır açarsa, o kişiye onun günahı vardır. O kötü çığırda yürüyenlerin günahından da ona pay ayrılır. Fakat onların günahından da hiçbir şey noksanlaşmaz.”¹⁸⁵

Müellife göre Yâsîn sûresinin “Onlar ancak, çekişip dururlarken kendilerini yakalayacak korkunç bir ses bekliyorlar.”¹⁸⁶ âyeti ile “Sûra üfürülür. Bir de bakarsın kabirlerinden çıkmış rablerine doğru akın akın gelmektedirler.”¹⁸⁷ âyeti birbirleriyle bağlantılıdır. Ona göre burada ifade edilen ikinci üfleyiştir. Bu üfürüş kıyam üfürüşüdür. Diriltme üfürüşünde insanlar birbirlerine bakarlar. Birinci üfleyiş ile ikinci üfleyiş arasında kırk yıl vardır.¹⁸⁸ Müellif konuyu daha iyi açıklamak gayesiyle hadis nakletmektedir: “Sûr, bütün göklerden daha geniş nurdan yaratılmıştır. İsrâfil’in (a.s) üfleyeceği bir boynuzdur. Üfürmek üç defadır. Birinci üfleyişte Neml sûresinde belirtilen dehşet, ikinci üfleyişte ayılma, üçüncü üfleyişte ise kıyam vardır.”¹⁸⁹

Kara Çelebi, Fâtiha sûresindeki رَبِّ الْعَالَمِينَ ifadesindeki âlem kelimesini açıklarken âlemin büyüklüğünü ve çeşitliliğini anlatmak için hadis nakilleri yapmaktadır: “On sekiz bin âlem Allah’ındır. Dünya ise on sekiz bin âlemden sadece biridir.”¹⁹⁰ “Allah dünyada bin ümmet yarattı. Bunların altı yüzü denizde dört yüzü karadadır.”¹⁹¹ “Allah Teâlâ dünyanın otuz katı ve güneşe otuz gün mesafede olan bir kara parçası yarattı. Orası sayılarını Allah’tan başka kimsenin bilmediği kişilerle doludur. Onlar bir an dahi Allah’a asi olmazlar. Denildi ki: “Onlar Âdem’in çocukları mıdır?” Hz. Peygamber: “Hayır, onlar Âdem’in yaratılışını bilmezler. Denildi ki:

¹⁸⁴ Yâsîn, 36/12.

¹⁸⁵ Müslim, Zekât, 69; Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 55b.

¹⁸⁶ Yâsîn, 36/49.

¹⁸⁷ Yâsîn, 36/51.

¹⁸⁸ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 67a, 67b.

¹⁸⁹ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 67b.

¹⁹⁰ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 19b.

¹⁹¹ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 19b.

“İblisin soyundan mı geliyorlar?” Hz. Peygamber:” hayır, onlar Allah’ın iblisi yarattığını bilmezler.”¹⁹² “Hz. Peygamber Miraç gecesi semaya çıkarıldığında yüksek bir yerde meleklerin birbirine yürüdüğünü gördü. Yanında bulunan Cebrail’e sordu: Bunlar kimdir? Cebrail: Bilmiyorum ancak yaratıldığımdan beri onları görüyorum, dedi. Sonra Hz. Peygamber ve Cebrail onlardan birine sordu: Ne zaman yaratıldın? Ben sadece Allah’ın her bir dört yüz bin senede, bir yıldız yaratıldığını biliyorum. Ben yaratıldıktan sonra dört yüz yıldız yaratıldı.”¹⁹³

Kara Çelebi “الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ” ifadesini tefsir ederken Allah’ın rahmetinin büyüklüğünü ve genişliğini izah etmek gayesiyle hadisler nakletmektedir: “Allah’ın yüz rahmeti vardır. Allah Teâlâ rahmetini yüz parçaya böldü. Doksan dokuzunu yanında tuttu. O, rahmetinden bir parçasını dünyaya gönderdi. Tavuğun yavrusuna bir şey isabet etmesini engellemek için tırnağını kaldırması o bir parça rahmetinin eseridir.”¹⁹⁴ Kara Çelebi’ye göre bu hadiste yüz ile kastedilen çokluktan kinayedir. Yeryüzündeki merhametler ondan bir parça olmakla beraber Allah’ın asıl rahmeti ahirettedir.¹⁹⁵

Kara Çelebi, Allah Teâlâ’nın rahmetinin büyüklüğü açıklamak Allah’ın rahmetinin genişliğini ifade etmek gayesiyle hadislere atıflar yapmıştır: “Biz Hz. Peygamberle beraber otururken Abdullah b. Mes’ûd giydiği elbisenin cebinde bir şey olduğu halde gelerek şöyle dedi: Ey Allah’ın elçisi, ağaçların yanına uğradım. Kuş yavrularının seslerini işittim. Onları alıp elbisemin cebine koydum. Anneleri geldi. Etrafımda dönüp duruyordu. Şimdi onlar benimle beraber. Hz. Peygamber: Onları bırak. Çünkü annelerinden ayrı kaldıklarından dolayı yeterince ağladılar. Annelerine gitmeleri gerekir. Hz. Peygamber şöyle devam etti: Kuş yavrularına, annenin merhametine şaşıyor musunuz? Allah’a yemin ederim ki, Allah beni gerçek bir peygamber olarak gönderdi. Allah kullarına karşı kuşun yavrularına olan rahmetinden daha çok merhamet sahibidir.”¹⁹⁶ “Hiç kimse amelinin karşılığı olarak cennete gidemez. Kendisini ateşten kurtaramaz. Ben bile Allah’ın rahmetiyle ancak cennete gidebilirim.”¹⁹⁷ “Allah mahlûkatı yarattı. Arşının üzerine de rahmetim gazabımı geçti diye yazdı.”¹⁹⁸

¹⁹² Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 19b.

¹⁹³ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 20a.

¹⁹⁴ Müslim, “Tevbe”, 17; Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha*, vr. 25a.

¹⁹⁵ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 25a.

¹⁹⁶ Ebû Dâvûd, “Cenâiz”, 1; Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha*, vr. 25b.

¹⁹⁷ Müslim, “Tevbe”, 16; Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 26b.

¹⁹⁸ Müslim, “Tevbe”, 14.

Kara Çelebi “مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ” âyetinin tefsirinde ahiret ahvalinden bahsederken o günün dehşetini ve insanların çaresizliğini ifade etmek için hadis nakleder: “Hz. Âişe’nin rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber: “Kıyamet günü insanlar çıplak olarak haşredilecek diye buyurdu. Ben de o zaman insanlar birbirlerine bakar deyince Hz. Peygamber o gün insanların birbirlerine bakmalarını engelleyen zor bir gündür dedi.”¹⁹⁹

Hatime bölümünde Kara Çelebi; “Namazı kulum ile benim aramda taksim ettim. Bu taksim lafız cihetiyle değil mana yönüyledir. Kul “أَلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ” dediği zaman Allah kulum bana hamdetti buyurur. Kul “الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ” dediğinde Allah kulum beni övdü der. Kul “مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ” dediği zaman kulum beni şerefli kıldı yani ta’zım etti der. Kul “إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ” dediği zaman bu ayet benimle kulum arasındadır. İsteddiği kuluma verilecektir “إِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ” âyeti kulumundur. Ona istediği verilecektir.”²⁰⁰ hadisini Fâtiha sûresinin değerini ifade etmek, Allah’ın Müslümanlara olan rahmetini daha iyi açıklamak amacıyla nakleder.

Kara Çelebi naklettiği hadislerde “kâle aleyhi’s-selâm şöyle buyurdu”²⁰¹ “aleyhi’s-salâtü ve’s-selâm”²⁰², “sellellahu aleyhi’s-selâmdan rivayet edildi” şeklinde ifadeler kullanır. “Hukiye an”, “fi hadîsin ahar”, ibarelerini çokça zikreder. Hadis nakillerinde senedi vermez. Ebu Hureyre, Hz. Ali, İbn Abbas gibi ravilerden aktarımlarda bulunur. Hadislerin durumlarıyla alakalı “sahihtir” ifadesi metinlerde azdır. “Buhâri, Müslim veya Tirmizi’de geçer sahihtir”²⁰³ diye kaynaklarından bahsetmektedir.

1.3.3. Âyeti Sahabe Kavliyle Tefsiri

Müfessirler tarafından, Kur’ân tefsirinde âyet ve hadislerden sonra sahâbe kavli kaynak olarak kabul edilmektedir. Çünkü sahâbe vahyin inişine bizzat tanıklık etmişlerdi. Bu sebeple nüzul sebeplerini bilmekte idiler. Âyetler arasında münasebet kurabiliyorlardı. Hangi bir hükmün ne zaman ve nerde indiğinden haberdar idiler. Arap olmaları hasebiyle Arapça’ya vakıf, Arap örf ve adetlerine genel olarak sahip idiler. Ayrıca Kur’ân’ın muhatabı oldukları dönemde Yahudi, Hıristiyan ve müşrikleri çok iyi

¹⁹⁹ Müslim, “Cennet”, 56; Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 31b.

²⁰⁰ Müslim, “Salât”, 38.

²⁰¹ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 37b.

²⁰² Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 91b.

²⁰³ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 40a.

tanıyorlardı. Din telakkilerini değiştirebilecek felsefi akımların etkisinden de uzaktılar.²⁰⁴

Sahâbe tefsirini önemli kılan bir diğer etken de onların bizzat Kur'ân'da övülmüş olmalarıdır. “Siz insanların iyiliği için meydana çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emreder, kötülüğü yasaklarsınız, Allah’a da inanırsınız...”²⁰⁵ Sahâbenin sonradan gelen Müslümanlar arasındaki saygınlığı, onların Kur'ân üzerinde yapmış oldukları anlama faaliyetlerini değerli kılmaktadır.

Ashab, bilgi seviyeleri, anlayış kabiliyetleri açısından farklı farklı idi. Yani sahâbenin hepsi aynı seviyede değildi. Bu sebeple ayetlerin anlaşılmasında; nüzul sebepleri ve kelime tahlillerinde farklılıklar olmuştur.²⁰⁶

Hız. Peygamber'in hayatında sahâbe Kur'ân'la alakalı sorularını kendisine sorma imkânı bulabiliyorlardı. Vefatından sonra da kendileri rey ve içtihadta bulunuyor²⁰⁷ veya sahabe içerisinde Kur'ân'la temayüz etmiş kişilere soruyorlardı.

Müfessirimiz Kara Çelebi de *Tefsîru'l-Fâtihâ ve Yâsîn* adlı eserinde sahabe kavlini kaynak olarak kullanmaktadır.²⁰⁸ Fâtihâ sûresini tefsir ederken tespitlerimize göre on,²⁰⁹ Yâsîn sûresini tefsirinde on yedi²¹⁰ kez sahabe kavli nakletmektedir.

Kara Çelebi “إِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ” âyetini tefsir ederken sahabe kavliyle kelime tahlillerine yer verir. Hız. Ali اِهْدِنَا ifadesini ayaklarımızı sabit kıl şeklinde anlamıştır. Ona göre “الْمُسْتَقِيمَ” kelimesi, düz yol manasına gelmektedir. Burada düz yoldan kasıt hak yoldur. Hız. Ali'ye göre bu yol ifrat ve tefrit arası dosdoğru olan Hanif dininin yoludur. Bu yol İslam dininin yoludur.²¹¹

Kara Çelebi, Allah'a hamd etmenin önemini ifa etmek için Hız. Ali'nin görüşlerinden yararlanmaktadır. Hız. Ali, Allah'ın aklı gizlenmiş bir nurdan yarattığını ilmi de nefesine verdiğini ifade etmektedir. Ona göre Allah akletme melekesini nefesine,

²⁰⁴ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü* (Ankara: TDV Yayınları, 2007) 128-134; Demirci, *Tefsir Usûlü ve Tarihi* (M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1998), 226-228.

²⁰⁵ Âl-i İmran, 3/110.

²⁰⁶ Demirci, *Tefsir Usûlü ve Tarihi*, 228.

²⁰⁷ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 128-134.

²⁰⁸ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtihâ ve Yâsîn*, vr. 1b-93a

²⁰⁹ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtihâ ve Yâsîn*, vr. 10a, 13a, 15a, 30a, 30a, 33b, 35a, 38a, 38b, 42a.

²¹⁰ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtihâ ve Yâsîn*, vr. 45a, 45b, 50b, 65a, 66b, 69a, 69a, 70a, 75b, 75b, 75b, 78a, 78b, 79a, 88a, 92a.

²¹¹ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtihâ ve Yâsîn*, vr. 38a; Ebu's-Suûd Efendi, *İrşadu'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâye'l-Kur'âni'l-Kerîm*, I, 18.

anlayış kabiliyetini ruhuna, takvayı başına vermiştir. Ayrıca hayâyî kişinin gözlerine, hikmetle söz söyleyebilme özelliğini diline, hayrı anlayıp idrak edebilmeyi kulağına, insanlara karşı ince davranış gösterebilme duygusunu kalbine, rahmetle konuşmayı diline, sabırlı olmayı da midesine vermiştir. Hz. Ali, bundan sonra Allah'ın akla konuşmasını emrettiğini belirtir. Aklın ise cevap olarak her şeye izzetiyle delalet eden; dengi eşi ve benzeri bulunmayan Allah Teâlâ'ya hamdolsun dediğini zikreder. Hz. Ali akıl melekesinin bu şekilde cevap vermesinden Rabb'in son derece hoşnut olduğunu ve şöyle karşılık verdiğini ifade eder. 'İzzetim ve celâlim hakkı için senden daha şerefli bir şey yaratmadım.' Hz. Ali bu nedenle yaratılan Âdem hapşırıldığında, hamd Allah'a aittir demiştir. Bu Âdem'in ilk sözü olmuştur. Kara Çelebi Hz. Ali'nin sözünü naklederek hamd etmenin insanın yaratılış anına kadar gittiğini ve değerini ifade ettiğini belirtir.²¹²

Kara Çelebi, "مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ" âyetinin tefsirinde Hz. Ömer ve Hz. Osman'dan ahiret bilinci ile ilgili örnekler vermektedir. Hz. Ömer'in, 'onda dokuz ihtimalle helal olan bir şey içinde haram bulunur endişesiyle terk ederiz' sözünü nakletmektedir.²¹³ Kıyamet gününün öneminden dolayı şüpheli şeylerden de sahabenin uzak durduğunu belirtmektedir. Yine Kara Çelebi, kul haklarının hesabının verilmesi açısından ahirette ki hesapların zor olduğunu belirtmek için Hz. Osman'dan bir olay nakletmektedir. Anlatıldığına göre Hz. Osman bir çocuğun kulağını yaptığı bir terki edep dolayısıyla biraz çekmişti. Çocuk: Canımı acıttın dedi. Hz. Osman: 'Al sen de kulağımı çek' dedi. Çocuk bunu yapmaktan Hz. Osman onu usandırınca kadar sakındı. Hz. Osman: 'Dünyada benden intikam alman ahirette karşılığını almandan benim nezdimde daha sevimsidir.' dedi. Bunun üzerine çocuk: Hz. Osman'ın kulağını çekti. Hz. Osman 'kulağımı çekmeyi ve ovalamayı artır' dedi. Çocuk: Yâ Mü'minlerin Emiri! Eğer bunu yaparsam ahirette senin de benden kısas almandan aynı şekilde korkuyorum dedi.²¹⁴ Kara Çelebi vermiş olduğu örneklerle sahabenin ahiret duyarlılığını anlatmakta, terhib ve terğib çerçevesinde açıklamalar yapmaktadır.

Kara Çelebi, Yâsîn sûresinde geçen, "Biz onların boyunlarına halkalar geçirdik. O halkalar çenelerine kadar dayanmaktadır. Bu yüzden kafaları yukarı kalkıktır."²¹⁵

²¹² Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 15a; Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, I, 173.

²¹³ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 30a; Ebû Naîm, *Hilyetü'l-Evliyâ* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1996), VIII, 353.

²¹⁴ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 30a.

²¹⁵ Yâsîn, 36/8.

âyetinin tefsirinde ise şöyle der: Hz. Ali'ye bu âyetin manasından sorulduğunda, elini saklının altına koydu ve başını yukarıya doğru kaldırdı.²¹⁶

Kara Çelebî, Yâsîn sûresi 52. âyetini izah ederken Abdullâh b. Abbâs'tan nakille kâfirlerin “kabrimizden bizi kim kaldırdı” sorularına, “Bu rahmanın size vaat ettiği. Peygamberler de doğru söylediler.” diye cevap verenlerin müminler ve melekler olduğunu söyler.²¹⁷

وَلَوْ نَشَاءُ لَطَمَسْنَا عَلَىٰ أَعْيُنِهِمْ²¹⁸ Yani gözlerin bulunduğu yer tamamen düz bir şekilde gelinceye kadar gözlerini silme kör ederiz. Bu ayetin tefsirinde Kara Çelebî, Abdullah b. Abbas'tan nakil yaparak konuyu açıklamıştır. Onların gözleri hakikati göremez hak yoluna ulaşamazlar. Yani kıyamet gününde onların ağızlarının mühürlü olmasına organlarıyla konuşmalarına şaşırmanın. Biz dilesek bu dünyada da onların gözlerini silme kör ederiz. Onların göz yerlerinde göz kapağı veya bir yarık bulunmaz hale gelir. Şayet bazı maksatları anlasalar da iman etmeye güç yetiremezler. Kör halleriyle nasıl görebilsinler! Ahirette organları konuşturacağız. İşte dünyada da bunu yapmaya, gözlerini kör etmeye muktediriz. Onlar inkârları sebebiyle bunu hak etmişlerdir. Ancak biz, onlar şükrederler tövbe ederler diye acele etmiyoruz.²¹⁹

Kara Çelebi, âyeti, hadisle tefsirinde olduğu gibi sahâbe kavliyle tefsirinde de gelen rivayetleri; sahih, zayıf veya mevzu kaydı koymadan aynen nakletme yolunu tercih etmektedir. Ağırlıklı olarak Abdullah b. Abbâs'tan ve Hz. Ali'den nakiller yapmaktadır.

Sahâbeden nakilde bulunurken derin saygı ile kendilerinden bahseder. Hz. Ebu Bekir için “Sıddık-ı Ekber”, Abdullâh b. Abbâs'tan bahsederken “Tercümânü'l Kur'ân” ve “Müfessirlerin Sultanı” ifadelerini kullanır.²²⁰

1.3.4. Âyeti Tâbiîn Kavliyle Tefsiri

Kur'ân-ı Kerîm'in tefsirinde tabiînin sözleri de önemli bir yer tutmaktadır. Tabiîn sahâbeden sonra Kur'ân'ı en iyi anlayan ikinci nesildir. Esbâb-ı nüzûl ve

²¹⁶ Kara Çelebî, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 50b; İbn Âdil ed-Dımeşkî, *el-Lübâb fî Ulûmi'l-Kitâb* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998), XVI, 174.

²¹⁷ Kara Çelebî, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 70a; Beyzâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vil*, II, 872.

²¹⁸ Yâsîn, 36/66.

²¹⁹ Kara Çelebî, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 78a; Hâzin, *Lübâbü't-Te'vil fî Meâni't-Tenzîl* (Beyrut: Dâru'l-Fiker, 1979), VI, 14.

²²⁰ Kara Çelebî, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 1a-93b.

mübhemâtü'l-Kur'ân gibi sadece sahabenin tam manasıyla muttali olabileceği nesilden dersler almaları onları önemli kılmaktadır.²²¹ Tâbiîn âlimlerinden Saîd b. Cübeyr, (ö. 95/714) İbn Ömer, İbni Abbas(ö.68/687) ve İbni Zübeyr'den (ö. 73/692); İkrime (ö. 104/722) ve Mücâhid, (ö. 103/721) İbni Abbas'tan; Nâfi (ö. 117/55) ise Abdullah b. Ömer'den (ö. 73/692) dersler okumuşlardır.²²²

Müfessirlerin çoğunluğu tâbiîn tefsirini bağlayıcı saymışlardır. Onlar nüzul sebeplerine şahit olmasalar da vahye bizzat tanık olan, Hz. Peygamber'i gören insanları tanımışlardır. Kur'ân ile alakalı zihinlerine takılan herhangi bir meseleyi sorabilecekleri kişilere ulaşma imkânları vardı. Tabiîn tefsirinin bağlayıcı olup olmadığı ile ilgili görüş beyan eden bir grup âlim de, onların tefsiri sahabeden aldıklarını, Hz. Peygamber'den bizzat almadıklarını, dolayısıyla bağlayıcı olamadığını ifade etmektedirler.²²³ Bu manada Ebû Hanîfe'nin (ö.150/76) "Hz. Peygamber'den gelenler baş göz üstüne, sahabeden (ittifaksız) gelenler hakkında serbestsiniz (uygun olanı tercih edebilirsiniz), tabiînin nakline gelince onlarda insan biz de insanız" sözü meşhurdur.²²⁴

Kara Çelebi, tâbiînden Saîd b. Cübeyr,²²⁵ Hasanû'l-Basrî (ö. 110/728),²²⁶ Vehb b. Münebbih (ö. 114/732),²²⁷ Ata b. Ebî Rebâh (ö. 114/732),²²⁸ Mücâhid,²²⁹ Katâde b. Diâme (ö. 117/735),²³⁰ gibi zevatın görüşlerini nakletmiştir.

Kara Çelebi, nuzülüyle alakalı olarak Atâ b. Münebbih'ten nakil yapmaktadır: "Atâ'ya soruldu: Fatihâ sûresi ne zaman indirildi. Ata: Mekke'de Cuma günü indirildi. Allah'ın bir lütfu olarak Hz. Muhammed'e Cebrâil tarafından indirildiğinde yetmiş bin melek Cebrâil ile birlikteydi. Bu daha önce hiç kimseye verilmemişti."²³¹

Kara Çelebi Fâtiha sûresinin bir çok mana ve sırrı ihtiva ettiğini hatta dört büyük kitap da dahil olmak üzere bir çok ilmi kapsadığını tâbiîn alimlerinden Hasenü'l-Basrî nakil yaparak izah etmektedir. Hasenü'l-Basrî Allah Teâlâ'nın yüz dört kitap indirdiğini söyler. Hasenü'l-Basrî'ye göre yüz kitapta olan sırları Tevrat, Zebur, İncil ve Kur'ân'ın

²²¹ Zerkeşî, *el-Burhân fî Ulumi'l-Kur'ân*, I, 422.

²²² Şeyhzâde, *Hâşiye*, I, 21.

²²³ Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn*, I, 96.

²²⁴ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 6a.

²²⁵ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 65a.

²²⁶ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 5b, 42b, 62b, 65a, 68a, 73b, 78a, 78b, 81b.

²²⁷ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 6a, 19b.

²²⁸ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr.7a, 11a, 35a.

²²⁹ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 51b, 65a, 68a.

²³⁰ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 65a, 68a, 69a, 69b, 74a, 77a, 78b.

²³¹ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 11a; Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, I, 17.

içine koydu. Daha sonra bu sırların hepsini Kur’ân’da topladı. Kur’ân’da topladığı sırları kısa surelere verdi. Kısa sûrelerdeki sırları da Fâtiha’da topladı. Fâtiha’da olan sırlar da Allah, Rahmân ve Rahîm isimlerinde toplandı. Rahmân ve Rahîm’deki sırlar da Allah lafzının içinde toplandı. Lafzatullah’ta bulunan sırlar da (he) harfinde toplandı. Bu nedenle Fâtiha sûresi birçok ilmi içermektedir.²³²

Kara Çelebi, besmele ile ilgili Vehb b. Münebbih’ten nakilde bulunur. Allah; Cebrail ve Mikail’i Hz. İbrahim’i denemek için insan şeklinde gönderdi. Onlara yemek getirilince, Cebrail ve Mikail: Biz ücretsiz yemek yemeyiz dediler. Hz. İbrahim ise onlara şöyle dedi: Onun ücreti, öncesinde besmele çekmek sonunda da ‘el-hâmdülillah’ demektir. O iki melek bunun üzerine: ‘Allah’ın seni dost edinmesi senin hakkındır.’ dediler.²³³ Kara Çelebi vermiş olduğu bu örnekle besmele çekmenin ve Allah’a hamdetmenin önemini Vehb b. Münebbih’ten bir kıssa ile anlatmıştır.

Kara Çelebi, “الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ” (Âlemlerin rabbi olan Allah’a hamdolsun).²³⁴ âyetini tefsir ederken Vehb b. Münebbih’in “Allah’ın on sekiz bin âlemi var, onlardan birisi de dünyadır.”²³⁵ görüşüne yer vermiştir.

Kara Çelebi, Yâsin sûresinin tefsirinde âyetleri açıklarken yine tabîn görüşlerine yer vermiştir.²³⁶ “وَجَعَلْنَا مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ سَدًّا وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا فَأَغْشَيْنَاهُمْ فَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ” (Biz, onların önlerine bir set, arkalarına da bir set çekip gözlerini perdeledik. Artık görmezler)²³⁷ âyetindeki “فَأَغْشَيْنَاهُمْ فَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ” ifadesini açıklarken Mücâhid’in görüşünü zikretmiştir. Mücâhid ilgili âyeti, “Onların gözlerine perde giydirdik. Bundan dolayı göremezler.”²³⁸ diye açıklamıştır.

Kara Çelebi, “إِنَّا نَحْنُ نُحْيِي الْمَوْتَى وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَآثَارَهُمْ وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُبِينٍ”
“(Şüphesiz ölüleri dirilten, işlediklerini ve eserlerini yazan Biziz; her şeyi, apaçık bir

²³² Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 6a; Sadreddin Konevî, *Î'câzü'l-Beyân* (Haydar Âbad: Metbeu Dâiretü Marifeti'n-Nizâmiyye), 128.

²³³ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 6a; Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr* (Beirut: Dâru'l-Fikr, 1981), XVIII, 27.

²³⁴ Fâtiha, 1/2.

²³⁵ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 19b; Ebu's-Suûd Efendi, *İrşadu'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâye'l-Kur'âni'l-Kerîm*, I, 14.

²³⁶ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 48a, 51b, 53b, 54a, 55a, 62b, 63a, 65a, 67b, 68a, 69a, 69b, 71b, 72a, 73b, 74a, 75a, 77a, 78a, 78b, 80a, 81b, 82a, 87a.

²³⁷ Yâsîn, 36/9.

²³⁸ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 51b; Beyzâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vil*, II, 866.

kitabta saymışızdır).²³⁹ âyetini açıklarken Hasan Basrî'nin, “(âyetteki) ihyâ, onları şirkten imana çıkartmaktır.”²⁴⁰ sözünü nakletmiştir.

Kara Çelebi, “وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّقُوا مَا بَيْنَ أَيْدِيكُمْ وَمَا خَلْفَكُمْ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ” (Onlara, “Önünüzde ve arkanızda olan şeylerden sakının ki size merhamet edilsin” denildiğinde yüz çevirirler.)²⁴¹ âyetini açıklarken tabiin sözlerinden de istifa etmiştir.²⁴²

“مَا بَيْنَ أَيْدِيكُمْ وَمَا خَلْفَكُمْ” kısmının tefsirinde insanların önlerinde olanın ve arkalarında bulunanın ne olduğu konusunda Katâde şöyle demiştir: “Önceki milletlerden Allah'ın ayetlerini yalanlayanların başına gelen musibetlerdir.”²⁴³ Hasan-ı Basrî ise önlerinde olanlar şu ana kadar insanların hayatlarında yaptıkları, arkalarında olanlar bundan sonrası için kalan ömürlerinde yapacakları olduğunu ifade eder.²⁴⁴ Mücâhid ve İbn Cübeyr'e göre ise günah olarak şimdiye kadar yaptıklarını ve bundan sonra yapacaklarını ifade eder. Günah olan amelleri kapsar diğerlerini kapsamaz demişlerdir.²⁴⁵

Kara Çelebi, “وَلَوْ نَشَاءُ لَطَمَسْنَا عَلَىٰ أَعْيُنِهِمْ فَاسْتَبَقُوا الصِّرَاطَ فَأَنَّى يُبْصِرُونَ” (Eğer dileseydik, onların gözlerini büsbütün kör ederdik de (bu hâlde) yola koyulmak için didişirlerdi. Fakat nasıl görecekler ki?!)²⁴⁶ âyetindeki “فَأَنَّى يُبْصِرُونَ” kelimelerinin tefsirinde Hasan-ı Basrî ve Katâde'nin sözlerini nakletmiştir: “Onlar nasıl görebilirler ki Allah'a isyanlarından dolayı onların gözlerini kör ettik. Artık onlar ne önlerine doğru gidebilirler. Ne de ailelerine dönebilirler.”²⁴⁷

Kara Çelebi, Atâ'dan “إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ” âyetini tefsirinde ubûdiyet kelimesini tefsir ederken istifade etmiştir. Atâ'ya göre ubûdiyet dört şeyle olur. Bunlar; ahde vefa, sınırı korumak, Allahın yaptıklarına rıza göstermek ve rızasına aykırı olanları terk etmektir.²⁴⁸

²³⁹ Yâsîn, 36/12.

²⁴⁰ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 55a; Zemahşerî, *el-Keşşâf* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2009), 891.

²⁴¹ Yâsîn 36/45.

²⁴² Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 65a.

²⁴³ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 65a; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 896.

²⁴⁴ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 65a.

²⁴⁵ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 65a; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 896.

²⁴⁶ Yâsîn, 36/66.

²⁴⁷ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 78b.

²⁴⁸ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 35a.

Kara Çelebi'in tabiîn müfessirlerinin görüşlerine değer verdiği yapmış olduğu iktibaslarından anlaşılmaktadır. Rivayetlerin sıhhat yönüne değinmeyip onları olduğu gibi aktarmaktadır.

1.3.5. Kıraâtlerden Yararlanma

Bir kısım kelimeler üzerinde meydana gelen; med, kasr, hareke, sukûn, nokta ve irap değişikliklerine kıraât denir. Müfessirler Kur'ân tefsirinde kıraâtlerden yararlanmışlardır.²⁴⁹ Kara Çelebi de *Tefsîru Sureti'l Fâtiha ve Yâsîn*²⁵⁰ adlı eserinde kıraâtlerden istifade etmiştir.²⁵¹

Kara Çelebi; Medine, Basra ve Şâm kıraât âlimlerinin Fâtiha sûresinin başındaki bismelenin diğer sûre başlarındaki besmeleler gibi ayet olmadığı her sürenin başına teberrük ve fasıla için yazıldığı görüşünü nakleder. Mekke ve Kûfe kıraât âlimlerine göre besmele Fâtiha'nın bir ayeti değildir.²⁵² Kara Çelebi namazlarda bismelenin açıktan veya gizli okunmasıyla ilgili konuyu kıraât âlimlerinden yaptığı iktibasla temellendirmektedir.²⁵³ Kara Çelebi besmeleyi Fâtiha sûresinden bir ayet değil müstakil bir ayet olarak kabul etmektedir.²⁵⁴

Müellifimiz Kara Çelebi Muhammed et-Tirevî'ye göre Allah, Kur'ân'da geçen 'melik' ismiyle “فَتَعَالَى اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يُقْضَىٰ إِلَيْكَ وَحْيُهُ” (Gerçek hükümdar olan Allah yücedir. Sana vahyedilmesi tamamlanmadan önce Kur'an'ı okumakta acele etme...) ²⁵⁵ âyetinde olduğu gibi hükümlerliği kastetmektedir. Kara Çelebi “مَالِكِ الْمَلِكِ” terkibi ile Âl-i İmrân sûresi 26. ayette geçen “قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكِ الْمَلِكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ” (De ki: “Ey mülkün sahibi olan Allah'ım! Sen mülkü dilediğine verirsin. Dilediğinden de mülkü çeker alırsın...”) kelamı ile aynı manayı ifade ettiğini nakletmektedir.²⁵⁶ Kara Çelebi'ye göre “مَلِكِ” kelimesi de “فِي مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِكٍ”

²⁴⁹ Zehebî, *et-Tefsir ve'l-Müfessirîn*, I, 32-33.

²⁵⁰ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr 1b-93a.

²⁵¹ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 3a, 27a, 27b, 28a, 47b, 48a, 51b, 59a, 61b, 62a, 63a, 63b, 67b, 69a, 70a, 71b, 72a, 73a, 74b, 77a, 77b, 78a, 79a, 80a, 82a, 85b, 89a, 89b.

²⁵² Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 3a.

²⁵³ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 3a.

²⁵⁴ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 3a.

²⁵⁵ Tâhâ 20/114.

²⁵⁶ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 27a.

”العليم“ (Muktedir bir hükümdarın katında, doğruluk meclisindedirler.)²⁵⁷ ayetinde kalıbında mübalağa ifade eder.²⁵⁸

Kara Çelebi; Âsım, Kısâî ve Yâ’kûb kıraâtlerinin ”مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ“ diye okuduğunu nakleder. Kara Çelebi, Ebu Leys’ten (ö. 373/983) iktibas ile Kur’ân’ın her harfine on sevap olduğu dolayısıyla ’مَلِكِ’ kelimesinin diltelerin savunduğu gibi daha belîğ olmadığını ifade eder.²⁵⁹

Kara Çelebi, Yâsîn sûresi 52. âyetinde geçen ”قالوا يا ويلنا“ cümlesini izah ederken ”ويل“ kelimesine müenneslik tâsı getirilerek ”وَيَلَّتْنَا“ şeklinde okunduğunu da ifade eder. Kehf sûresi 49. ”وَيَقُولُونَ يَا وَيَلَّتْنَا مَا لِ هَذَا الْكِتَابِ لَا يُغَادِرُ صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً إِلَّا أَحْصَاهَا“ (Eyvah bize! Bu nasıl bir kitaptır ki küçük, büyük hiçbir şey bırakmadan hepsini sayıp dökmüş!)²⁶⁰ âyetiyle naklini desteklemektedir.²⁶¹

Kara Çelebi, kıraâtlardan nakiller yaparken; mütevatir kıraâtlardan nakiller yapmaktadır. İbn Âmir (ö. 118/736),²⁶² el-Kisâî (ö.189/805),²⁶³ Âsım b. Behdele (ö. 127/745),²⁶⁴ Yâ’kub (ö. 205/821)²⁶⁵ ve Nâfi’ (ö. 169/785)²⁶⁶ den alıntılar yapmıştır. Mekke, Medine, Basra, Küfe ve Şâm kurrâsı gibi ifadeler kullanır.²⁶⁷

Âsım kıraatını tercih eden Kara Çelebi, yaptığı kıraât tahlillerinde diğer kıraat imamlarının isimlerini de metinde zikretmektedir. Ayrıca kıraat imamları arasındaki görüş farklılıklarını izah ederken ayetlerden deliller getirir.²⁶⁸

1.3.6. Şiirle İstişhad

Arap şiirinin istişhad olarak kullanılıp kullanılmayacağı tartışılmıştır. Arap şiiri hicri ikinci asra kadar sözlü olarak aktarılmıştır. Özellikle yazının yaygınlaşmadığı

²⁵⁷ Kâmer 54/55.

²⁵⁸ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 27a; Ebu'l-Kâsım el-Kuşeyri, *Şerhu'l-Esmâi'l-Hüsnâ* (Beyrut: Dâru'l-Âzâr, 1986), 73.

²⁵⁹ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 27b; Ebu'l-Leys es-Semerkandî, *Tefsîru Semerkandî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Ulve, 1992), I, 81.

²⁶⁰ Kehf 18/49.

²⁶¹ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 69a; *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, II, 866.

²⁶² Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 47b, 62a, 63a, 80a, 82a, 89b.

²⁶³ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 51b, 89b.

²⁶⁴ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 62a, 79a.

²⁶⁵ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 80a, 82a, 89a.

²⁶⁶ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 61b, 80a, 82a.

²⁶⁷ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 3a, 27a.

²⁶⁸ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 27b.

zamanlarda, savaş ve benzeri durumlarda dile getirilmiştir. Şiirler ezber yoluyla nesilden nesile aktarılmıştır.²⁶⁹ Müfessirler ilk dönemlerden itibaren eserlerinde şiirlere yer vermişlerdir. Hz. Peygamber'in şiiri öven ifadelerinin bulunması, şiirin tefsirde delil olarak kullanılmasını sağlamıştır. Hz. Peygamber'e nispet edilen "şiirde hikmetler vardır"²⁷⁰ sözü önemlidir. İbn Abbas ise Arap şiirinin önemiyle ilgili şöyle demektedir: "Şiir Arabın divanıdır. Bize Allah'ın indirdiğinden bir harf dahi gizli kalsa Arabın divanı olan şiire bakarız. Onda bir bilgi bulduğumuz zaman ona tutunuruz."²⁷¹ Kur'ân'da yerilen şiirin²⁷² tevhide ve Allah'ın emirlerine aykırı olarak söylenen şiiri kastettiği kabul edilmektedir.²⁷³

Sahabe ve tâbiîn bilginlerinin, Kur'ân'da bulunan garip kelimeleri izah ederken Arap şiirinden delil getirdikleri bilinmektedir.²⁷⁴ Ebû Bekir İbnü'l-Enbârî'ye (ö. 328/939) göre şiirle istişhad etmek, Kur'ân'da bulunan bazı garip sözcüklerin şiirle açıklanmasıdır. Nahiv bilmeyenlerin ise şiirle Kur'ân'ın tefsir edilmesine karşı çıktıklarını ifade eder.²⁷⁵

Kara Çelebi, Fâtiha ve Yâsîn sûrelerini tefsir ederken Arap şiirinden yararlanmışır.²⁷⁶

Kara Çelebi, lafzatullahı izahında Abdurrahmân el-Câmî'nin (ö. 898/1492) şu beytini nakleder.²⁷⁷

هأش كه هاي فويت يكسب

فهم ذوي النهية فيها يهيم

"Her kazanılan şeylerin kaynağı Allah ismidir.

Onlar o ismin etrafında dolanıp şaşırın akıl sahipleridir."

Kara Çelebi'nin yaptığı açıklamaya göre "الله" lafzındaki "ه" harfinin manası kendine has ve tek olan demektir. Akıl sahipleri ise onda hayret edip şaşkına düşerler.

²⁶⁹ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi I*, 214; Sadreddin Gümüş, *Kur'ân Tefsîrinin Kaynakları* (Ankara: Kayıhan Yayınları, 1990), 104-106.

²⁷⁰ Buhârî, "Edeb", 90.

²⁷¹ Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, 387.

²⁷² Yâsîn, 36/69; Şuârâ, 26/224, 226, 227; Hakka, 69/41

²⁷³ İbn Kesîr, *Muhtasar Tefsîru İbni Kesîr*, III. 136.

²⁷⁴ Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, 387.

²⁷⁵ Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, 386.

²⁷⁶ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 6a, 15a, 17a.

²⁷⁷ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 6a; Hayreddîn Zerkelî, *El-Â'lâm* (Beyrut: Dâru'l-İlmi lil Melâyîn, 2002), IV, 47.

Kara Çelebi'nin düşüncesine göre bu nedenle akıllar idrak ettikleri şeyler çerçevesinde Allah'ın mahiyetini araştırır. Ancak Kara Çelebi kulların akıllarının sınırlarının Allah'ın mahiyetini kavramaktan uzak olduğunu ifade eder. Kara Çelebi, Allah'ın hakikatine vakıf olmak insan sınırlarının dışında olduğunu belirtir. Ona göre, kişinin Allah'ı idrakten aciz olduğunu bilmesi, idrak etmektir. Zatının sırrını araştırmak ise şirktir.²⁷⁸

Kara Çelebi'ye göre hamdin ve şükürün fazileti büyüktür. O halde Allah'a şükredilmesi gerekir. Çünkü nimet verene şükretmek vaciptir. Bu nedenle her gün Allah'a çok şükredilmesi gerekmektedir.²⁷⁹ Kara Çelebi hamdin ne kadar önemli olduğunu ifade etmek için şiir naklinde bulunur:

لو عشت ألف عام في سجدة لربي
شكرا الفضل يوم لم أقض بالتمام
والعام ألف شهر والشهر ألف يوم
واليوم ألف حين والحين ألف عام

*“Şayet Rabbin için bin sene secde halinde de ona ibadet etsen
Her gün şükürle de geçersen yine tam manasıyla ödeyemezsin.
Yıl bin ay olsa, aylar ise bin gün olsa*

*Günlerde bin an olsa, anlar da bin yıl olsa (yine de şükürünü tam
ödeyemezsin).”²⁸⁰*

Kara Çelebi, “الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ” âyetinin tefsirinde Allah'ın varlığını izah ederken Ebu Nuvâs'ın (ö.196/812) şiirinden yararlanmıştı:

تأمل في نبات الأرض وانظر
إلى آثار ما صنع الملك
علي قصب الزيرجد شهادات
بأن الله تعالى ليس له شريك

“Yeryüzünün bitkilerini iyi düşün.

Allah'ın yarattığı eserlerine bak.

Sarı yakutun boğumlarında

²⁷⁸ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti 'l-Fâtiha ve Yâsin*, vr. 6a.

²⁷⁹ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti 'l-Fâtiha ve Yâsin*, vr. 15a.

²⁸⁰ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti 'l-Fâtiha ve Yâsin*, vr. 15a; Bursevî, *Rûhu 'l-Beyân*, V, 23.

*Allah'ın ortağının olmadığına dair deliller var.*²⁸¹

Kara Çelebi, âlemde bulunan her şeyde, büyüklük, küçüklük, azamet ve hakirlik bulunduğunu ifade eder. Bunların hepsi her şeyi bilen, takdir eden, hikmet sahibi olan Allah'ın yüceliğini tasdik eder. Kedisi dışındaki her şeyi sorguya çekecek olan Allah, sorguya çekilmekten münezzehtir. Diğer varlıklar ruhuyla bedeniyle Allah'a muhtaçken O, hiçbir şeye muhtaç değildir.²⁸² Müellifimiz âlemin büyüklüğünden hareket ederek, Yüce Allah'ın azametine değinmektedir. Naklettiği şiirle de izahını genişletmiştir.

Kara Çelebi, Yâsîn sûresi 69. âyeti tefsirinde şiir konusuna geniş bir şekilde değinmektedir.²⁸³ Yüce Allah: “Biz o Peygamber'e şiir öğretmedik. Bu, ona yaraşmaz da. Ona verdiğimiz ancak bir öğüt ve apaçık bir Kur'ân'dır.”²⁸⁴ diye buyurmaktadır. Kara Çelebi bu ayetin kâfirlerin “Muhammed şairdir.” sözüne reddiye olduğunu ifade eder ve Yüce Allah'ın ona Kur'ân talimi yoluyla şiir öğretmediğini zikreder. Ayrıca Kara Çelebi'ye göre Kur'ân kafiye veya vezinli değildir. Ancak şiirlerde kafiye ve vezin vardır. Şairler iyi veya kötü hayalleri barındıran ifadeler kullanırlar ama Kur'ân böyle değildir. Kara Çelebi, Kur'ân'ın ana konuları; vahdaniyet, risalet ve haşır olduğunu ifade eder.²⁸⁵ Dolayısıyla; Kur'ân şiir veya Hz. Muhammed şair olarak nitelendirilemez.

Kara Çelebi'ye göre şiir incelik isteyen bir mesele olup şairlerin de fikir ve sözlerinde bu meziyetler vardır. O, Hz. Muhammed'in de dinimizce kötü görülmeyen içerikteki şiiri sevdiğini hatta diğer sözlerden daha fazla beğendiğini ifade eder. Ancak şiirle meşgul olmadığını aktarır.²⁸⁶

Kara Çelebi, şiirle alakalı Hz. Aişe'nin Hz. Peygamber'in şiirden hiç hoşlanmadığına dair bir rivayetini ve şiir yazarların Allah tarafından cezalandırılacağına dair bir söz de nakleder. Kara Çelebi'ye göre Hz. Peygamber'in sevmediği ve onaylamadığı şiirler Allah'ın emirlerine aykırı olandır. Bu nedenle Yüce Allah şairler arasında bir ayırım yapar. Önce: “Şairlere ise haddi aşan azgınlar tabi olur.”²⁸⁷ diye buyurur. Çünkü onların sözleri genellikle hakikate aykırı ifadelerdir. Nesebe dayalı

²⁸¹ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 17a; Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, I, 108.

²⁸² Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 17a.

²⁸³ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 80b, 81a, 81b.

²⁸⁴ Yâsîn, 36/69.

²⁸⁵ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 80b.

²⁸⁶ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 81a.

²⁸⁷ Şuarâ, 26/224.

Yergiler barındırır. Haksız b b rlenmeler içerir. Sonra Allah aynı surenin son ayetinde;²⁸⁸ inanan, salih ameller işleyen ve Allah'ı çokça zikredenleri istisna etmektedir. Genellikle bu kişilerin  iirleri tevhidini, Allah'a sena etmeyi içermektedir. Kara  elebi, eğer şiir hiciv ve başkalarını karalamak gayesiyle yazılıyorsa bunun kötü ve men edilen şiir kapsamında olduğu d  ncesindedir. Ancak Allah'ı zikretmek, Salih amellerini teşvik gibi olumlu d  nceler gayesiyle yapılırsa müspet karşılanmalıdır.²⁸⁹

Kara  elebi'ye göre, Müslüman  airler, kâfirlerin İslam'a ve Müslümanlara karşı yaptıkları hicivlerine muaraza ederler ve onlara karşılık verirler. Abdullah b. Rev h  ( . 8/630), Ka'b Zübeyr ( . 23/645), Ka'b b. Mâlik ( . 50/670) ve Hass n b. S bit ( . 60/680) meşhur  airlerdendir. Hz. Peygamber bir gün Hass n b. S bit'e hitaben: "Söyle ey Hass n. Rûhu'l-Kuds seninle beraberdir, buyurmuştur. Ka'b b. Mâlik'e: "Nefsimin kudreti elinde olan Allah'a yemin ederim ki senin kâfir ve müşriklere karşı okumuş olduğun şiirler onlar için yıkıcı bir seldir" diyerek onun şiirlerini tanımlamıştır.²⁹⁰

Kara Çelebi, Yâsîn s resi 69. ayetindeki "وَمَا يَنْبَغِي لَكَ" (Ona yaraşmazdı)²⁹¹ kısmını tefsir eder. Onda  iir sadır olmaz. Vahiyden önce kırk sene sizin aranızda bulunuyordu. Hz. Peygamber'den rivayet edilen; "أَنَا النَّبِيُّ لَا الْكَذِبُ وَأَنَا ابْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ" (Ben Peygamberim. Yalancı değilim ve Abdülmuttalib'in torunuyum.) ve "هَلْ أَنْتِ إِلَّا إِصْبَعُ دَمِيئَةٍ" (Sen kanayan parmak, bu kan Allah yolunda bulundu un zaman akıttı ın kan mıdır?) hadislerinin kendiliğinden söylenmiş ve şiir kasdı taşımayan bir söz olduğunu belirtir.²⁹²

G r ld  g   zere Kara  elebi  iirle ilgili yapmış olduğu değerlendirmelerde; Hz. Peygamber'in  iirle i tigal etmediğini ancak İslam'ın güzelliklerini ortaya koymak, dini değerleri savunmak ve kâfirleri yermek gayesiyle şiir söylemenin sakıncası olmadığını ifade etmektedir.²⁹³

²⁸⁸  uar , 26/227.

²⁸⁹ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr, 81a.

²⁹⁰ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr, 81b.

²⁹¹ Yâsîn, 36/69.

²⁹² Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr, 81b.

²⁹³ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr, 81b.

1.3.7. İsrâiliyyât

Terim olarak “İsrâiliyyât” kelimesinin ilk ne zaman ve hangi manada kullanıldığı bilinmemektedir. Bu kelime lafzen; Yahudi kaynaklarından rivayet edilen kıssalar demektir. “İsrâiliyyât” kelimesi ıstılâhî anlamda ise; Yahudi, Hıristiyan ve diğer dinlerden gelen haberleri ihtiva etmektedir. İsrâiliyyât ile ilgili haberleri nakletme noktasında genel kabul gören anlayış, İslam’ın temel kaynaklarınca doğrulanan ve temel ilkelere muvafık hususların alınması, buna uygun düşmeyen rivayetlerin terk edilmesi, hakkında hüküm bulunmayan meselelerde herhangi bir görüş beyan edilmemesi çerçevesindedir.²⁹⁴

Kara Çelebi, “إِذْ أَرْسَلْنَا إِلَيْهِمُ اثْنَيْنِ فَكَذَّبُوهُمَا فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ فَقَالُوا إِنَّا إِلَيْكُمْ مُّرْسَلُونَ” (İşte o zaman biz onlara iki elçi göndermiştik. Onlar yalanladılar. Bunun üzerine üçüncü bir elçi gönderdik. Onlar: biz size gönderilmiş elçileriz dediler.)²⁹⁵ âyetini izah ederken uzun alıntılar yapmaktadır. Antakya halkı o sırada putlara tapıyordu. Hz. İsa onlara uyarı mahiyetinde Allah’ın izniyle elçilerini gönderdi. İlk iki elçi geldiğinde şehre yaklaştıklarında Habib-i Neccâr’ı koyunlarını otlatırken gördüler. Ondan şehirle ilgili bilgi istediler. Habib-i Neccâr: ‘Beraberinizde bir mucize var mı?’ diye sordu. Elçiler: ‘Hastaları, körü ve alacalıyı iyileştiririz’ dediler. Habib-i Neccâr’ın da iki seneden beri hasta bir çocuğu vardı. Elçiler o çocuğu meshettiler çocuk iyileşti. Kara Çelebi’nin belirttiğine göre bunun üzerine Habib-i Neccâr müslüman oldu. Birçoklarını da elçilerin elleriyle iyileştirdikleri haberi Antakya’da yayıldı. Elçiler, şehirde birçok kişiyi imana çağırıyor ve birçokları da putlara ve şeytana tapmaktan alıkoyuyorlardı. “Taptığımız putlar bir şey değildir. Sizin ilahınız tek bir ilahdır. Göklerde veya yerde onun dengi yoktur. O’nun hiçbir ortağı yoktur. Hükümlük ve hamd ona aittir. O’nun gücü her şeye yeter. Sizden birisi bu halinizle iman etmeden ölürse ateşe girer.” diye insanları hak dine çağırıyorlardı. Şehrin Melik’i onların söylediklerine çok kızdı. O iki elçiye şöyle dedi: ‘Bizim için ilahlarımızdan başka bir ilah mı var?’ İki elçi: ‘Evet.’ dedi. Melik, kalkın hakkınızda emrim gelinceye kadar bekleyin. Kara Çelebi’nin aktardığına göre, Antakya halkı Hz. İsa’nın iki elçisini²⁹⁶ yalanladılar. Elçileri dövüp hapsedtiler.²⁹⁷

²⁹⁴ Hatipoğlu, *İsrâiliyyât*, 195.

²⁹⁵ Yâsîn, 36/14.

²⁹⁶ Beyzâvî, *Envârü’t-Tenzil ve Esrâru’t-Te’vîl*, II, 866.

²⁹⁷ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti’l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 60a.

Kara Çelebi'ye göre bunun üzerine üçüncü elçi ilk iki elçiyi desteklemek üzere arkalarından gönderildi. Kara Çelebi gönderilen kişinin Şem'ûn olduğunu ifade eder.²⁹⁸ Ona göre Hz. İsa, Şem'ûn'u göndererek diğer elçileri güçlendirmiştir. O aynı zamanda Hz. İsa'nın havarilerinin reisidir. Şem'ûn Melik ve adamlarına yanaştı. Şem'ûn bir gün Melik'e "İki adamı hapsediğini duydum. Ne söylediklerini duydun mu? O ikisini gizlice çağır ne söylediklerini bilelim" dedi. Sonra bir gün gizlice zindana gitti. Gardiyana: "izin ver içeri gireyim. Herkese bir parça ekmek vermek istiyorum dedi." Gardiyan izin verince hemen içeri girdi. Bitinceye kadar herkese ekmekten bir parça verdi. Ancak iki arkadaşına kalmadı. Kara Çelebi'nin anlattığına göre o ikisine Şem'ûn "durumunuzu Melik'e söyleyeceğim. Sizi kurtarmak istiyorum dedi. Şem'un konuşmasına şöyle devam etti. Ancak insanlar size onlara incelik ile davranırsanız itaat ederler. Sizin durumunuz şu örneğe benzer: "Kadının hiç çocuğu yoktu. Çocuğu doğunca çiğnemedi ekmek parçalarını ona yedirdi. Sonunda çocuk öldü. Sizin de Melik'e çağrınız vaktinden önce oldu. Size de sıkıntısı bulaştı." dedi. Sonra Şem'ûn onlardan ayrıldı. Onları halleri üzerine bıraktı. Sonra putların bulunduğu eve girenler oldu. Şem'ûn da onlarla beraber girdi. Ellerini kaldırdı. Yakarıp yalvararak dua ediyordu. Oradakiler Şem'ûn'un kendi dinlerinden olduğunu ve putlara tapıp Allah'a ortak konuştuğunu zannettiler. Bunu günlerce yaptı. Ancak Şem'un Kara Çelebi'nin ifade ettiğine göre takiyye yapıyordu. Ancak o kavim zannettiler ki Şem'ûn'da onların dinindedir. Sonra bir gün Melik "sen nereye gittin" dedi. Şem'ûn "ben helak olan İsrâil'den bir adamım. Arkadaşlarıma geldim. Sizinle Yakınlık kurup beraber oturdum." Melik Şem'ûn'a bazı şeyler sordu. Cevapları ve anlayışının güzelliği hoşuna gitti. Şem'ûn: "Ey Melik epey zamandan beri iki adama kızdığımı duydum. O ikisi ilahları reddedip tek bir ilaha çağırıyordu. O ikisini çağırırsan da onları dinlesem onlarla senin huzurunda münakaşa etsem" dedi. Melik: "Evet" dedi. Onları çağırdı. Karşısına dikti. Şem'ûn onlara: "Sizi kim gönderdi" dedi. "Ortağı olmayan ve her şeyi yaratan Allah gönderdi" dediler. Şem'ûn onlara: "Bana ilahınızdan ve O'nun özelliklerinden bahsedin. Ben de size izin vereyim" dedi. İki elçi ilahımız körü alacalıyı iyileştirir dedi. Gözleri kör bir kişi getirildi. Gözleri kör olan çocuk için dua ettiler. O çocuğun gözlerinin bulunduğu yer göz yuvaları yoktu. Allah dualarını kabul etti. Orası yarıldı. Fındık tanesi gibi topraktan göz oldu. Daha sonra göz bebekleri ortaya çıktı. Ve nihayet normal göz haline geldi. Bu çocuk onlara bakar oldu. Şem'ûn dedi ki ben aynısını yaparım. Derken kör bir kişi getirildi. Şem'ûn dua etti

²⁹⁸ Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, II, 867.

iyileşti o da görür oldu. Şem'ün dedi ki “sizin bana üstünlüğünüz yoktur.” Sonra bir alacalı getirildi. İki elçi ona dua ettiler. Adam iyileşti. Şem'ün için de bir alacalı getirildi. Şem'ün da dua etti. Adam iyileşti. Şem'ün iki elçiye, “yanınızda başka ne var?” dedi. Elçiler: “Rabbimiz ölüyü diriltir” dediler. Şem'ün bu sefer ben onu yapamam. Sonra Şem'ün Melik'e dedi ki: “İlahlarımız ölüyü diriltebilir mi? Eğer yapabilirlerse onlara üstün geliriz” dedi. Melik Şem'ün'a, “senin için de sır değildir. İlahlarımız; işitmezler, görmezler, duymazlar, kimseye faydaları ve zararları olmaz. Bunlar ölüleri nasıl diriltebilirler” dedi. Şem'ün “onlara sor dediklerini yapabilirler mi?” dedi Melik onlara “yedi gün önce ölen bir çocuk var. Onu diriltebilir misiniz?” dedi. Babasının dönmesi için cenazeyi bekletiyorlardı. Sonra cenazeyi defin için hazırlamaya başladılar. Melik cenazeyi getirmelerini emretti. Ölü gelince iki elçi ve onları desteklemek üzere gönderilen üçüncüsü Şem'ün dua etmeye başladılar. Şem'ün duasını içinden yapıyordu. Diğer iki elçi açıktan dua ediyorlardı. Daha sonra duaları kabul edildi ve ölü dirildi. Dirilen çocuk onlara “ben ateşten yedi vadiye girdim. İçinde bulunduğunuz şirkten dolayı sizi uyarıyorum. Bir olan Allah'a iman edin”,²⁹⁹ dedi.

Müellifimiz bu şehrin Antakya olup olmadığı noktasında tereddütlerini nakletmektedir. Hz. İsa, üç havarisini bu şehre göndermeden önce Antakya iman etmişti. Bu sebeple Antakya olamaz. Ayrıca Antakya helak edilmemiştir. Hıristiyanlar yoluyla gelen haberler bu şehrin; Antakya, Kudüs, İskenderiye, Roma veya İstanbul olabileceğini şekline verir.³⁰⁰ Kara Çelebi elçilerin Hz. İsa'nın elçileri olduğunu belirtmektedir. Ancak, “İşte o zaman biz onlara iki elçi göndermiştik. Onlar yalanladılar. Bunun üzerine üçüncü bir elçi gönderdik. Onlar: biz size gönderilmiş elçileriz dediler.”³⁰¹ âyeti elçilerin Hz. İsa'nın elçileri değil de Allah'ın elçileri olduğunu açık bir şekilde ifade etmektedir. Eğer elçiler Hz. İsa'nın elçileri olsalardı ona göre ifadeler kullanılırlardı.³⁰²

Yukarıda Kara Çelebi'nin tefsirinde naklettiği kıssa hadis kaynaklarında geçmemekle beraber tefsirlerde bulunmaktadır.³⁰³ Kıssanın Kâ'b b. Ahbâr (ö. 32/652)

²⁹⁹ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 59b, 60b; Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, II, 867.

³⁰⁰ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 58b; İbni Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, VI, 574.

³⁰¹ Yâsîn, 36/14.

³⁰² İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, VI, 574.

³⁰³ İbni Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, VI, 571-574; Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, II, 867.

ve Vehb b. Münebbih tarafından nakledilmesi³⁰⁴ İsrâilî rivayetlerden olduğu ihtimalini güçlendirmektedir.

1.3.8. Fezâilü'l-Kur'ân

Kur'ân'ın tümünü veya bazı âyet ve sûreleri; dinlemek, okumak, ezberlemek, öğrenmek ve öğretmek suretiyle kişinin kazanacağı faziletleri ve sevapları ya da bazı âyet ve sûrelerin şifalı oluşuna dair hadisleri konu alan ilme Fezâilü'l-Kur'ân denir.³⁰⁵ Kara Çelebi tefsirinde sûre ve âyetlerin faziletiyle ilgili birçok nakilde bulunmaktadır.

a. Fâtiha Sûresi'nin Fazileti

Kara Çelebi Fâtiha sûresinin faziletiyle ilgili rivayetler nakleder. Besmele ile ilgili birçok nakilde bulunmuştur. Kara Çelebi'nin naklettiği rivayete göre, Allah kalemi yarattığında ona baktı. Kalem Allah'ın heybetinden dolayı yarıldı. Allah kaleme yaz dedi. Kalem 'Ey Allah'ım ne yazayım?' dedi. 'Kâinatta kıyamet gününe kadar olacak olan şeyleri yaz' buyurdu. Kalem dedi ki; 'hangi şeyden başlayayım?' Allah "بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ" den başla dedi. Kalem yedi yüz senede besmeleyi yazdı. Yüce Allah bunun üzerine, 'izzetim hakkı için kim besmeleyi söylerse yedi yüz sene ibadet sevabı yazılır' diye buyurdu.³⁰⁶ Kara Çelebi naklettiği bu hadiste besmelenin kâinattaki her şeyin başlangıcı olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca besmeledeki mana derinliği dolayısıyla besmele çeken kişiye bolca sevap verileceğini belirtmektedir.

Müellifimiz aktardığı bir diğer hadiste besmele çekmenin ve öğretmenin faydasını şöyle ifade eder: Öğretmen öğrencisine "بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ" de, dediği zaman Allah çocuk, muallim, anne ve baba için kurtuluş beratı yazar, bu besmelenin sevabıdır.³⁰⁷

Kara Çelebi naklettiği bir diğer hadiste çocuk tarafından çekilen besmele dolayısıyla kabirdeki babası geçici bir süre azaptan kurtulmuştur. Rivayet şöyledir: Hz. Peygamber içinde azap edilen bir kabre uğradı. Oradan ayrılmak üzereyken nur tabakalarından olan rahmet gördü. Hz. Peygamber bu duruma şaşırды. Bunun üzerine Allah şöyle vahyetti: 'Kabirdeki kişi âsîdir. Öldüğünde karısı hamile idi. Çocuk doğup

³⁰⁴ İbni Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, VI, 571.

³⁰⁵ Abdullah Aydemir, "Fezâilü'l-Kur'ân," *DİA*, (1995), XII, 532; Demirci, *Tefsir Usûlü*, 205; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 201.

³⁰⁶ Ahmet b. Hanbel, *Müsned*, 47/381

³⁰⁷ Kurtûbî, *el-Câmiu'li'l-Ahkâmi'l-Kur'ân*, I, 336.

büyüyünce annesi onu öğretmene teslim etti. Öğretmen ona besmeleyi öğretti. Dünyada oğlu beni zikrederken ben babasına azap etmekten çekindim.”³⁰⁸

Rivayet edilen bir diğer hadiste yazılan kitapların başına besmele yazımlısı gerektiği belirtilmektedir. Çünkü hadisin ifadesiyle kalem önce “بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ” yazdı. Kitap yazınca başına “بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ” yazın. O her indirilen kitabın anahtarındır.³⁰⁹ Başka bir rivayette, “Biriniz bir kitap yazdığında onu besmele ile süslesin.”³¹⁰ diye buyurulmaktadır.

Besmelenin fazileti ile ilgili birçok nakilde bulunan Kara Çelebi, besmele ile ilgili bölümün sonunda, bismelenin faziletinin ve sevabının sonsuz olduğunu belirterek kendisinin denizden bir damla güneşten bir zerreyi aktardığını ifade etmektedir.³¹¹

Müellif, Hz. Ali’den naklettiği bir diğer hadiste: “Kim Fâtiha sûresini okursa Kur’ân’ı, Zebur’u, İncil’i ve Tevrat’ı okumuş gibi olur. Sanki o Allah yolunda okuduğu her bir âyetle dünya dolusu altını Allah yolunda tasadduk etmiş gibi olur. Peygamberlerden sonra cennete onun kadar zengin bir kimse giremez.”³¹²

Müellif Allah’a hamdetmenin faziletleri kısmında ‘الْحَمْدُ لِلَّهِ’ ‘mizanı doldurur.’ hadisini naklettikten sonra şu açıklamayı yapar: Şayet ‘الْحَمْدُ لِلَّهِ’ demenin sevabı cisim olsaydı bütün mizanı doldururdu. Kara Çelebi ‘Müminlere hallerinden sorulduğu zaman ‘الْحَمْدُ لِلَّهِ’ demeleri sünnettir.’ görüşünü desteklemek için şu hadisi nakleder: “Hz. Peygamber, bir adam gördü ve ona durumundan sordu. Adam iyiyim dedi. Peygamberimiz aynı soruyu üç kez sordu. Adam en sonunda ‘الْحَمْدُ لِلَّهِ’ iyiyim deyince Hz. Peygamber senden istediğim buydu dedi.”³¹³

Hz. Peygamber: ‘İsrâ gecesi arşın altında durdum. Yukarı baktım. İnci ve yakuttan asılı iki levha gördüm. Birine Fâtiha süresi diğerine bütün Kur’ân yazılıydı. Dedim ki Ya Rabbi bu iki levhayı ümmetime ikram et. Allah buyurdu: bu iki levhayı sana ve ümmetine ikram ettim. Bunun örneği Allah Teâla’nın sözünde olduğu gibidir: “Sana tekrarlanan yediyi ve Kur’ân’ı verdik.”³¹⁴ Dedim ki Ya Rabbi okuyanın sevabı ne kadardır. Allah buyurdu: O yedi âyettir. Kim onu bir defa okursa cehennemin yedi kapısı

³⁰⁸ Fahreddîn er-Râzî, *Mefâtihu'l Gayb*, I, 178.

³⁰⁹ Semerkandî, *Bahru'l-Ulûm*, vr. 8b.

³¹⁰ Semerkandî, *Bahru'l-Ulûm*, vr. 8b.

³¹¹ Kara Çelebi, *Tefsîru Süreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 8b.

³¹² Yafîi, *ed-Durru'n-Nezîm*, 12.

³¹³ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, I, 184.

³¹⁴ Hicr, 15/87.

ona haram olur. Ya Rabbi Kur'ân'ın hepsini okursa ona ne vardır dedim. Her harfi için cennette bir ağaç vardır. Ayrıca istediği her nimet verilecektir buyurdu. Levhaya baktım. Çerçeve içinde üç tane nur gördüm. Bu üç nur nedir dedim. Allah: Yâsîn ve İhlas sûresinin yeridir dedi. Âyete'l-Kursi benim niteliğim ve sıfatımdır. Onu bir kez okuyan benim yüzüme kıyamet gününde perdesiz bakar. Yâsîn sûresine gelince o seksen âyettir. Her gün onu okuyan için her gün seksen rahmetim vardır. Bunlar; yirmi hayatında, yirmi ölümünde, yirmi kabrinde ve yirmi dirilmesindedir. Dirildiği zaman çevresinde nurdan bir tabaka olur. Sırat köprüsünden şimşek gibi başında bir taç olduğu halde geçer. Ey Muhammed bu kişi cennette arkadaşın olur...³¹⁵ Müellifimiz aktardığı bu hadiste Fâtiha, Yâsîn ve İhlâs sûreleri ile Âyete'l-Kursi'nin faziletini ifade ederek insanları Kur'ân'ın bu bölümlerini okumaya teşvik etmektedir.

Kara Çelebi naklettiği hadisler ile Fâtiha sûresinin önemini ortaya koymaya devam eder: İsrâ gecesi Allah Teâlâ dile benden ne dersen Ya Muhammed dedi. Hz. Peygamber: Ya İlahi! İbrahim'i dost edindin ona büyük mülk verdin. Hz. Musa ile konuştun ona Tevrat'ı verdin. Hz. Davud'a dağları boyun eğdirdin. Demiri yumuşatıp ona büyük bir mülk verdin. Hz. Süleyman'a hiç kimseye vermediğin şekliyle mülk verdin. İnsan, cin, şeytan ve rüzgârı emrine verdin. Hz. İsa'ya incili öğrettin. Alacalıyı ve felçliyi iyileştirme imkânı verdin. Onu ve annesini şeytandan korudun. Allah Teâlâ dedi: benim seni dost ve habib edindiğim İncil de yazılmıştır. Seni bütün insanlara gönderdim. Senin ümmetini hem ilk hem de son ümmet yaptım. İnsanlar senin kulum ve elçim olduğuna şahitlik etmezlerse ümmetin olamazlar. Seni yaratılış açısından ilk nebi, insanların diriltilmesi açısından son nebi yaptım. Sana senden önce hiçbir peygambere verilmemiş tekrarlanan yediyi (Fâtiha sûresi) verdim. Daha önce hiçbir nebiye vermediğim arşın altındaki hazineden Bakara sûresinin son iki âyetini verdim. Seni ilk ve son yaptım.³¹⁶

Kara Çelebi Hz. Cebrâil'in Peygamber Efendimize şöyle dediğini nakleder: 'Ey Muhammed! Ümmetinin azaba girmesinden korkuyordum. Ama Fâtiha sûresi inince Allah'ın senin ümmetine azap etmeyeceğinden emin oldum. Fâtiha sûresi yedi ayalettir. Kim ümmetinden kim onu okursa her bir âyeti cehennemden bir kapısına kalkan olur. Ümmetin güvenilir olarak oradan geçer.'³¹⁷

³¹⁵ Nazilî, *Hazînetü'l-Esrârü'l-Kubrâ*, 129.

³¹⁶ Kadî İyâz, *Şifâ bi Ta'rîfi'l-Mustafâ*, I, 353.

³¹⁷ Fahrüddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, I, 171.

Hız. Peygamber, Fâtiha sûresi ile ilgili şöyle buyurmuştur: Canım kudret elinde olan Yüce Allah'a yemin ederim ki; Tevrat'ta, İncil'de ve Zebur'da olmayan kıymetli bir sûre indirildi.³¹⁸

“Allah bir kavmi diriltip onlara kesintisiz azap edecek. Onların çocuklarından birisi Fâtiha'yı okuyunca onlardan kırk sene azap kaldırılacak.”³¹⁹

Kara Çelebi Fâtiha sûresinin faziletiyle ilgili birçok neden olduğunu vurgulayarak önemli ve halka faydalı olanları yazdığını çok uzatmaktan ise korktuğunu bu kısmın sonunda ifade etmektedir.³²⁰

b. Yâsîn Sûresi'nin Fazileti

Kara Çelebi, Yâsîn sûresinin fazileti ile ilgili birçok nakilde bulunur. O, Yâsîn sûresinin başından sonuna kadar izzet sahibi Allah'a giden yolda temel ilkeleri tesis ettiğini ifade ederek ‘meseleleri en güzel ve eksiksiz bir şekilde âlimler eserlerinde belirtmişlerdir’ der. Kara Çelebi'ye göre, bu sürede istenilenlerin tamamı ve kastedilenlerin en değerlisi vardır. Bunlar; Kitabın (Kur'ân'ın) indirilmesi, risaletin beyanı, tevhid, haşr ve neşirdir. Kullar O'nun huzuruna getirilir. İtaat edenler yaptıklarının en iyisiyle ödüllendirilir. Suçlu olanlar ayrılır. Bu konular, Yâsîn sûresini en kâmil ve en güzel manada ortaya konmuştur.³²¹

Kara Çelebi Yâsîn sûresinin faziletini, naklettiği hadislerle pekiştirmektedir:

“Her şeyin bir kalbi vardır. Kur'ân'ın kalbi de Yâsîn'dir.”³²²

İnsanda en kıymetli olan organ kalptir. Yâsîn sûresi de Kur'ân'daki sûreler arasında en değerli olandır.³²³

Kara Çelebi *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn* adlı eserinde Fâtiha ve Yâsîn sûresine dair birçok nakil yapmaktadır. Hadislerden bolca iktibasları vardır. Sadece besmelenin faziletini izah kapsamında tespitlerimize göre on iki hadis nakleder. Sahabe ve tabiin sözleriyle süre başlarında Fâtiha ve Yâsîn sûresini tanıtmaktadır. Peş peşe alıntılar yaparak eserini oluşturmuştur. Genellikle bir nakilden diğerine geçerken arada

³¹⁸ Tirmizî, *Tefsîru Sûre*, 15.

³¹⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I,126.

³²⁰ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 11b.

³²¹ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 44b.

³²² Tirmizî, *Fezâilü'l-Kur'ân*, 7.

³²³ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 44b.

hiçbir yorum yapmamaktadır. Aradaki yorumlarını nadiren vermektedir. Bu değerlendirmeler de bir iki cümleyi geçmemektedir. Sûre faziletiyle ilgili yaptığı nakillerde müfessirlerin isimlerini veya eser adını vermektedir.

Kara Çelebi, genellikle *Kütüb-i Sitte*'den nakillerde bulunur. Diğer eserlerdeki rivayetleri azdır. Kaynaklarda tespit edemediğimiz hadis rivayetleri de bulunmaktadır. Rivayetlerinde sahih ve zayıf ayırımına değinmemektedir.

1.4. Dirayet Tefsiri

1.4.1. Dilbilimsel Tefsir

Kur'ân söz ve mana bütünlüğü ses ve söz sıralanmasındaki ahenk, insanların duyularına tesir etmesi, aynı anda farklı seviyelerdeki kişilere hitap edebilmesi gibi dil ve üslup açısından edebi türleri yansıtmacı ve her yönüyle icaz ifade etmesi açısından essiz bir kelimedir. Bu sebeplerle Kur'ân'ı tefsir etmenin vazgeçilmez yollarından biri de Arap dili ve edebiyatına hâkim olmaktan geçmektedir. Müfessir nakil yoluyla gelen bilgilerden çözemediği bir meseleyi, sarf, nahiv, belagat ve diğer dilbilimsel kurallardan istifade ederek çözer. Bu nedenlerle müfessirler ilahi muradın ne olduğunu anlamak için dil incelikleri hususunda büyük özen göstermiş, Arap dilindeki sarf, nahiv, mecaz, istiâre, vecize, atasözleri, şiir ve lehçeleri inceleyip araştırarak geniş bir edebiyat birikimi ortaya koymuşlardır.³²⁴

a. Sarf İle İlgili Değerlendirmeler

Kara Çelebi, ayetleri tefsir ederken genellikle dil ile ilgili tahliller yapmaktadır. “وَسَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أُنذِرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ” (Kâfirleri ikaz etsen de etmesen de onlar için birdir, onlar inanmazlar.) ayeti ile Âl-i İmrân suresi 64. âyetinde geçen ‘sevâun’ (سَوَاء) kelimesinin mübalâğa kastetmek için mastar olduğunu ifade eder.³²⁵

“بِسْمِ” kelimesinde çok kullanımdan dolayı elif düşmüştür. Hat kuralı gereği uzatılması gerekirdi. Hazfedilen eliften bedel “ب” harfi uzatılır. “الاسم” kelimesin başlangıç harfi sakindir. Bundan dolayı harekeli bir elifle başlanır. Basra nahiv

³²⁴Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî.Zemahşerî, el-Mufasssal fi İlmi'l-Luğa (Beyrut: Dâru İhyâ-i Ulûm 1990), 14; Demirci, *Tefsir Usulü ve Tarihi*, 257.

³²⁵ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti 'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 52b.

alimlerine göre, aslı “سُمُو” kelimesidir. Kûfelilere göre ise, kök harfleri “السمة” kelimesidir, “وسم”den türemiştir.³²⁶

Kara Çelebi “الرحمن الرحيم” kelimelerinin “رَجَمَ” kelimesinden mübalağa ismi fail olduğunu ifade eder. “عَلِمَ” kelimesinden “العليم” türemesi gibi “رَجَمَ”den “الرحيم” türemiştir. Aynı şekilde “الرحمن” da “الغضبان” kelimesinin “غَضِبَ” den türediği gibi “رَجَمَ”den müştaktır. Kara Çelebi “الرحمة” kelimesinin; fazilet, tevazu ve kalp inceliği manasına geldiğini belirtir. “الرحمة” kelimesi, nasıl kişi için kullanıldığında, bir şahsın bela ve sıkıntı içerisinde olduğunu gördüğünde kalbinde bir acıma ve incelik duygusu gelişip önce kendisinden sonra da musibete uğrayan kişiden onu gidermeyi istemesi anlamına geliyorsa, Allah için kullanıldığında kişiden belâ, sıkıntı ve benzeri olumsuz durumları gidermeyi ve kişiye ferahlık vermeyi ifade edilir. Ona göre rahman sıfatı rahim sıfatından daha belîğ ve anlamlıdır. Rahîm dünya ile ilgilidir. Rahmân ise hem dünya hem de ahirette vardır.³²⁷

Kara Çelebi, “رب” kelimesinin “العالمين” kelimesine izafe edildiğini söyler. “العالم” kelimesinin de “العلامة” den türediğini vurgular. Kelime manası itibariyle “العالم” bilinen ibaret olan manasına gelir. İstilahî manası itibariyle ise âlem, evrende Allah Teâlâ dışındaki her şeydir. O bütün sıfatları ve isimleri itibariyle subhan olan Allah’tır.³²⁸

Kara Çelebi “الْمَلِكُ” kelimesini izah ederken ayetlerden delil getirerek tefsir eder. “فَتَعَالَى اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يُقْضَىٰ إِلَيْكَ وَحْيُهُ وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا” (Gerçekliğinde şüphe bulunmayan, her şeye hükümler olan Allah yüceler yücesidir. Sana vahyi tamamlanmadan Kur’ân’ı okumada aceleci davranma ve "Rabbim! İlmimi arttır" de.)³²⁹ ayetin de olduğu gibi diğer bazı ayetlerde “الْمَلِكُ” kelimesi mübalağa ifade etmektedir.³³⁰

“مَلِكٌ” kelimesi “مَلِكٌ” kelimesinden türemiştir. Zorlayan sultan, göz kamaştırıcı bir hâkimiyet, tam galip, bütün emir ve nehiylerde tasarrufta bulunur. İzafeyle beraber din gününe izafe edilmektedir. Allah Teâlâ şöyle buyurur: “يَوْمَ هُمْ بَارِزُونَ لَا يَخْفَىٰ عَلَى اللَّهِ مِنْهُمْ” (O gün onlar, Allah’a gizli kalan hiçbir şeyleri olmaksızın (kabirlerinden) çıkarlar. Bugün hükümlerlik kimindir? Elbette tek ve mutlak hükümlerlik)

³²⁶Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 3b.

³²⁷ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 5a.

³²⁸ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 19a.

³²⁹ Tâ-Hâ, 20/14.

³³⁰ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 27a.

olan Allah'ındır!) Kara Çelebi "الْمَلِكُ" kelimesinin bu ayette Allah'ın her şey üzerindeki hâkimiyetini ifade ettiğini belirtmektedir.³³¹

"كما تدين تدان" ceza günü demektir. "يوم الدين" yani yaptığın şeye karşılık bulursun demek gibidir. Denildi ki din şerattir, itaattir. "يوم" ceza "دين" borcun karşılığının günüdür. Ayrıca, "دين" kelimesi; ceza ve mükâfat demektir. Yapan karşılığını görür denmektedir "دان-يدين-دينا".³³²

"ءِذَا مِنَّا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا ءِإِنَّا لَمَدِينُونَ" (Biz, ölüp de toprak ve kemik yığını haline gelmişken mutlaka hesaba çekilecekmışiz öyle mi?) hesabı görülür karşılığı verilir. Aynı şekilde "دَيَّانٌ" kelimesi de (Allah'ın muhasip, hayır ve şerle karşılık verici olması) 'دان' kökündendir. Din itaat manasına da gelir.³³³

Besemelede ki "الْبَاءُ" harfi mütealliki mahzuf zamirdir. Üzerine fiili mastar bina edilir. Kişi Kur'ân okumaya başladığı zaman "Allah'ın adıyla okuyorum" (بِسْمِ اللَّهِ أَقْرَأُ) demektedir. Aynı şekilde yemeye, içmeye, giymeye başlarken Allah'ın yardımını talep eder.³³⁴

b. Nahivle İlgili Değerlendirmeler

Kara Çelebi nahiv ilgili izahlar yapar.³³⁵ Mesela o, Yâsîn sûresi tefsirinde ifade edilen "إِنَّا نَحْنُ نُحْيِي الْمَوْتَىٰ وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَآثَارَهُمْ وَكُلُّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُّبِينٍ" âyetinin çözümlemesinde "إِنَّا" ifadesinin mübteda "نَحْنُ" ifadesinin de haber olduğu belirtmektedir.³³⁶ Ayrıca Kara Çelebi kelime manalarıyla ilgili bilgiler vermektedir. Ona göre Nuhiyî'l mevtâ (نُحْيِي الْمَوْتَىٰ) ifadesinden kasıt hidayetle cahilleri, ba's ile ölüleri diriltmek demektir.³³⁷

"الله" lafzı Allah'ın kendine has özle bir isimdir. O'nun dışında hiç kimse bu isimle mecaz olsun hakikat olsun zikredilemez. Sadece ibadet edilmeye layık olan için

³³¹ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 27a.

³³² Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 28a.

³³³ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 28a.

³³⁴ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 2a, 3b.

³³⁵ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 52b, 53a, 54a, 55b, 55a.

³³⁶ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 55a.

³³⁷ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 55a.

kullanılır. “الإله” kelimesi ise Âli İmrân Suresi 94.³³⁸ ve Câsiye sûresi 23.³³⁹ âyetlerde Allah dışında diğer batıl olan tapılanlar için kullanılmaktadır.³⁴⁰

Kara Çelebi’ye göre “الله” lafzı başlangıç olarak lafzı celilin âlem olan isimdir. Tevhitteki, “لا إله إلا الله” sözü O’nun etrafında döner. Allah lafzını başkası için kullanmanın mümkün olmadığı âşikardır. Cins isim olmasından dolayı galip yolla özel isim olarak kullanılması söylediklerimize zarar vermez. Denildi ki aslında bir vasıf halinde söylenmesi zatına galip olarak kullanıldığından başkası için kullanılamaz. Denildi ki tevhit kelimesinin nekreye kullanılmasından murat hak mabuttur. Onun manası, Allah’a denk herhangi bir şey yoktur. Tek mabut da Allah’tır.³⁴¹

Kara Çelebi, Ali es-Semerkandî’nin tefsirinde bu konuyla ilgili görüşlerini aktarmaktadır: Allah özel isim midir yoksa galip isim midir? Âlimler bu konuda ihtilaf etmişlerdir. Bu mesele, içinden çıkılmaz zor meselelerdendir. Âlimler “الله” lafzının sadece Yüce Allah için ifade edilmesi gerektiği noktasında icma etmişlerdir.³⁴²

Bütün mezhep ve fırkalar ile diğer dinlerdeki gruplar Allah kelimesinin özel isim olduğunda ittifak etmişlerdir. Allah ismi her şeyi yaratan Allah’a aittir. O’nun hiçbir ortağı yoktur. Allah dışında hiçbir şey için kullanılamaz. Yüce Allah Kur’ân’ı Kerîm’de: “وَلَيْنُ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ” (Onlara, "Gökleri ve yeri kim yarattı?" diye soracak olsan, mutlaka "Allah" diyeceklerdir. De ki: "Bütün övgüler Allah’a mahsustur"; ama onların çoğu bilmez.) buyurmaktadır. Bu ayette ifade edildiği şekilde her şeyi var eden Allah tektir. Allah ismi de başkası için kullanılamaz.³⁴³

Kara Çelebi’ye göre “الحمد” ifadesi seçme sonucu olan zorunlu olmayan durumlara karşı övgüyü ifade eder. Bu nedenle “حمدت زيدا على علمه وكرمه” ifadesinde ‘hamd’ kelimesi kullanılabilir. Ancak “على حسنه” cümlede geçecek olsa hamd kelimesi kullanılamaz. Kara Çelebi, insanın güzelliği kendi kazanımıyla olan bir şey olmadığını belirtir.³⁴⁴

³³⁸ قَالَ فَادْهَبْ فَإِنَّ لَكَ فِي الْحَيَاةِ أَنْ تَقُولَ لَا مِسَاسَ وَإِنَّ لَكَ مَوْعِدًا لَنْ يُخْلَفَهُ وَانظُرْ إِلَى إِلْهِكَ الَّذِي ظَلْتَ عَلَيْهِ عَاكِفًا لَنْتَحَرِّقَنَّهُ ثُمَّ لِنَّبِقَةً فِي يَوْمِ نَسْفِ الْأَنْبِيَاءِ

³³⁹ أَفَرَأَيْتَ مَنْ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوَاهُ وَأَضَلَّهُ اللَّهُ عَلَى عِلْمٍ وَخَتَمَ عَلَى سَمْعِهِ وَقَلْبِهِ وَجَعَلَ عَلَى بَصَرِهِ عَشَاوَةً فَمَنْ يَهْدِيهِ مِنْ بَعْدِ اللَّهِ أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ

³⁴⁰ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsin*, vr. 3b.

³⁴¹ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsin*, vr. 3b.

³⁴² Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsin*, vr. 3b.

³⁴³ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsin*, vr. 4a.

³⁴⁴ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsin*, vr. 5a.

Kara Çelebi “الحمد” kelimesi elif lam takısı ile muarref bir kelime olduğunu ve bu kelimenin Allah’ın bütün sıfatlarını içine aldığını zikreder. “الحمد لله” ifadesinin ise “أَحْمَدُ الله” ifadesinden daha öncelikli olduğunu belirtir. Kara Çelebi’ye göre “أَحْمَدُ الله” diyen kişi kendi hamdini söylemiş olur. Ancak Allah’a şükreden ve hamdedenlerden önce de hamd Allah’a aittir. Kara Çelebi “الحمد” kelimesinin sıfat olduğunu, “الحمد لله” terkinde ise “الحمد” mübteda, ‘الله’ nin haber olduğunu belirtir.³⁴⁵

Kara Çelebi’ye göre, “يوم” kelimesini izafetle kullanmak ya “يوم” kelimesinin yüceliğini kastetmek için veya Allah’ın emir verme konusunda tek olduğunu ifade etmek için kullanılmıştır. Bu vasıfların da Allah Teâlâ’ya izafesi âlemleri yaratmış olmasındandır. Allah onların rabbidir. Görünen görünmeyen bütün nimetleri onlara verendir. Hemen ve ileriki zamanlarda sevap ve azap gününün sahibidir. Bütün bunlar gerçek manada hamdin sahibinin Allah olduğuna, Allah’tan başkasına hamd etmenin uygun bir davranış olmadığına delalet etmektedir.³⁴⁶

c. Belağat ile İlgili Değerlendirmeler

“وَجَعَلْنَا مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ سَدًّا وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا” (Onların önlerine bir set arkalarına bir set çektik.)³⁴⁷ âyetinde Kara Çelebi’ye göre isti’âreyi temsiliyye vardır. Çünkü “سَدًّا” kelimesi asıl anlamı dışında temsili olarak kullanılmıştır. Aralarında bulunan benzerlikten dolayı bu şekilde kullanılmıştır.³⁴⁸

“أَنَا خَلَقْنَا لَهُمْ مِمَّا عَمِلَتْ أَيْدِينَا” (Muhakkak ellerimizle onlar için yarattık.) âyetinde müellifimize göre isti’âreyi temsiliyye bulunmaktadır. Kara Çelebi “أَيْدِينَا” (Ellerimizle) ifadesinden kastedilen normal insan eli gibi organlar olmadığını belirtmektedir. Burada “أَيْدِينَا” kelimesi asıl manayla alakası bulunduğundan dolayı bu şekilde zikredilmiştir.³⁴⁹

1.4.2. Kalamî Yorumlar

Sözlük manası itibariyle bir düşünceyi tam olarak anlaşılır bir şekilde yansıtan söze kalam denir. Terim anlamı itibariyle kalam, İslam dininin inanç ve davranışlarına ait konuları nas vasıtasıyla belirleyip akıl ilkeleriyle temellendirme konusuyla ilgilenen ilimdir.³⁵⁰

³⁴⁵ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 12b.

³⁴⁶ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 27b.

³⁴⁷ Yâsîn, 36/9.

³⁴⁸ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 51b.

³⁴⁹ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 82b.

³⁵⁰ Yusuf Şevki Yavuz, “Kalam,” *DİA*, (2002), XXV, 196.

Kara Çelebi tefsirinde kelimelerine değinmektedir. Kara Çelebi'ye göre Allah'ın kullara kızmasının sebebi onların dalalette olduğunu bilmesidir. Bu şekilde olduğu zaman Allah'ın sıfatı kulun sıfatına etki eder. Ancak Allah'ın bunu bilmesi kulların sapkın olmasını gerektirir sözüne gelince, böyle olursa kulun sıfatının Allah'ın sıfatına tesir etmesini gerektirir ki bu muhaldir. Kul davranışlarında ve inancında özgürdür. Allah'ın bilgisi sebebiyle değil kendi bilgi ve tercihleriyle içinde bulunduğu durumdadır.³⁵¹

a. Uluhiyyet

Rab kelimesinin terbiye manasına geldiğini ifade eden Kara Çelebi'ye göre Rab, bir şeyi kemal noktasına kademe kademe ulaştırmak manasına gelir. “أُرْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكَ رَاضِيَةً” (Rabbine hoşnut olarak dön.)³⁵² Kara Çelebi'ye göre “رب الدار” (ev sahibi) gibi terkip olarak ‘rab’ kelimesi kullanılır. Müfret olarak tek başına Allah dışındaki kişiler için ifade edilemez.³⁵³

Kara Çelebi rubûbiyet kelimesi ile ilgili izahlar yapar. Ona göre Allah'ın rubûbiyetinin kapsamını açıklamaya gerek duyulmayacak kadar geniştir. Allah her şeyi var eder. Terbiye eder. Aklın şahitliği bunda açıktır.

Birkaç yönden Allah'ın terbiyesi diğer insanların terbiyesinden farklıdır. Allah bir kişiyi kendisi için değil de terbiye ettiği kişinin menfaati için yapar. Ancak Allah'ın dışındakiler terbiye ettikleri zaman, bu terbiye nispetinde hazine mallarından noksanlaşma olur. Allah için böyle bir şey söz konusu olmaz. İhtiyaç sahibi kişi isteğinde çok ısrar ederse Allah dışında iyilik eden kişi ona kızabilir ve iyilikten vazgeçebilir. Oysa Allah Teâlâ böyle değildir. İsrarcı olanın mükâfatını artırır. Allah kendisinden bir şey istenmediği zamanda iyilik eder. Allah iyiliği devam eder. Ancak insanlar fakir düştükleri zaman ya da ölmeleriyle iyilikleri sona erer. Yüce Allah dışında ihsanda bulunanların ihsanı genel değildir. Ancak Allah'ın terbiyesi ve ihsanı geniştir. “وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَىٰ اللَّهِ رِزْقُهَا وَيَعْلَمُ مُسْتَقَرَّهَا” (Yeryüzünde yürüyen her canlının rızkı, yalnızca Allah'ın üzerinedir. Allah o canlının durduğu yeri bilir.)³⁵⁴ âyeti Allah'ın lütfünün genişliğini ifade etmektedir.

³⁵¹ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsin*, vr. 42a.

³⁵² Fecr, 83/21.

³⁵³ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsin*, vr. 15b.

³⁵⁴ Hûd, 11/6.

Kara Çelebi Allah lafzıyla alakalı görüşlerini ifade eder. Ona göre kelimenin aslı “ilah” kelimesidir. Hemze hafzedilmiştir. Lafzetullahın baş tarafına ise hemzedden bedel elif-lam takısı gelmiştir. Kara Çelebi, Allah isminin insanlar arasında en tanınan ve sadece Allah’a ait olan isim olduğunu söyler. Ona göre mecaz ve hakiki anlamda kendisinden başkası için kullanılamaz. Allah’ın diğer isimleri başkaları için kullanılabilir. Allah ismi sadece Allah’a aittir. Gerçek olan ma’buda hastır. Gerçek manada ibadet edilenin Allah olması dolayısıyla gayrısındaki her ibadet edilene galip gelmiştir. Kara Çelebi, Allah isminin Allah ile beraber kaim olduğunu ifade eder.³⁵⁵ Kara Çelebi’ye göre, kelime-i tevhidde ilah kelimesinin nekre gelmesinin sebebi, gerçek anlamda ibadet edilen mabud anlamına geldiği içindir. Kara Çelebi ayrıca âlimlerin ismi zatın yaratan Allah olduğunda icma ettiklerini zikreder.³⁵⁶

b. İsim ve Müsemma

Kara Çelebi isim ve müsemma konusuna değinmektedir. Âlimler isim ve müsemma konusunda ihtilaf etmişlerdir. Kara Çelebi’ye göre isimler hususi lafızlardır. Lafzın karşılığı olarak ifade edilen şeye müsemma denir. İsim ile müsemma arasında derin bir bağlantı vardır. İsim müsemmanın gayrısı değildir. Aynıdır. Kara Çelebi, aynı zamanda isim zamana delalet etmeyen lafız olduğunu vurgular. İtikâdî mezhepler isim ve müsemma ilişkisini Allah’ın sıfatları var olup olmadığı veya Allah’ın aynı mıdır veya gayri midir şeklinde ifade edilen tartışmanın temelini oluşturmaktadır.³⁵⁷

Kara Çelebi Allah’ın isimlerinin tevkîfi mi yoksa ıstılâhî mi olduğu noktasında âlimlerin ihtilaf ettiğini ifade eder. Kara Çelebi, Mütezile ve Keramiyye’nin görüşlerinin isimlerin ıstılâhî ve kıyâsî olduğunu belirtir. Ancak Kara Çelebi’ye göre doğrusunun Ehl-i Sünnet âlimlerinin söylediği gibi bu isimlerin tevkîfi olmasıdır.³⁵⁸

c. Tevhid

Kara Çelebi Allah’ın varlığıyla ilgili inkârcılara karşı reddiyeler de aktarmaktadır. Onun belirttiğine göre bazı zındıklar Cafer b. Sadık’ın yanında Allah’ı inkâr etmişlerdir. Bunun üzerine Cafer, “Denizde gemiye hiç bindiniz mi?” deyince onlar, “evet” diye karşılık vermişlerdir. Cafer onlara, “siz fırtınaya hiç rastladınız mı?”

³⁵⁵ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 4a.

³⁵⁶ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 4a.

³⁵⁷ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 3b.

³⁵⁸ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 3b.

diye sorunca onlardan biri “evet” diye cevap verip şöyle anlatmaya başlamıştır: “Bir gün şiddetli bir rüzgâr oldu ve bindiğimiz gemi yarıldı. Yolcular boğuldular. Ben bazı tahta parçalarına tutunmuştum. Daha sonra onlarda elimden kaybolup gitti. Daha sonra dalgalar beni sahile attı” dedi. Adam sözünü bitirince Cafer o kişiye şöyle demiştir: “Önce gemiye ve yolculara güvendin. Daha sonra altındaki tahtalara güvendin. Bunlar senden kayboldu. Sonra boğulmayı mı yoksa selamete ermeyi mi düşündün?” Adam: “Kurtulmayı istedim.” demiştir. Bunun üzerine Cafer, “Kimden istedin” deyince adam susup kalmıştır. Cafer, ona şöyle demiştir: “O zaman sen her şeyi yaratan Sâni’ olan Allah’tan istedin. O da sana yardım etti ve seni boğulmaktan kurtardı.” Bunun üzerine adam Müslüman oldu.³⁵⁹ Kara Çelebi, anlatmış olduğu bu kıssa ile Allah’ın varlığını ve birliğini okuyucunun daha iyi kavramsına yardımcı olmak istemiştir.

Kara Çelebi Allah’ın tek bir ilah olmasıyla ilgili bir hadis nakleder. Hz. Peygamber: “Müşrik birisine kaç ilahın var dedi. Adam on tane ilahım var dedi. Sana nimetleri kim veriyor. Veya seni büyük sıkıntılardan kim kurtarıyor. Adam Allah dedi. O zaman senin ondan başka niye ilahın var ki?” dedi.³⁶⁰

Kara Çelebi Ebû Hânife’nin inançsızlar ile olan bir münazarasını nakleder. Ebû Hânife’yi öldürmek için dehriler kılıçlarını çekmişler ve fırsat kolluyorlardı. Ebû Hânife bir gün mescitte iken kılıçlarını kınlarından çekip ona saldırdılar. Onu öldürmek istiyorlardı. Ebû Hânife onlara şöyle demiştir: “Bana bir meselede cevap verin sonra istediğinizi yapın.” Dehriler, Ebû Hânife’nin teklifini kabul edip onu dinlemeye başladılar. Ebû Hânife: “Ne dersiniz sizden birisi yüklerle dolu bir gemide mürettebat ve kaptanı olmadığı halde giderlerken o gemiyi dalgalar ve çeşitli rüzgârlar sardığında ve gemiyi sürüklemeye başladığında dayanaksız ve mürettebatsız geminin kendisini kurtarması aklen caiz olur mu?” diye sorunca; Hayır böyle bir şey aklen mümkün olmaz demişlerdir. Bunun üzerine Ebû Hânife bir gemiye dahi bir yol gösterici olması lazım gelirken dünyanın bu şekilde bir intizam içerisinde gitmesinde bir yaratan ve işleri yürütene ihtiyaç yok mudur? diye sormuş ve onların vicdanlarına ve kalplerine hitap etmiştir. Bu nedenle hepsi ağladı. Özür dileyip Müslüman oldular.³⁶¹

³⁵⁹ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr.16a.

³⁶⁰ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 16a.

³⁶¹ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 16b.

Kara Çelebi, Ebû Hânife'den verdiği bir başka örnekte anne, baba, erkek veya kız çocuğu doğmasını ister. Allah ya onların istekleri doğrultusunda verir. Veya aksini verir. İşte bu Allah'ın varlığının delilidir.³⁶²

d. Nübüvvet

Kara Çelebi “إنك لمن المرسلين” (Elbette sen gönderilen peygamberlerdensin.)³⁶³ âyeti Hz. Peygamber'in risâletini pekiştirdiğini ifa etmektedir. Yüce Allah ilk peygamber Hz. Âdem'den itibaren insanoğluna Hz. Muhammed'e kadar bir lütuf olarak peygamberler göndermiştir. “على صراط مستقيم” (Dosdoğru yol üzeresin.) âyeti bütün işlerde tevhide ve istikamet üzere olmayı ifade etmektedir. İstikamet üzere olmak maksada ulaştırın en yakın yoldur. Dolayısıyla vahiy her türlü töhmetten uzaktır. Aynı zamanda bu âyet kâfirlerin Hz. Muhammed'in peygamberliğine itirazlarına bir reddiyedir. Allah'a yönelip başka şeylerden yüz çevirirse Allah'a ulaşır. Ayrıca Yüce Allah, Hz. Peygamber'i peygamberlik ve dosdoğru yol üzere olma vasıflarıyla övmüştür.³⁶⁴

e. Ahiret

“إنا نحن نحي الموتى” (Muhakkak biz, ölüleri diriltiriz.)³⁶⁵ âyeti biz ölüleri ve aynı zaman cahilleri hidayetle diriltiriz. Kara Çelebi bu âyetin tefsirinde ayrıca mecaz manayı ifaden görüşlere de yer vermiştir. Diriltmek şirkten imana çıkarmak manasına da gelir. Allah sıratı müstakim üzere elçi gönderdiğini bize haber vermiştir. Kuranı isyanlardan uzak durmamız ve elem verici bir azaptan kurtulmamız için göndermiştir. İtaat edenleri cennetle müjdelemiştir. İtaat etmeyen ve inkârcı kişilere de ahrette cezalandıracaktır.³⁶⁶

“متى هذا الوعد” (Bu vaat ne zaman?) âyetinde kastedilen kafirlerin ba's(dirilme) ne zaman sorusudur. Yani bizi tehdit ettiğiniz şey ne zaman vuku bulacaktır? Kıyamet ne zaman gerçekleşecektir? Gibi sorularıdır.³⁶⁷

³⁶² Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 16b.

³⁶³ Yâsîn, 36/3.

³⁶⁴ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 47a; Beyzâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vil*, II, 865.

³⁶⁵ Yâsîn, 36/12.

³⁶⁶ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 55a; Beyzâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vil*, II, 865.

³⁶⁷ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 66b; Beyzâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vil*, II, 871.

“نُفَخَ فِي الصُّورِ” (Sûra üfürüldü.) âyetinde ifade edilen üfürme müellifimize göre iki defa olacaktır. Birinci üfleyişte kıyamet kopacak ikinci üfleyişte insanlar tekrar diriltilecekler. Kara Çelebi bu konuyla ilgili başka bir görüşte de üfürmenin üç defa olduğunu ifade eder birinci üfürüşte insanlar dehşete düşer. İkinci üfleyişte insanlar düşer bayılırlar. Üçüncü üfleyişte kıyam üfleyişidir. İnsanlar dirilirlir.³⁶⁸

f. İman

Kara Çelebi'ye göre, kulun imanı recâ' ve korkuyla dengelenir. Allah'ın azabından korkma ve Allah'ın rahmetinden ümidi kesmemek Müslümanlardan istenir. Hz. Peygamber: “Eğer müminin korkusu ve ümidi karşılıklı tartılırsa, ikisi birbirine denk olur,” diye buyurur. “صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ” (O yol ki nimet verdiklerinin yolu) sözü ümidi ifade eder. Ancak “غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ” (Gazaba uğramışların ve sapanların yolu değil) ifadesi ise korkuyu içerir. Bu şekilde her iki tarafta kuvvet bulmasıyla iman güçlenir.³⁶⁹

Kara Çelebi hâşiyesinde, sonradan meydana gelen iman geçerli midir? İman amelden bir parça mıdır? gibi meseleler üzerinde durmuştur. Ayrıca kelâmî manada münazara ihtiva eden kıssalardan nakiller yaparak kâfirlere ve bidat ehline iddialarına cevaplar vermiştir.³⁷⁰

1.4.3. İşârî ve Tasavvufi Yorumlar

İşârî tefsir, sadece mutasavvıflara açılan ve zahir mana ile de uygunluğu mümkün olan bazı gizli manalara ve işaretlere göre Kur'ân'ı tefsir etmektir. Bu tefsir çeşidi, sülûk erbabının peşin hükümlerine dayanmaz. Herhangi bir yorum şekline şartlanmaz. Allah katında bulunduğu makama göre kalbine doğan ilhamları ihtiva eder.³⁷¹

Kara Çelebi, Fâtîha sûresini tefsir ederken birçok mutasavvıftan nakiller yapmaktadır. Tespitlerimize göre; Caferi Sadık (ö. 148/765),³⁷² İbrâhîm b. Edhem (ö.

³⁶⁸ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtîha ve Yâsîn*, vr. 67a.

³⁶⁹ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtîha ve Yâsîn*, vr. 42a: Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, s. 34.

³⁷⁰ Kara Çelebi, *Hâşîye alâ Envâri't-Tenzil: Risâle alâ Tefsîri Kavlihî Teâlâ min Envâri't-Tenzil 'yevme ye'tî ba'zu âyati rabbik*, 1b, 2b.

³⁷¹ Süleyman Ateş, *İşârî Tefsir Okulu* (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1998), 19.

³⁷² Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtîha ve Yâsîn*, vr. 16a, 75a.

161/778),³⁷³ Süfyân-ı Sevrî (ö. 161/778),³⁷⁴ Bîşr el-Hafî (ö. 227/841),³⁷⁵ Zünnûn el-Mısrî (ö. 246/859),³⁷⁶ Serî es-Sakatî (ö. 251/865),³⁷⁷ Ebû Salih (ö. 271/884),³⁷⁸ Cüneyd-i Bağdadi (ö. 297/910),³⁷⁹ Hallâc-ı Mansûr (ö. 309/922),³⁸⁰ Gazzâlî (ö. 505/1111),³⁸¹ Muhyiddîn Abdülkâdir el-Geylânî (ö. 561/1165-66),³⁸² Kâşânî (ö. 730/1329)³⁸³ ve İbn Arabî (ö. 638/1240)³⁸⁴ iktibasları bulunmaktadır.

1.4.3.1. İşârî ve İ'tibârî Yoruma Dayalı İstidlaller

a. Takva

Kara Çelebi “إِيَّاكَ نَعْبُدُ” ifadesinin tefsirinde takva konusuna değinerek takvayı kısımlara ayırır. Avamın takvası, şirk küfür ve bidatlerden uzak duran kişilere Allah'ın iman ve İslam ile hidayet etmesidir. Havasın takvası, kişinin günah ve isyandan kaçmasıyla ihsan boyutuna erişmesidir. Ehassın takvası, rahmandan başkasını düşünmemektir. Perdenin açılması ve müşahede edilmesidir.³⁸⁵

b. İstiâne

Kara Çelebi, “إِيَّاكَ نَعْبُدُ” ayetinin tefsirinde istiane konusuna da geniş bir şekilde yer vermektedir. Konuya Allah'tan başkasından yardım istenir mi? Sorusuyla başlamaktadır. Arifler dediler ki, arif kişiler önemli durumlarda ve işlerin öncesinde Allah'a müracaat ederler. Avam ise mahlûkattan ümitlerini kestiklerinde Allah'tan isterler. Bir kişi yaratılanların yardımından ümidini keserse Allah ona yeter. O subhândır. Bütün çetin işleri yapmaya gücü yeter. Her şeye kadirdir.³⁸⁶

Kara Çelebi, naklettiği bir Kudsî hadiste Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu nakleder: Allah Teâlâ şöyle buyurdu, bir kimsenin başına bir bela gelirse mahlûkata yapışırsa göklerin sebeplerini keserim. Hevasını ayaklarının altına yerleştiririm. Onu kendi başına bırakırım. Bir kişi de var ki yarattığıma değil de bana yapışırsa istemeden

³⁷³ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 23b, 29a, 35a, 40a.

³⁷⁴ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 29b.

³⁷⁵ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 6b, 29b, 30a.

³⁷⁶ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 18b, 32b, 35a.

³⁷⁷ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 13b.

³⁷⁸ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 30b.

³⁷⁹ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 16a, 5a.

³⁸⁰ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 35a.

³⁸¹ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 13b, 23b, 30a, 39b.

³⁸² Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 36a.

³⁸³ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 40b.

³⁸⁴ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 20b, 70b.

³⁸⁵ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 33a.

³⁸⁶ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 33a.

ona veririm. Dua etmeden önce duasına icabet ederim.³⁸⁷ Bu hadisten yardım istemenin sadece Allah'a ait olduğu ifade edilmektedir.

Kara Çelebi, istiânenin önemini vurgulamak için Hz. Peygamber'den hadis nakletmektedir: "Allah'ı rahatlık halinde bil ki Allah'ta seni zorluk durumunda bilsin. İbadet ve itaat çeşitleriyle beraber Allah'a yaklaş. İstedğin zaman Allah'tan iste. Kalem, olan şeyleri yazdı. Yaratılanlar sana fayda vermek için çalışsalar Allah dilemedikçe veremezler. Aynı şekilde zarar vermek için çalışsalar yine başaramazlar."³⁸⁸ Kara Çelebi Abdülkâdir el-Geylânî'nin bu hadis ile ilgili sözleriyle açıklamalar yapmaktadır. Her müminin bu hadisi kalbine ayna yapması gerekir. Üzerinde düşünmesi gerekir. Ruhunu teslim edinceye kadar bütün hareketlerine dikkat eder. Dünya ve ahrette Allah'ın rahmetiyle izzet bulur. Dünya ve ahrette ki saadet Allah Teâlâ'ya yapışmaktır. Dünya ve ahiret mutsuzluğu da Allah'tan gayrisine yapışmaktır. Musa (a.s): " قَالَ رَبِّ إِنِّي لَا أَمْلِكُ " (Mûsâ, "Rabbim! Ben kendimden ve kardeşimden başkasına söz geçiremiyorum. Artık bizimle bu yoldan çıkmış kavim arasında sen hükmet" dedi.)³⁸⁹ demesi sebebiyle Allah Teala onlara nefislerine ceza vermiştir. Kara Çelebi'ye göre, Hz. Musa Allah'tan yardım istemek yerine, kavmiyle arasının ayrılmasını istemesi, kavmiyle beraber yeryüzünde dolaşma sonucunu doğurmuştur. Allah şöyle buyurmuştur: " قَالَ فَإِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ أَرْبَعِينَ سَنَةً يَتِيهُونَ فِي الْأَرْضِ فَلَا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ " (Allah buyurdu ki: "Öyleyse onlar yeryüzünde şaşkın şaşkın dolaşmak üzere oradan (kutsal topraklar) kırk yıl mahrum bırakılmışlardır. Artık sen yoldan çıkmış toplum için üzülme!")³⁹⁰ âyeti bu konuyu bildirmektedir.³⁹¹ Kara Çelebi, Kur'ân'da Hz. Peygamber'le ilgili bahsedilen şu örneği de " قَالَ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي ضَرًّا وَلَا نَفْعًا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ لِكُلِّ أُمَّةٍ " (De ki: "Allah dilemedikçe ben kendime bile ne bir zarar ne de fayda vermeye muktedirim. Her ümmetin bir eceli vardır. Ecelleri geldiğinde ne bir an geri kalır ne de bir an ileri gidebilirler.")³⁹² nakletmektedir. " قَالَ لَنْ يُصِيبَنَا إِلَّا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَنَا هُوَ مَوْلَانَا وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ " (De ki: "Allah bize ne yazmışsa başımıza ancak o gelir, O bizim Mevlâmızdır." Müminler yalnız Allah'a güvenip

³⁸⁷ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 35b.

³⁸⁸ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 36a.

³⁸⁹ Mâide, 5/25.

³⁹⁰ Mâide, 5/26.

³⁹¹ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 35b.

³⁹² Yûnus, 10/49.

dayansınlar.)³⁹³ âyeti de Hz. Peygamber'in sadece Allah'tan yardım istediğini göstermektedir.³⁹⁴

Kara Çelebi, istiane konusunda, Allah dışında herhangi bir şeyden yardım isteme ile ilgili ariflerden, mahlûkatın mahlûkata yardımı hapistekinin hapistekine yardımı gibidir, sözünü ifade etmektedir.³⁹⁵

Müellifimiz Allah'tan başkasından istiane konusunda Hz. Yusuf'tan Kur'an'da geçen: “وَقَالَ لِلَّذِي ظَنَّ أَنَّهُ نَاجٍ مِنْهُمَا اذْكُرْنِي عِنْدَ رَبِّكَ فَأَنْسِيَهُ الشَّيْطَانُ ذِكْرَ رَبِّهِ فَلَبِثَ فِي السِّجْنِ بِضْعَ سِنِينَ” (Onlardan, kurtulacağına inandığı kişiye, "Efendinin yanında benden bahset" dedi. Fakat şeytan ona, efendisine Yûsuf'tan söz etmeyi unutturdu. Dolayısıyla Yûsuf birkaç sene daha zindanda kaldı.)³⁹⁶ sözünü aktarmaktadır. Hz. Yusuf o kişinin kendisini kurtaracağını zannetti. Şeytan ona Hz. Yusuf'u efendisinin yanında anılmasını unutturdu. Çünkü Hz. Yusuf Allah'tan yardım istemesi gerekirken mahlûktan yardım istedi. Kara Çelebi bu yorumunda da yardım istemeye layık tek varlığın Yüce Allah olduğunu beyan etmektedir.³⁹⁷

c. İbadet

Kara Çelebi, ibadetin keyfiyetini açıklarken tasavvuf erbabından nakiller yapmaktadır. Örneğin Zünnûn-ı Mısırî'ye göre ibadet, kulun bütün zamanlarda Allah ile beraber olması ve onu hatırdan çıkarmamasıdır. Allah insanın vakitlerinin hepsinde mevlasıdır ve ona yardım eder. Hallâc-ı Mansûr ibadeti, bütün işleri Allah'a bırakmak ve bela ve nimetlere şükretmek olarak tanımlamaktadır.³⁹⁸

Kara Çelebi ibadetin gerçek manada nasıl olması gerektiği ile ilgili Zünnûn-ı el-Mısırî'dan bir kıssa anlatmaktadır. Zünnûn-ı el-Mısırî kendisi Antakya dağlarından birisinde iken üzerinde yünden bir cübbesi bulunan Allah aşığı bir kadından bahsetmektedir: kendisine selam verdim. Selamımı aldı. Sonra bana sen Zünnûn-ı el-Mısırî değil misin, diye sordu. Ben de Allah seni affetsin. Beni nasıl tanıdın dedim. Kadın: Benim kalbimle senin kalbin arasında sevgi ve muhabbet kaynaklı bir bağ olduğundan dolayı seni tanıdım dedi. Sonra kadın şöyle dedi: Sana bir mesele

³⁹³ Tevbe, 9/51.

³⁹⁴ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn* vr. 36a.

³⁹⁵ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn* vr. 36a.

³⁹⁶ Yûsuf, 12/42.

³⁹⁷ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 36a.

³⁹⁸ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 35a.

soracağım, dedi. Sor dedim. Kadın: Cömertlik nedir, dedi. Harcamak ve vermektir dedim. Kadın: Bu söylediğin dünya da ki cömertliktir. Dindeki cömertlik nedir, dedi. Mevla'ya itaatte koşmaktır, dedi. Kadın: Sen itaatte koşarsan Mevla sana bol verir mi? Bire on verir dedim. Bunun üzerine kadın şöyle dedi: Bu söylediğin ne kadar acı Efendi! Bu din yönüyle çirkin bir şeydir. Allah'a itaatte koşmak kalbini Allah'a muttali kılman için koşmandır. Sen bunu istemiyorsun. Allah'a itaatten bir ücret beklemek değil O'nun celaline ve izzetine yönelmek için çaba göstermelisin. Ben yirmi yıldır buna uğraşıyorum. Kadın bunu söyleyip gitti.³⁹⁹ Kara Çelebi Zünnûn-i el-Mısrî'nin dilinden naklettiği bu kıssa ile ibadetlerin mahza Allah rızası için olması gerektiği, bir karşılık değil de sırf Allah'ın azametini tazim için yapılması gerektiğini ifade eder.⁴⁰⁰

Kara Çelebi ibadetle ilgili mutasavvıflardan nakiller yapmaktadır. Atâ (ö. 309/921) Allah'a ibadetin dört şekilde olduğunu ifade eder: Ahde vefa, Allah'ın sınırlarını korumak, Allah'ın razı olduklarını yapmak ve razı olmadıklarını terk etmektir. Abdullah Mağribî ise dört şey kendisinde bulunan kişinin ubudiyete layık olmadığını belirtir. Bunlar; açlık, çıplaklık, fakirlik ve zilletir. Abdullah Mağribî'nin açıklamasından Allah'ın gayrisi bunlara muhtaçtır, bu nedenle sadece Allah'a ibadet edilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. İbrâhîm b. Edhem ise ibadetin derinliğini şöyle ortaya koyar: kalplerinizi Allah korkusuyla, dillerinizi Allah'ın zikriyle, bedenlerinizi O'na itaatle, yüzlerinizi hayâ duymakla, gözlerinizi de Allah'ın haram kıldığı şeylere bakmamakla Allah'a ibadet etmiş olursunuz.⁴⁰¹

Kara Çelebi, hamd kelimesini açıklarken Cüneyd-i Bağdadi'nin de şeyhi olan Serî es-Sakatî'den bir kıssa nakletmektedir. Serî es-Sakatî'ye soruldu: Allah'a itaat etmeyi nasıl sevebiliriz? Serî es-Sakatî: Ben otuz yıldan beri tek kelimeyle Allah'tan tövbe istiğfar diliyorum. O da elhamdülillah ifadesidir. Denildi ki bunu nasıl yaptın. Sırrı sakatî: Bağdat'ta büyük bir yangın oldu. Bu olayda birçok dükkân ve ev yandı. Bana kendi dükkânımın yanmadığı bilgisi ulaşınca elhamdülillah dedim. Bunun manası aslında, insanların dükkânları yandı benim yanmadı bundan dolayı sevinçliyim demekten başka bir şey değildi. İşte bu olaydan sonra otuz senedir Allah'a elhamdülillah diyerek tövbe ediyorum.⁴⁰²

³⁹⁹ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 33a.

⁴⁰⁰ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 33a.

⁴⁰¹ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 35a.

⁴⁰² Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn* vr. 14a.

1.4.3.2. Keşf ve İlham

Kara Çelebi, bütün âlemin Allah'a ait olduğunu vurgulayan Kara Çelebi İbni Arabî'den nakiller yaparak Hz. Âdem'in yaratılışından başlayarak aktarımlarda bulunur. İbni Arabî'ye göre Allah, Âdem'in (a.s) vücudunu ilk olarak insanı oluşturan bölümlerden yaratmıştır. Ona Allah kırmızı topraktan ilave yapmıştır. Aynı toprağın kalanından da hurmayı yaratmıştır. İbni Arabî, hurmanın Âdem'in kız kardeşi olduğunu ifade etmektedir. Ona göre hurma insanoğlunun halasıdır. Şeriat onu hala diye isimlendirdi. Diğer bitkilerden farklı olarak hurma da harikulade sırlar var ederek onu mümine benzetti. Hurmayı yarattıktan sonra geriye kalan toprak susam miktarı kadardır. Allah o susam miktarını da feza ve yeryüzü kadar çekip uzattı.⁴⁰³ Allah arşı yarattığında bütün her şey; kürsü, gökler, yerler, toprağın altında bulunanlar, cennet, cehennem ve her şeyi susam miktarı kadar olan topraktan yarattı. Bunların hepsi sanki çöle atılmış birer halka gibi idiler. Orada miktarı takdir edilen akılları şaşırtacak tuhaf şeyler vardı. Allah her canda gece gündüz kendisini sürekli tespih eden ve hiç durmayan âlemler yarattı. Yeryüzünde Allah'ın büyüklüğü ortaya çıkmıştır. O'nun kudretiyle şahit olunan şeyler çoktur. Normal akılların muhal gördüğü ancak sahih aklın kavrayabileceği birçok mükemmel olay yeryüzünde bulunmaktadır. Onları arifler müşahede ederler. Orada dolaşırlar. Allah Teâlâ âlemlerden birini bizim şeklimizde yarattı. Arifler o âlemi gördüklerinde kendi nefislerini görürler. Abdullah b. Abbas bu konuya Kâbe hadisinde rivayet edildiğini ifade eder.⁴⁰⁴ “O tek bir beyt, on dört evdendir. Her yer tabakası çift olarak yedi kattan yaratılmıştır.” Kara Çelebi'ye göre bu rivayet keşif ehli tarafından doğrulandı. Ariflerde ilahi tecelli vaki olur. Bu konuda yeryüzünün geniş âlemdeki mahlûkatın çok olduğuna müracaat edelim.⁴⁰⁵ Halvetî şeyhi olan Kara Çelebi nakletmiş olduğu bu rivayette keşf ve ilhamın da haber kaynağı olduğunu ifade etmektedir.

1.4.3.3. Âyetten Remizler Çıkarması

Kara Çelebi tefsirinde işârî yorumlar nakletmektedir. Kara Çelebi, isim ifade etmeden genel ifadeler kullanmaktadır. Hakikat ehli âlimler ve faziletli mütekellim arifler besmeleyi tefsir ederken şöyle demişlerdir: “الباء” Allah'ın bereketini, “السين” Allah'ın sırrını, “الميم” Allah'ın bilmesini ifade eder.” Yine Kara Çelebi besmeledeki harflerle alakalı başka görüşler de nakleder: “الباء” dinin bekası ve “البر” (iyilik); “السين”

⁴⁰³ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsin*, vr. 21a.

⁴⁰⁴ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsin*, vr. 21a.

⁴⁰⁵ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsin*, vr. 21a.

Surûru'l-yakîn, yakîni bilginin sevinci ve sır, “الميم”temkin makamı, murakabe ve marifet demektir.⁴⁰⁶

Kara Çelebi harflere anlam yükleyen bir hadis nakleder: “Annesi Hz. İsa’yı yazıyı öğrenmesi için kâtiplere teslim etti. Muallim ona “بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ”de deyince Hz. İsa muallime şöyle sordu: “بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ” ne demektir dedi. Muallim: Bilmiyorum dedi. Bunun üzerine Hz. İsa: “الباء”, Allah’ın güzelliği; “السين”, Allah’ın yüceliği; “الهَاء” ilahların ilahı; “الرَّحْمَنِ” dünya ve ahirette esirgeyen sahibi olması, “الرَّحِيمِ” ise ahirette bağışlayan olması anlamına gelmektedir.”⁴⁰⁷

1.4.3.4. Zahir-Batın Ayrımı

Kara Çelebi Hz. Musa ile Hızır kıssasına tefsirinde değinmektedir.⁴⁰⁸ Kara Çelebi’ye göre bu kıssada görüldüğü gibi olaylar dış görünüşe göre değil de iç yüzüne göre anlaşılmalıdır. İlk görünüşte insan tabiatının hoşlanmadığı, aklının nefret ettiği bir olayın içinde birtakım sırlar ve hikmetler olabileceğini düşünülerek hareket edilmelidir. Allah’ın hikmeti ve rahmeti bunu gerektirir. Allah’ın Rahmân ve Rahîm denizinden insanlara sırları ulaşır.⁴⁰⁹

Kara Çelebi, mutasavvıflardan nakillerde bulunurken; bazı arifler,⁴¹⁰ ehl-i hakikat,⁴¹¹ ve ‘t-tahkîk⁴¹² ve bazı ulemâ gibi ifadeler kullanmaktadır. Tespitlerimize göre Kara Çelebi, İbn Arabî ile ilgili; şeyhu’l-kebîr, elfâzü’l-muhakkik, rûhu’l-edher,⁴¹³ şeyhu’l-ekber zikretti⁴¹⁴ gibi saygı lafızları kullanmaktadır.

1.4.4. İ’câzü’l-Kur’ân

İ’câz, ‘aciz bırakmak’ manasında bir mastardır. Mûcize kelimesi bu kökten türemiştir. Peygamberlerin düşmanlarının dengini ortaya koymaktan aciz bıraktıkları şeydir. Kur’ân’ın i’câzından maksat ise ‘onun bütün insanları kendi benzerini getirmekten aciz bırakması’ demektir. Kur’ân’ın beşer üstü bir kitap olması,

⁴⁰⁶ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti’l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 3a.

⁴⁰⁷ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti’l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 3a.

⁴⁰⁸ Beyzâvî,

⁴⁰⁹ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti’l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 25a; Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru’l-Kebîr*, I, 142.

⁴¹⁰ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti’l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 40a, 46b.

⁴¹¹ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti’l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 14b, 15a.

⁴¹² Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti’l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 13a, 23a, 32b, 43a, 43b, 48a, 83b.

⁴¹³ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti’l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 21a.

⁴¹⁴ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti’l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 21a.

düşmanlarına meydan okuması ve kendisinin benzerinin yapılamaması dolayısıyla mucizedir.⁴¹⁵

Kara Çelebi Yâsîn sûresinde “Biz, ona şiir öğretmedik. Zaten bu o peygambere yaraşmazdı.”⁴¹⁶ âyetini tefsir ederken, Kur’ân’ın ümmî bir peygamber olan Hz. Muhammed’e indirildiğini ifade etmektedir. Vahiy öncesi herhangi bir kitap okuyup veya onu yazmadığını ve yazıyı bilmediğini vurgulamaktadır. Ancak Kara Çelebi peygambere vahyedilen kitabın bütün ilimleri ihtiva ettiğini, bu bilgilerin de önceki ve sonraki insanların bilebileceği ilimlerin tamamını kapsadığını ve insanlara cenneti vaat ettiğini zikreder. Kara Çelebi’ye göre Kur’ân; ilim usullerine dair kurallar, kelimâ incelikler, ahlaki güzellikler ve önceki insanların hayat hikâyeleri hakkındaki essiz olayları anlattığından dolayı ilim adamları ve edebiyatçılar onunla münazara etmekten aciz kalmışlardır. Dolayısıyla Kur’ân eşsiz i’câzı ile muarızlarını susturan mu’ciz bir kelâmdır.⁴¹⁷

1.4.5. Hurûf-ı Mukattaa

Hurûf-ı Mukattaa, kesik kesik harfler anlamına gelmekte olup Kur’ân’da yirmi dokuz sûrenin başında yer alan kendi ismiyle telaffuz edilen harfleri ifade etmektedir. Toplamda on dört harfin bu şekilde Kur’an’da on üç farklı şekilde yer almıştır. Bu harfler tekli, ikili, üçlü, dördü ve beşli olarak sûrelerin başlarında bulunur. Ulûmu’l-Kur’ân konularından bahseden eserlerde Müteşâbih ve Fevâtihu’s-Suver başlığıyla işlenmektedir. Hurûf-i Hece diye de isimlendirilmektedir. Bu harflerin anlamları ve Kur’ân’da zikredilme sebepleri ile ilgili olarak çok farklı görüşler ortaya konulmuştur.⁴¹⁸

Kara Çelebi de Yâsîn sûresinin birinci âyetini açıklarken geniş bir şekilde hurûf-ı mukattaa konusuna değinmektedir. Bu konuda öncelikle o, müfessirlerin surelerin başlarındaki mukattaa harflerinden Allah’ın muradının ne olduğundan bahsettiklerine dikkat çekmektedir. Bu konuda sahabeden Hz. Ebû Bekîr, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali ve tabiîn âlimleri başta olmak üzere çeşitli müfessirlerin görüşlerini aktarmaktadır.

⁴¹⁵ İsfahânî, *el-Müfredât*, 322.

1980), 259; Suyûtî, *el-İtkân* II,1018-1019; Zerkeşi, *el-Burhan* II, 101-115; Demirci, *Tefsir Usûlü*, 176-181; Yusuf Şevki Yavuz, “İ’câz’l-Kur’ân,” *DİA*, (2000), XXI, 403; Cerrahoglu, *Tefsir Usûlü*, 16

⁴¹⁶ Yâsîn, 36/69.

⁴¹⁷ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti’l-Fâtiha ve Yâsîn*, 81b.

⁴¹⁸ Zerkeşi, *el-Burhan fî Ulûmi’l-Kur’ân*, 117-118.

Bazı görüşlerin ise sahiplerini belirtmeden temrîz sîgasını kullanmaktadır.⁴¹⁹ Bununla birlikte Kara Çelebi, bu görüşleri büyük oranda Semerkandî'nin tefsiri⁴²⁰ ve *Envârü't-tenzil*'den⁴²¹ aldığı ifade etmektedir. Bu görüşler şöyledir:

1. Her kitabın bir sırrı vardır. Kur'ân'ın sırrı da sure başlarıdır. Bu görüş Hz. Ebû Bekir'e aittir. Hurûf-ı mukattaa gizlenmiştir. Tefsir edilemez. Bu görüş İbn Mes'ûd'un görüşüdür. Sure başlarındaki hece harfleri Allah'ın kendi bilgisine bırakmayı tercih ettiği müteşâbihattandır. O Kur'ân'ın sırrıdır. Biz ona iman ederiz. Her şeyi bilen Allah'a havale ederiz. Yorum yapmayız. Kara Çelebi bu görüşün sahiplerin ise Şa'bî (ö. 104/722), Mâlik (ö. 179/795), Vekî' (ö. 197/812) ve Evzâî' (ö. 157/774) olduğunu belirtir. Her kitabın bir özü vardır. Kur'ân'ın özü de hece harfleridir. Bu görüş Hz. Ali'ye aittir. Hurûf-ı mukattaa harflerinin hikmeti Allah'ın bu harflerle ilgili manaları gizlemiş olmasıdır. Kullar manasını bilmediği bir şeyi sırf iman, muhabbet, ibadet ve itaat için yapar. Eğer faydasını bilseydi sırf ibadet için bunu yapmazdı. Bir kişi sure başlarındaki hece harflerini okuduğu zaman ondan bir şey anlamaz. Ancak tam bir teslimiyetle ona yaklaşması kulluğun en yakınıdır. Kara Çelebi'ye göre bu bilgi tahkîk ehline aittir. Ancak ehl-i tahkîkin kimler olduğunu ifade etmez. Burada verdiği açıklamanın ise birçok tefsirde bulunmadığını belirtmektedir.

2. Âlimlerin zekâları hurûf-ı mukattaa anlamaktan aciz kaldılar. Hangi manaya geldiği konusunda tereddüt ettiler. Bu görüş Kara Çelebi'nin müfessirlerin sultanı diye tanıttığı Abdullah b. Abbâs'a aittir.

3. Hurûf-ı Mukattaa harfleri Allah'ın isimleridir. Hurûf-ı Mukattaa harfleri Allah'ın sıfatlarıdır. Hurûf-ı Mukattaa harflerinden her bir harf Allah'ın isimlerine ve sıfatlarına delalet eder. Her harf Allah'ın bir isminin anahtarıdır. Hz. Peygamber ebced hesabını ve tefsirini öğrenin dediğine göre hece harflerini âlimler bilmezler. Elif Allah ve Allah'ın nimetleri demektir. Allah'ın diğer isimlerinde bir harftir. 'Bâ' harfi Allah'ın zarifliğini ifade eder. 'Cîm' harfi Allah'ın güzelliğini ifade eder. 'Dâl' harfi de Allah'ın dini demektir.⁴²²

4. "ياأَنسَانُ" kelimesi "ياإنسان"dan (Ey İnsan) türemiştir. Tayy lüğatinde aslı "ياأَنسَانُ" olan kelime "küçük insan" manasına gelmektedir. Bu durumda ayet 'Ey İnsan

⁴¹⁹ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtihâ ve Yâsîn*, vr. 45a.

⁴²⁰ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtihâ ve Yâsîn*, vr. 45a.

⁴²¹ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtihâ ve Yâsîn*, vr. 45a.

⁴²² Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtihâ ve Yâsîn*, vr. 45b.

(Muhammed) Kur'ân hakkı için sen gönderilmiş peygambersin.” anlamına gelmektedir. Ancak dilde çok kullanımdan ötürü bazen kısaltmalar olabilmektedir. Örneğin; yemin anlamındaki “أَيْمُنُ اللّٰه” (Allah’a yemin ederim) ifadesi nidâdan dolayı “مُ اللّٰه” halinde kullanılmaktadır. “eymün”, “yemîn” kelimesinin çoğuludur. Önce ondan “nûn” harfi düşmüş ve “أَيْمُ اللّٰه” haline gelmiş, daha sonra da “مُ اللّٰه” diye söylenir olmuştur.⁴²³ Dolayısıyla “يس” kelimesi “Ey İnsan” anlamındadır.⁴²⁴

5. Bunlar yemin harfleridir. Bu harflere Allah yemin etti.
6. Bu harfler Kur'ân'ın isimleridir. Yemin edilen isimlerdir.
7. Başında bulunduğu surenin isimleridir.
8. Allah'ın Kur'ân'daki yaygın isimlerinin şanını ifade eder.

Kara Çelebi mukattaa harfleriyle ilgili olarak söz konusu görüşlere tefsirinde ayrıntılı bir şekilde görüş sahiplerinin isimleri de vererek konuyu anlatmakla beraber bu ayetlerin tevil edilmesini uygun bulmamaktadır. Ona göre hurûf-ı mukataanın bilgisi Allah katındadır diyenin sözü te'vilden, kîl ve kâlden kurtulmuş olur. Allah onların hakikatini en iyi şekilde bilmektedir.⁴²⁵

Kara Çelebi müteşabihin bir türü olan Hurûf-ı mukataâ konusunda selevin tenzihiçi anlayışını benimseyerek Hurûf-ı Mukataâ harflerinin üzerinde yorum yapmak yerine bu harflerin manalarını Allah'a havale etmenin daha uygun olacağını belirtmiştir.

1.4.6. Aksâmu'l-Kur'ân

“Aksâm” (اقسام) lâfzı, “kasem” (قسم) kelimesinin çoğuludur. Kuvvet sağ taraf ve yemin manasına gelmektedir.⁴²⁶ Kasem lafzı terim olarak, bir kimsenin bir işi yapıp yapmaması veya bir olayın doğru olup olmaması konusundaki söylediği sözünü Allah'ın adını veya sıfatını zikrederek kuvvetlendirmesidir.⁴²⁷

Kara Çelebi Yâsîn sûresinin tefsirinde ikinci âyetteki yemin konusuna değinmektedir. Kara Çelebi'ye göre “وَالْقُرْآنِ الْحَكِيمِ” âyetinde bulunan “vâv” harfi yemin

⁴²³ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve Esrâru't-Te'vil*, II, 865.

⁴²⁴ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 45b.

⁴²⁵ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 46a.

⁴²⁶ Ebû'l-Fazl Cemâlüddin Muhammed b. Mükerrrem el-Afrîkî el-Mısrî İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, (Beyrut: Dâru Sadr, 711/1311), XII, 481.

⁴²⁷ Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, II, 339-343.

vâvı'dır. Allah Teâlâ bu ifadesiyle hikmet dolu Kur'ân'a yemin etmektedir.⁴²⁸ Eğer Yâsîn kelimesine yemin harfî olan “Bâ” harfî ile gizlenerek yemin edilmişse Yâsîn harfleriyle yemin ediyorum demektir. Yâsîn Allah'ın isimlerinden bir isimdir. Ya da Kur'ân'ın isimlerinden bir isimdir. Yani Yâsîn ismiyle isimlendirilen kitaba yemin ediyorum veya sûre ismine yemin ediyorum demektir.

Kara Çelebi'ye göre âyette geçen “إِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ عَلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ” ifadesi yeminin cevabıdır. Allah Hz. Muhammed dışında peygamberlerden hiç birinin risaletine yemin etmemiştir. Kara Çelebi bunun sebebinin Allah'ın Hz. Muhammed'e ta'zim ve cömertlikte bulunması olduğunu ifade etmektedir.⁴²⁹

1.4.7. Fıkıhla İlgili Değerlendirmeler

Kur'ân-ı Kerîm insanların dünya ve ahretiyle ilgili maslahatları ifade eden fikhî hükümler içermektedir. İslam'ın ilk yıllarından itibaren Müslümanlar bu tür ayetleri anlamaya çalışmışlardır.⁴³⁰ Müfessir ve fakihler eserlerinde ibadet ve muamelatla ilgili hükümler üzerinde fikir beyan etmişlerdir. Hicri ikinci yıldan itibaren hükümlerle ilgili müstakil eserler kaleme alınmaya başlanmıştır. Sadece fıkıhla ilgili bu tür eserlere de Ahkâmü'l-Kur'ân denilir. Ahmed b. Hanbel (ö. 290/903), Tâhâvi (ö. 321/933), Cessas (ö. 370/980), İbnü'l-Arabî (ö. 543/1148) ve Kurtubî (ö. 671/1272) gibi âlimler bu konuyla ilgili müstakil eserler yazmışlardır.⁴³¹

Kara Çelebi; Şam, Basra ve Medine kurası ile fakihlerine göre besmele Fâtiha sûresinden bir âyet olmadığını ifade eder. Fasıla ve teberrük için sûre başlarına yazıldığını belirtirler. Ebu Hanife de aynı görüşte olduğundan Hanefilerde namazlarda Fâtiha'dan önce besmele cehri okunmaz. Mekke ve Kûfe âlimlerine göre ise besmele Fatiha sûresinin bir parçasıdır. Dolayısıyla namazlarda açıktan okunur. İmam Şafi'de bu görüştedir.⁴³²

Kara Çelebi, iki kapak arasında yazılı olan her şeyin Allah kelamı olduğunda icmâ olduğunu ifade etmektedir. Ancak, Kara Çelebi besmelenin Fâtiha'dan bir parça olmadığını ancak fasıla ve teberrük için yazılan bir ayet olduğunu ifade eder.

⁴²⁸ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 46a.

⁴²⁹ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 47a.

⁴³⁰ Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirîn*, I, 319.

⁴³¹ Cerrahoğlu, *Tefsîr Tarihi*, II, 41-42.

⁴³² Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 3b.

Kur'ân'daki her şey Allah kelimidir. Ancak bir delille sabit olur. İnkâr eden kâfir olmaz. Ancak besmele Fâtiha sûresinden bir ayet değildir. Ancak müstakil bir âyettir.⁴³³

Kara Çelebi, Fâtiha sûresinin tefsirinde Fezâilu'l-Kur'ân bölümünde Fâtiha sûresinin isimlerinden Ümmü'l-Kur'ân'ı açıklarken bu sûrenin önemini izah etmektedir. Ona göre Fâtiha sûresi bölünme kabul etmez. Namazda diğer sûrelerden herhangi bir tanesinin yarısı birinci rekâta diğer yarısı ikinci rekâta okunsa namaz geçerli olur. Bu nedenle Kara Çelebi'ye göre Fâtiha sûresinin yarısını bir rekâta diğer yarısını öbür rekâta okunsa namaz geçerli olmaz.⁴³⁴

SONUÇ

Kur'ân'ı anlama çabaları Hz. Peygamber döneminden itibaren günümüze kadar devam etmiştir. Bu zaman diliminde, Osmanlı dönemi tefsir faaliyetleri önemli bir yer tutmaktadır.

Osmanlı dönemi tefsir eserlerinde; tam tefsirler, eksik tefsirler, şerhler, hâşiyeler, ta'likler ile sûre ve âyet tefsirleri gibi çeşitler mevcuttur. Ayrıca Osmanlı dönemi

---

⁴³³ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 3b

⁴³⁴ Kara Çelebi, *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn*, vr. 10a.

tefsirinde gelenekten gelen dirayet ve rivayet tefsir anlayışını tasavvufî-işârî yorumlarla mezcederek irşat amacının gaye edildiği görülmektedir. Müellifimiz Kara Çelebi'nin yaşadığı 16. yy. ise Osmanlı dönemi tefsir eserlerinin yaygın olarak telif edildiği bir dönemdir.

Kara Çelebi'nin doğum tarihi hakkında net bir bilgi bulunmamakla birlikte 16. yüzyılın ortalarına doğru Tire'de doğmuştur. Bazı araştırmacılar Kara Çelebi'yi isim benzerliği nedeniyle Kemalpaşazâde'nin öğrencisi Kadı Kara Çelebi (ö. 965/1557) ile karıştırmışlardır. Kara Çelebi net bir tarih olmamakla beraber 1009/1600 tarihinden sonra Aydın'da (Güzelhisar) vefat etmiştir.

Kara Çelebi tasavvufî eğitimini ve ilmi tedrisatını küçük yaşlarda almıştır. Daha sonra müderrislik yapmıştır. Aynı zamanda kendisi Halvetî şeyhidir.

Kara Çelebi'nin; adap, ahlak, tasavvuf, fıkıh ve tefsir ile ilgili eserleri bulunmaktadır. Tefsir eserleri arasında *Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha ve Yâsîn* adlı eserin yanında “*Hâşiye alâ Envâri't-Tenzîl: Risâle alâ Tefsîri Kavlihî Teâlâ min Envâri't-Tenzîl 'yevme ye'tî ba'zu âyati rabbik'*” adlı hâşiyesinde bulunmaktadır.

Kara Çelebi, bu iki eserinin tefsirinde genel olarak Beydâvî'nin *Envârü't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vil'*ini, Fahreddin er-Râzî'nin *et-Tefsîru'l-Kebîr*'ini, Semerkandî'nin *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm*'ini Yahya es-Semerkandî el-Karamânî'nin *Bahru'l-Ulûm*'u ve Süyutî'nin *ed-Dürri'l-Mensûr*'unu temel kaynak olarak kullanmaktadır.

Kara Çelebi Fâtiha ve Yâsîn sûrelerinin tefsirinde âyeti âyetle tefsir usulüne sık sık başvurmuştur. Ayetteki kapalı ifadeyi açıklama, gerekçelendirme, özdeşlik kurma, anlamı zenginleştirme, örneklendirme, mübhematı belirleme, bazı kelimelerin Kur'ân'daki farklı kullanımlarını ve benzer manalar arasındaki incelikleri göstermek amacıyla ayetlere atıflar yapmıştır.

Kara Çelebi Fâtiha ve Yâsîn sûrelerinin tefsirinde birçok hadis nakletmekle beraber bunların büyük çoğunluğu sûre ve ayet faziletleriyle alakalıdır. Hz. Peygamber'den bahsederken derin saygı ifadeleri kullanır. Hadis nakillerinde senedi zikretmez. Hadislerin sıhhat durumlarıyla alakalı “sahihtir” ifadesini bazen metinde verir. Bazen “Buhâri, Müslim veya Tirmizi'de geçer sahihtir” gibi kaynaklardan bahsetmektedir. Ayrıca Kara Çelebi rivayet tefsiri kaynakları açısından sahâbe ve tabiîn

kavline de değer verip onlardan ayette kapalı olan bir ifadeyi izah etmek, ayetin manasını teyit etmek gayesiyle nakillerde bulunmaktadır.

Kara Çelebi âyetleri açıklarken Arapça ve Farsça şiirlerden deliller getirerek açıklamalarda bulunmaktadır. Bununla birlikte tefsirde şiirden nakiller yapmanın şiiri Kur'ân'a asıl yapmak demek olmadığını özellikle belirtir. Şiirle istişhad yapmaya karşı çıkanların nahiv bilgilerinin zayıf olduğuna dikkat çeker. Hz. Peygamber'in şiirle iştilal etmediğini ancak İslam'ın güzelliklerini ortaya koymak, dini değerleri savunmak ve kâfirleri yermek gayesiyle şiir söylemenin sakıncası olmadığını belirttiğini söyler.

Kara Çelebi'ye göre Kur'ân; ilim usullerine dair kurallar, kelâmî incelikler, ahlaki güzellikler ve önceki insanların hayat hikâyeleri hakkındaki essiz olayları anlattığından dolayı ilim adamları ve edebiyatçılar onunla münazara etmekten aciz kalmışlardır. Kur'ân eşsiz i'câzı ile muarızlarını susturan mu'ciz bir kelâmdır.

Kara Çelebi dil ile ilgili yapmış olduğu tahlillerde ayetlerde geçen kelimelerin anlamlarını incelemiş ve çeşitli bağlantılar kurarak tefsirini zenginleştirmiştir. Kara Çelebi'nin sarf, nahiv ve belagat konularına yapmış olduğu değerlendirmeler onun Arapçaya hâkim olduğunu gösterir. Kara Çelebi diğer görüşleri de eserlerinde ifade etmekle beraber gramer tercihlerini Basralı âlimlerine göre belirlemekte ve savunmaktadır.

Kara Çelebi kıraat âlimlerinin isimlerini metin içerisinde verir. Görüşlerini değerlendirip kelime ve kavram tahlillerinde bulunarak eserine mana zenginliği katar. Kara Çelebi tefsire dair eserlerinde sadece mütevâtir kıraatlerden nakiller yapar. Şaz kıraatlere yer vermez. Âsım kıratını tercih eder.

Kara Çelebi tefsirinde İsrâîlî haberlere de yer verip tefsirini zenginleştirmektedir.

Kara Çelebi eserlerinde kelâmî değerlendirmelere de yer vermektedir. Özellikle hâşiyesinde, sonradan meydana gelen iman geçerli midir? İman amelden bir parça mıdır? gibi meseleler üzerinde durmuştur. Yapmış olduğu kelâmî değerlendirmelerini Ehl-i Sünnet mezhebi içerisinde açıklayıp temellendirmiştir. Ayrıca kelâmî manada münazara ihtiva eden kıssalardan nakiller yaparak kâfirlere ve bidat ehline iddialarına cevaplar vermiştir.

Kara Çelebi ayrıca tasavvufî ve işârî yorumlara da değinerek çeşitli tahliller yapmaktadır. Takva, istiâne, ibadet, keşf ve ilham ile zahir-batın ayrımı gibi konulara

değınmektedir. Ayrıca isim ifade etmeden, hakikat ehli âlimler ve faziletli mütekellim arifler gibi genel ifadeler kullanmaktadır. Kara Çelebi tefsirinde birtakım harflerden çeşitli remiz ve işâretler çıkararak yorumlar yapmaktadır. Önde gelen mutasavvıflardan derin saygı ile bahsederek onlardan çeşitli kıssalar ve yorumlar naklederek tefsirini zenginleştirmektedir. Kara Çelebi, mutasavvıf olmasının da etkisiyle özellikle sure tefsirlerini vaaz ve irşad üslubuyla yazmıştır. “Kardeşlerim şunu bilin” şeklinde ifadelerle özellikle ahrete dair uyarıları vardır.

Kara Çelebi namazda Fâtiha sûresini okumanın fikhî yönüne işaret ederek bismelenin Fâtiha sûresinden ayrı bir âyet olduğunu ifade ederek Hanefî mezhebinin görüşünü benimsemektedir.

Fezâilü'l-Kur'ân konusuyla ilgili Kara Çelebi çokça nakilde bulunmuştur. Sadece bismelenin faziletiyle ilgili tespitlerimize göre yirmi bir hadise atıf yapmıştır. Nakillerine sıhhat açısından genellikle değerlendirmeler yapmayarak insanları teşvik etme amacı taşıdığı söylenebilir.

Kara Çelebi Hurûf-ı Mukattâa konusuyla ilgili Yâsîn sûresi birinci ayetin tefsirinde konuyla ilgili hemen hemen bütün görüşleri nakleder. Ancak Selef âlimlerinin Hurûf-ı Mukattâa ile ilgili ifade ettikleri, bu harflerin Kur'ân'ın özü ve sırları olduğunu görüşünün daha isabetli olduğunu vurgulayarak müteşâbihlerin sadece Allah ve peygamber tarafından bilinebileceği belirtir.

Kara Çelebi, Halvetî şeyhi olması dolayısıyla tefsirinde irşad üslûbü hakimdir. Terğib ve terhib ağırlıklı bir eser meydana getirmiştir. Birçok nakilde bulunmakla beraber tefsiri dirayet yönü ağır basan bir eserdir. Genel olarak Osmanlı tefsiri özelliklerini yansıtmaktadır.

KAYNAKÇA

Abay, Muhammed. “Osmanlı Dönemi Müfessirleri.” Yüksek lisans tezi, Uludağ Üniversitesi, 1992.

Abay, Muhammed. “Osmanlı Döneminde Yazılan Tefsir ile İlgili Eserler Bibliyografyası.” *Dîvân: İlmî Araştırmalar* 1, No. 6, (1999): 249-303.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Mahammed b. eş-Şeybânî el-Mervezî. *el-Müsned*. tkh. Şuayb el-Arnâvût. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1416-1421/1995- 2001.

Aksun, Ziya Nur. *Osmanlı Tarihi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1994.

- Ateş, Süleyman. *İşâri Tefsîr Okulu*. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1998.
- Aydemir, Abdullah. “Fezâilü’l-Kur’ân.” *DİA*, (1995): XII, 532-534.
- Aydemir, Abdullah. *Tefsirde İsrâiliyat*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2000.
- Ayyıldız, Mahmut. “Kara Çelebi Muhammed et-Tîrevî’nin Fâtiha Sûresi Tefsiri (Tahlil – Tahkik).” Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, 2014.
- Baltacı, Burhan. *Müstakil Âyet Tefsirleri-Kasyamonu Yazmaları*. Ankara: Giriş Yayınları, 2001.
- Bayraktar, Mehmet. “Dâvûd-î Kayserî.” *DİA*, (1994): IX, 32-35.
- Beyzâvî, Nâsîru’d-Din Ebû Said Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şirazî. *Envâru’t-Tenzîl ve Esrâru’t-Te’vîl*. thk. Muhammed Abdulkadir. Beyrut: Dâru’s-Sadır, 2001.
- Birişik, Abdülhamit. “İ’râbü’l-Kur’ân.” *DİA*, (2000): XXII, 376-379.
- Birişik, Abdülhamit. “İsrâiliyat.” *DİA*, (2001): XXIII, 199-202.
- Birişik, Abdülhamit. “Tefsir.” *DİA*, (2011): XL, 281-293.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu‘fî. *Sahîhu’l-Buhârî*. thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır en-Nâsır. Beyrut: Dâru Tavki’n-Necât, 1422/2001.
- Bursalı Mehmed Tahir. *Osmanlı Müellifleri*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1333-1342.
- Cerrahoğlu, İsmail. “Garîbü’l-Kur’ân.” *DİA*, (1996): XIII, 379-380.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Tarihi*. Ankara: Fecr Yayınları, 2015.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usûlü*. Ankara: TDV Yayınları, 2007.
- Cezar, Mustafa. *Mufassal Osmanlı Tarihi*. Ankara; Türk Tarih Kurumu, 2011.
- Cündioğlu, Düccane. “Çağdaş Tefsir Tarihi Tasavvurunun Kayıp Halkası: ‘Osmanlı Tefsir Mirası’ –Bir Histografik Eleştiri Denemesi-.” *İslâmiyât* 2, No. 4, (1999):51-73.
- Demir, Ziya. *Osmanlı Müfessirleri ve Tefsir Çalışmaları: Kuruluştan X/XVI. Asrın Sonuna Kadar*. İstanbul: Ensar Nesriyat, 2006.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Usûlü*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2014.

- Demirci, Muhsin. *Tefsir Usûlü ve Tarihi*. İstanbul: İFAV Yayınları, 1998.
- Duman, M. Zeki ve Altundağ, Mustafa. “Hurûf-ı Mukattaa.” *DİA*, (1998): XVIII, 401-408.
- Ebü Dâvûd, Süleymân b. Dâvûd b. el-Cârûd et-Tayâlisî. *Sünenu Ebî Dâvûd. Dâru İhyâi Sünneti’n-Nebeviyye*, ts.
- Ebu’s-Suûd Efendi, *İrşadu’l-Akli’s-Selîm ilâ Mezâye’l-Kur’âni’l-Kerîm*. Beyrut: Dâru İhyâ, ts.
- İbn. Kesîr, Ebü’l-Fidâ İsmail. *Muhtasar Tefsiru İbn Kesîr*. Beyrut: Mektebetü’l-Asriyye, 1435/2014.
- İsfahânî, Ebü’l-Kâsım el-Hüseyin b. Muhammed er-Râgıb. *el-Müfredât fî Garîbi’l-Kur’ân*. Beyrut: Dâru’l-Mârife, 2001.
- Gümüş, Sadreddin. *Kur’ân Tefsîrinin Kaynakları*. Ankara: Kayıhan Yayınları, 1990.
- Güney, Ahmet Faruk. “Gaza Devrinde Kur’an’ı Yorumlamak.” *Dîvân İlmi Araştırmalar* 1, No. 18 (2005): 193-244.
- Hatiboğlu, İbrahim. “İsrâiliyat.” *DİA*, (2001): XXIII, 195-199.
- Kara Çelebi, Muhammed. *el-Cevahirü’l-Ma’neviyye*. Süleymaniye Kütüphanesi, Reşit Efendi nr.166.
- Kara Çelebi, Muhammed. *el-Metâlibu’l-Âliye*. Manisa İl Halk Kütüphanesi, nr. 5397.
- Kara Çelebi, Muhammed. *Metâli’u’l-Envâr*. Milli Kütüphane, Afyon Gedik Ahmed Paşa nr. 17880.
- Kara Çelebi, Muhammed. *Şerhu Viridi Settâr*. Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî Arabî nr. 4352.
- Kara Çelebi, Muhammed. *Tefsîru Sûreti’l-Fâtîha ve Yâsîn*. Süleymaniye Kütüphanesi, Denizli nr. 34.
- Kara Çelebi, Muhammed. *Hâşiye alâ Envâri’t-Tenzil: Risâle alâ Tefsîri Kavlihi Teâlâ Min Envâri’t-Tenzil ‘Yevme Ye’ti Ba’zu Âyati Rabbik*. Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa nr. 224.

Karaman, Hayreddin. Özek, Ali. Dönmez, İbrahim Kafi. Çağrıcı, Mustafa. Gümüş, Sadreddin. Turgut, Ali. *Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*. TDV Yayınları, 2011.

Karataş, Ali. "Mâtürîdî'nin Te'vîlâtü'l-Kur'ân'ında Kur'ân'ı Kur'ân'la Tefsir." Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2010.

Koç, Mehmet Akif. *Tefsir El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.

Konevî, Sadreddin. *İ'câzü'l-Beyân fî Te'vîli Ümmi'l-Kur'ân Fâtîha Sûresi Tefsiri*. (trc: Ekrem Demirli). İstanbul: İz Yayıncılık, 2002.

Maden, Şükrü. "Tefsirde Şerh Hâşiyeye ve Ta'lıka Literatürü". *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi* 3, No.1 (2014): 183-220.

Maden, Şükrü. *Tefsirde Hâşiyeye Geleneği ve Şeyhzâde'nin Envârü't-Tenzîl Hâşiyesi*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2015.

Mertoğlu, Mehmet Suat. "Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Kur'an ve Tefsir Literatürüne Toplu Bir Bakış." *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 9, No.18, (2011): 9-66.

Mertoğlu, Mehmet Suat. "Tefsir." *DİA*, (2011): XL, 290-294.

Müslim, Ebu'l-Hüseyin el-Haccâc el-Kuseyrî en-Neysâbü'rî. *Sahîhu Müslim*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Beyrut: Dâru İhyâ'i't-Türâsi'l-Arabî, 2009.

Müstakimzâde, *Mecelletü'n-Nisâb*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2000.

Öztürk, Mustafa. "Osmanlı Tefsir Kültürüne Panoramik Bir Bakış." "*İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi* 3, (Haziran 2011): 91-160.

Râzî, Ziyâeddin Ömer Muhammed Fahreddin. *et-Tefsîru'l-Kebîr: Mefâtîhu'l-Gayb*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1401/1981.

Rıhtım, Mehmet. "Yahyâ-yı Şîrvânî." *DİA*, (2013): XLIII, 264-266.

Sadrettin ve Turgut, Ali. *Kur'ân'ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*. Ankara: TDV Yayınları, 2000.

Süyûtî, Celâlüddin Abdurrahman. *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1422/2002.

Şeyhzâde, Muhyiddîn Mehmed. *Hâşiye alâ Envâri't-Tenzîl ve Esrâri't-Te'vil*. Süleymaniye Ktp., Amcâzâde Hüseyin Paşa nr. 47.

Tezcan, Tuğrul. “Bir Klişenin Şerhi: Hamdele, Salvele Ve Ba'dü İfadesinin Davud el-Hanefî el-Karsî el-Birgivî'de Çağrıştırdıkları.” *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 3 (2019): 56-72.

Zehebî, Muhammed Hüseyin. *el-İsrâiliyyât fi't-Tefsîr ve'l-Hadîs*. Kahire: Mektebetü Vehbe, 1986.

Zehebî, Muhammed Hüseyin. *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*. Kahire: Mektebetü Vehbe, 1424/2003.

Zerkânî, Muhammed Abdülaziz, *Menâhil'ül-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*. Dimeşk: Dâru'l-Kuteybe, 2010.

Zerkeşî, Bedrüddin Muhammed b. Abdillâh. *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2005.

Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâf 'an Hakâ'iki Gavâmizi't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekâvil fî Vücûhi't-Te'vil*. thk. Âdil Ahmed Abdü'l-Mevcûd-Ali Muhammed Mu'avviz. Beyrut: Daru'l-Fikr, 1998.

ÖZGEÇMİŞ

Hasan AYDIN Trabzon'nun Yomra İlçesi'nde 01.05.1980 yılında doğdu. Maçka İmam Hatip Lisesinden mezun olduktan sonra kayıt olduğu Karadeniz Teknik Üniversitesi Rize İlahiyat Fakültesi'ni 2005 yılında tamamladı. 2004 yılında Diyanet İşleri Başkanlığında imam hatip olarak göreve başladı. 2012 yılında Müftü Yusuf Karaali Yüksek Dini İhtisas Eğitim Merkezi'nden mezun oldu. Halen Trabzon İl Müftülüğü'nde vaiz olarak görev yapmaktadır. Evli ve iki çocuk babasıdır.

